

W. S. Merwin versei 3

Benito Pérez Galdós: Tristana (próza) 8

Komálovics Zoltán: Minden festmény kockadobás

(Krajcsovics Éva akvarelljeiről) 12

Kovács Krisztina: Útkereszteződések (Yves Bonnefoy Paul Celanról) 14

Olty Péter: A bűvös körtől a széteszló szellemig: Filozofikus

én-reflexiók a magyar lírában 30

Balogh Ákos: Robinson találkozása az élettel (Peer Krisztián: 42) 37

Pencs Attila versei 43

Radnóti Ádám versei 47

Gerlei Dávid versei 51

Skobrák Máté versei 53

Kontra Attila versei 56

Faludi Ádám versei 60

Győri László: A káder (próza) 66

Monostori Imre: A szegedi évekből (dokumentumregény) 75

Dékány István: Görgényi „regénykéje” (bevezető) 87

Görgényi István „regénye” (dokumentum) 90

A borítón és lapzárókon Sümegh Anna munkái

A 13. oldalon Krajcsovics Éva makettje.

E számunk szerzői:

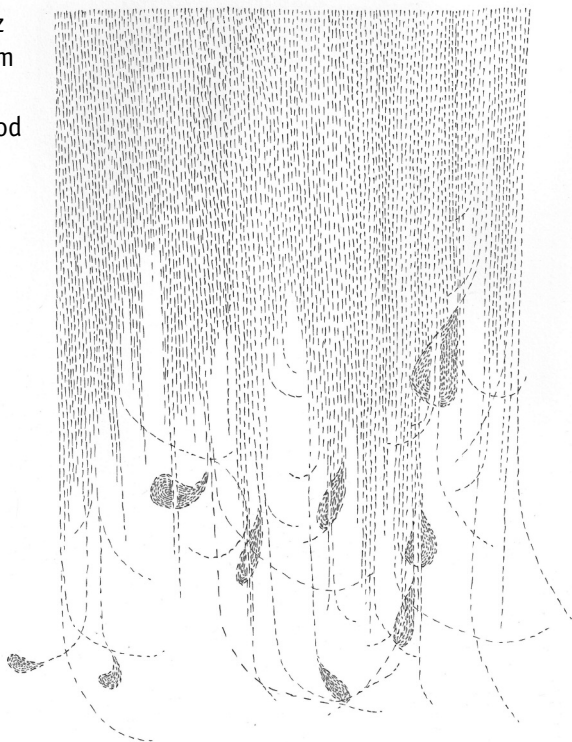
Balogh Ákos kritikus (Bp.), Dékány István filmrendező (Bp.), Faludi Ádám költő, író (Tatabánya), Galdós, Benito Pérez spanyol író (1843-1920), Gerlei Dávid költő (Dad), Görgényi István festő (1917-1973), Győri László költő, író (Bp.), Komálovics Zoltán költő, kritikus (Győr), Kontra Attila költő (Tata), Kovács Krisztina kritikus (Bp.), Merwin, W. S. költő, műfordító (Egyesült Államok), Mohácsi Balázs műfordító (Pécs), Monostori Imre irodalomtörténész (Tatabánya), Olty Péter költő, kritikus (Kecskemét), Pávai Patak Márta író, műfordító (Bp.), Pencs Attila költő (Bp.), Radnóti Ádám költő (Kömlőd), Skobrák Máté költő (Tatabánya)

SZÉP ÁLMOKAT

Aludj csak kedvesem
én sötét szépségem
közös álmunk az éj
hisz tudod hisz tudod

álom az éj tudod
rég sötét szerelem
ahogy mész körötted
örök hiszen tudod

az éjben hova mész
aludj csak kedvesem
örök sötétségben
szerelmemben tudod

4 ÁLOM KOA VISSZATÉRÉSÉRŐL

Ültem a lépcsőn a kunyhó előtt
amit mindig is ismertem
tornácával és szürkére mázolt fapadlójával
a folyót néztem
ahogy folyik a nagy fákon túl
és egyszerre ott voltál
a hátam mögött
feküdve figyeltél
ahogy évekkal korábban
meg se moccantál
mikor lassan hátranyúltam
reménykedve megérinthezem
hosszú borostyán bundád
és úgy maradtunk mozdulatlanul
hallgattuk a folyót
és azon tűnődtem talán
álmodom csak
álom vagy talán
álom voltunk mindketten talán
amiben egyikünk se mozdult

NOKTÜRN II

5

Augusztus sötétben érkezik

még nem is alszunk és már itt van
záport szaporáz maga előtt
hogyan lehet ilyen késő egyszerre
valahol a Perszeidák felénk zuhannak
már is olyan sebességgel ami élve
elégetne minket ha elképzelnénk
de az eső utáni mozdulatlanságban
semmi mást nem hallani csupán
egyesével a levelek hegyéről
az éjszakába hulló cseppeket és fekszem
a sötétben figyelem mire emlékszem
amíg az éj velünk magába száll

6 VILLANYOLTÁS

A gyászoló öreg ősz nyarát szolongatja egyre
a völgy a gerincen túli völgyeket hívja
minden csillag magányosan üvölt a sötétbe
egyetlen hang nélkül múlik az éjszaka

AZ ÉNEKES ÁLSZAJKÓ

7

Ő a reggel megnevezhetetlen öröme

az éjszakából és a sötét völgy hallgatásából
és valamiből ami korábban nem volt
hangról hangra felbukdácsoló

dal engedelmes és féktelen
igen ez az a hely és az egyetlen idő
a korább és később egészében
minden emlékek beleeszmélve

az álom határán lebegő
tűnt ábrázatok
tisztán és kitartón
és az újabban elnémult szavak
valami jövő mondataiban buknak felszínre
ha van jövő

itt dalolják mind az első napsugarakat
mindegy hogy hallja-e őket akárki

(Fordította: Mohácsi Balázs)

*(1927) amerikai költő, műfordító, író. Mintegy 20 önálló verseskötettel rendelkezik, műfordításai között például García Lorca és Neruda verseit, egy távol-keleti költészetekből válogató bő gyűjteményt, a *Cid*- és a *Roland-éneket*, Dante *Purgatóriumát* találjuk. Számos díj és kitüntetés birtokosa, 2010–11-ben az Egyesült Államok koszorús költője volt, legutóbb 2014-ben vehette át a Howard Morton Landon Translation Awardot 2013-ban megjelent válogatott műfordításaiért. Itt olvasható versei a 2008-as, Pulitzer-díjat nyert *The Shadow of Sirius* [A Sirius árnyéka] című kötetében jelentek meg.

Ezernyi dolgot elsajátított Tristana azokban az években, anélkül, hogy bárki is tanította volna. Egyebek között megtanult színlelni, a szavak kifejezőerejét latba vetve érvelni, és azt is megtanulta, hogy pontosan

8 Benito Pérez Galdós

TRISTANA¹

hol kell elhelyezni az élet szerkezetében a rugókat, amelyek hajlékonyabbá teszik, a tompítókat, amelyektől erejét veszti a zaj, az ésszerű kitérítőket, melyek meg-

akasztják az egyenes vonalú mozgást, ami szinte mindig veszélyes.

Tristana ugyanis don Lope tanítványa lett, persze mindkettőjük számára észrevétlenül, úgyhogy a hajadon elméjében oly üdén virágot bontó gondolatok némelyike éppenséggel szeretője és a sors akaratából tanítómes-tere magtárházából eredt. Tristana éppen abban a fogékony életkorban volt, amelyben ragadós a gondolat, amelyben az egyéni szókincstár, viselkedés, hovatovább maga a természet is a legsúlyosabban fertőz.

A kisasszony és a cseléd között igen jó barátság szövődött. Saturna társasága és szívélyes viselkedése nélkül Tristana számára elviselhetetlen lett volna az élet. Akkor is beszélgettek, amikor dolgoztak, amikor pedig pihentek, akkor még többet. A cseléd az élete történeteit mesélte, őszintén, valószínűen festette le a világot, a férfiakat, egyáltalán nem feketítette be, de nem is színezte túl a képeit; a kisasszonynak meg alig volt múltja, amiről mesélhetne, így aztán a feltételezések, sejtések mezejére tévedt, tornyot emelt a jövőendő életből, mint amikor gyerekkorában négy botocskából meg pár maréknyi homokból várat épített. A boldog házasság történetének költeménye volt ez. Saturna megmutatta, don Lope leánykája pedig az asszony életének történeteire alapozva szőtte készre merész vágymait.

– Idehallgass – mondta Tristana az asszonynak, aki inkább hűséges barátnő, semmint cseléd volt a szemében –, nem minden zagyvaság ám, amit ettől a romlott életű férfitől hallasz. Éppen hogy értelem rejlik abban, amit mond... Mi tagadás, szorult beléje bőven tehetség. Nem gondolod, hogy amit a házasságról tart, az maga a póre igazság? Én... bevallom neked, még ha megrósz is érte, ugyanúgy vélekedek, ahogyan ő: egy életre összekötni magad valakivel, az az ördög találmánya... Nem gondolod? Nevetni fogsz, de azt mondom, én nem akarok férjhez menni, én mindig szabadon szeretnék élni. Persze, persze, tudom, most mire gondolsz; hogy majd meggyógyulok, mert azok után, amit e mellett a férfi mellett átéltem, meg amilyen szegény vagyok, majd senki nem akar a nyakába venni. Hiszen nem erről van szó, mondd, nem erről?

– Jaj, kisasszony, nem, én nem ilyesmire gondoltam! – vágta rá a cseléd hirtelen. – Nadrág akad mindig mindenre, még férjnek is akár. Én egyszer

férjhez mentem, és nem bántam meg; de még egyszer nem járulnék oltár elé. Szabadság, igaza van, kisasszony, szabadság, még ha női szájból nem is hangzik szépen ez a szó. Tudja a kisasszony, hogy nevezik, aki túlmerészkedik a határon? Szép nevet visel, úgy hívják, *szabados*. Ha tehát van egy kis becsülete, akkor szükségképpen némi kis szolgaság is járul hozzá. Ha mi asszonyok is mesterséget, pályát választhatnánk, mint ezek a semmirevaló férfiak, akkor aztán örökre Isten hozzád! De idehallgasson, aki szoknyát visel, az előtt mindössze három pálya van: vagy férjhez megy, és ez az életpálya, vagy ott a színház... elmegy komédiásnak, ami életformának nem rossz, vagy... ó, nem is akarom kimondani, mi a harmadik. Képzelve el.

– Hát, ha egyedül ez a három életpálya áll a nő előtt, ebből az első nemigen van ínyemre; a harmadik még kevésbé, a középsőt elfogadnám, ha lenne hozzá tehetségem; de nem úgy néz ki, hogy lenne... Tudom, tudom, nehéz szabadnak lenni... meg becsületesnek is. De miből él egy nő, ha nincs jövedelme? Ha lehetnének orvosok, ügyvédek, vagy akár patikusok, jegyzők, ha már miniszterek vagy szenátorok nem lehetnének... De örökké csak varrni, varrni... Számold ki, hány öltést kellene megvarrnod, hogy fenntarthass egy házat... Ha belegondolok, mi lesz velem, sírni volna kedvem. Jaj, ha apácának állhatnék, már régen bekönyörögtem volna magam az első kolostorba! De nem vagyok alkalmas, nem, arra nem, hogy egész életemre bezárva legyek. Én élni karok, világot látni és megérteni, hogy miért, mi végre hoztak bennünket erre a világra, ahová ideszülettünk. Én élni akarok, és szabad akarok lenni... Mondd csak: nem lehetne az ember nő létére festő? Ha azzal keresné a kenyerét, hogy szép képeket fest? Drágák a festmények. Apácskám ezer pesetát fizetett egy olyanért, amelyiken valahol messze csak egy hegy látszott, idébb négy csenevész fa, az előtérben meg egy pocsolya két árva vadkacsával. Látod. És nem lehetne el a nő írónak? Miért ne írhatna, urambocsá' komédiát... imakönyvet vagy akár fabulát? Énszerintem ez könnyű. Elhiheted, az utóbbi időben éjszakánként álmatlanul hánykolódtam, nem tudtam mivel agyonütni az időt, és ki tudja, hány drámát kitaláltam, amiken sírni lehet, meg olyanokat is, amik megneveztetnek, és szövevényes regényeket, iszonyatos nagy szenvedélyeket, és még tudom is én, mi mindent. Az a baj, hogy nem tudok írni... azazhogy szépen írni; egy sereg nyelvtani, de még helyesírási hibát is ejtek. De ötletnek, olyan igazi ötletnek szerintem nem vagyok híján.

– Jaj, kisasszony – mosolygott Saturnina, miközben fölemelte ragyogó fekete szemét, ahogy végigjártatta Tristánán a tekintetét –, óriásit téved, ha azt hiszi, hogy tisztességes asszony szabadságban ilyesmitől megél! Férfinak való mesterség ez, de még azok is... forgathatják üres zsebüket, ha legendából akarnak megélni! A tollat, azt esetleg, a zsebük meg... Pepe Ruiz,

megboldogult uram tejtestvére, nagyon ért az ilyesmihez, öntőműhelyben dolgozik, ahol az ólombetűket csinálják a nyomtatáshoz, ő mondta, hogy a tollforgatók egytől egyig éheznek, nélkülöznek, meg hogy itt az ember nem a homloka, hanem a nyelve verítékével keresi a kenyerét; világosabban szólva: csak a politikusoknak jut a nagy fazékból, akik egész életükben egyebet se tesznek, csak beszélnek. Hogy a fejével dolgozzon?... Messzire kerülje el az ilyesmit! Dráma, elbeszélés, megírátkó vagy nevettező könyv? Szófia beszéd. Aki ezeket kitalálja, annak felkopna az álla, ha nem mesterkedne a kormánynál, hogy kiudvaroljon magának egy helyet. Hivataloknál így megy ez.

– Én akkor is azt mondom neked (*élénken*), hogy szerintem én még a kormánynál meg a politikában is jó lennék erre. Ne nevesd ki. Tudnék beszédet mondani. Nem nehéz az. Nagyjából átfutom az országgyűlési jegyzőkönyveket, és máris rittyentek neked egy félújságnyira való szöveget.

– Teremtő Istenem! Férfinak kell ehhez lenni, kisasszonykám. Az átkozott alsószoknya zavar ám ebben is, abban a ló hátára se lehet felülni. Megboldogult uram mondta, ha több esze lett volna, annyira vihette volna, ameddig csak kevesen jutottak el, mert ő aztán olyan ravasz dolgokat tudott kieszelni, amilyeneket Castelar meg Cánovas² hirdet az országgyűlésben, olyasfélét, amivel tényleg meg lehetett volna menteni az országot; de az istenadta valahányszor ki akarta nyitni a száját az iparos körben vagy az *elvtársak* gyűlésein, olyan szorítást érzett a torkában, hogy nem jött a nyelvére az első szó, márpedig azt a legnehezebb megtalálni... szóval csak nem jött ki belőle. És nem is akart kijönni belőle, így meg aztán se szónok, se politikus nem lehetett.

– Ó, az ostoba! Énbőlőlem bezzeg kijönne, mi az hogy! (*Csüggedten.*) Csak hát mozdulni se tudunk, ezer szállal vagyunk gúzsba kötve... Még az is eszembe jut, hogy nyelveket is tanulhatnék. Franciául annyit tudok, amennyi megmaradt az iskolából, lassan azt is elfelejttem. Milyen jó lehet angolul, németül, olaszul beszélni! Szerintem, ha nekiállnék, hamar megtanulnám. Olyan, mintha... nem is tudom, hogy mondjam... mintha már egy kicsit előtte is tudnék, mintha egy másik életemben angol, vagy német lettem volna, és maradt volna belőle egy kicsi...

– Hát, ezeket a nyelveket nem ártana, ha megtanulná – nézett Saturna anyáskodva a kisasszonyra –, mert aki nyelveckét ad, azzal pénzt is keres, ráadásul milyen jó, ha valaki érti, amit a külföldiek beszélnek. Fogadhatna a gazdám maga mellé egy jó tanárt.

– A gazdádát ne is említsd. Nem várok én tőle semmit. (*Merengve, a fénybe nézve.*) Nem tudom, nem tudom, mikor lesz ennek vége, és hogyan; de valahogy egyszer véget kell érnie.

A kisasszony elhallgatott, borongós merengéseibe süppedt. Egyre csak ostromolta a gondolat, hogy búcsút mond don Lope hajlékának, elméjében

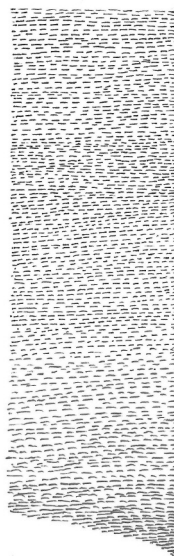
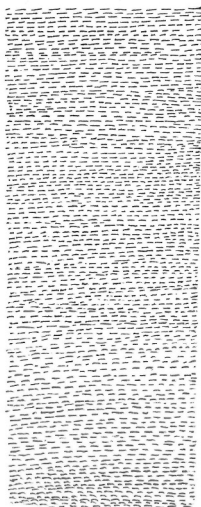
Madrid lármás nyüzsgését hallotta, látta a távolban feltűnő fények csillogását, és egészen átjárta, búvőkörébe vonta a függetlenség érzése. Merengése végén mint aki tompultságából tér vissza, sóhajtott egy nagyot. Milyen árva lenne szegény hervatag gavallérja házán kívül a nagyvilágban! Rokona nem volt, az utolsó kettő, akit annak lehetne mondani, nagyon távol 11 élt: anyai nagybátyja, don Fernando a Fülöp-szigeteken; Cuesta unokatestvére pedig Mallorcán, és soha egyikük sem adta a legapróbb jelét sem annak, hogy valamiképpen támogatni óhajtaná. Az is eszébe jutott (miközben Saturna együtt érző szemekkel figyelte), hogy a családok, akikkel annak idején anyja összejárt, barátkozott, már akkor is milyen gyanakodva, ellenszenvvel nézték, don Lope rusnya árnya miatt. Tristana azonban eléggé fölvertezte magát ellenük a büszkeségében, és amikor ócsárolta, aki netán sértegetni merészelt, olyan heves elégtételt érzett, mint aki pillanatnyilag az alkoholban is megerősítésre lel, még ha hosszútávon nyomorba dönti is.

– Ejnye már no! Ne gondoljon a kisasszony ilyen szomorú dolgokra! – legyezett egyet a szeme előtt Saturna, mintha szűnyogot akarna onnan elhessenteni.

(Fordította: Pávai Patak Márta)

¹ Részlet az 1892-ben megjelent regényből, mely alapján Luis Buñuel azonos című filmje készült 1970-ben.

² Emilio Castelar (1832-1899) spanyol republikánus és az I. köztársaság elnöke; Antonio Cánovas del Castillo (1828-1897) spanyol politikus és történész. A 19. század legbefolyásosabb konzervatív politikusa, a Bourbon restauráció politikai rendszerének legfőbb kitervelője.

Minden festmény kockadobás. Krajcsovics Éva akvarellsorozatát újra és újra végignézve egyre hangosabban szólalt meg bennem ez a Mallarmé-parafrazis. Az eredeti úgy szól: Minden gondolat kockadobás. A nevezetes poémának

12 Komálovics Zoltán

MINDEN FESTMÉNY KOCKADOBÁS

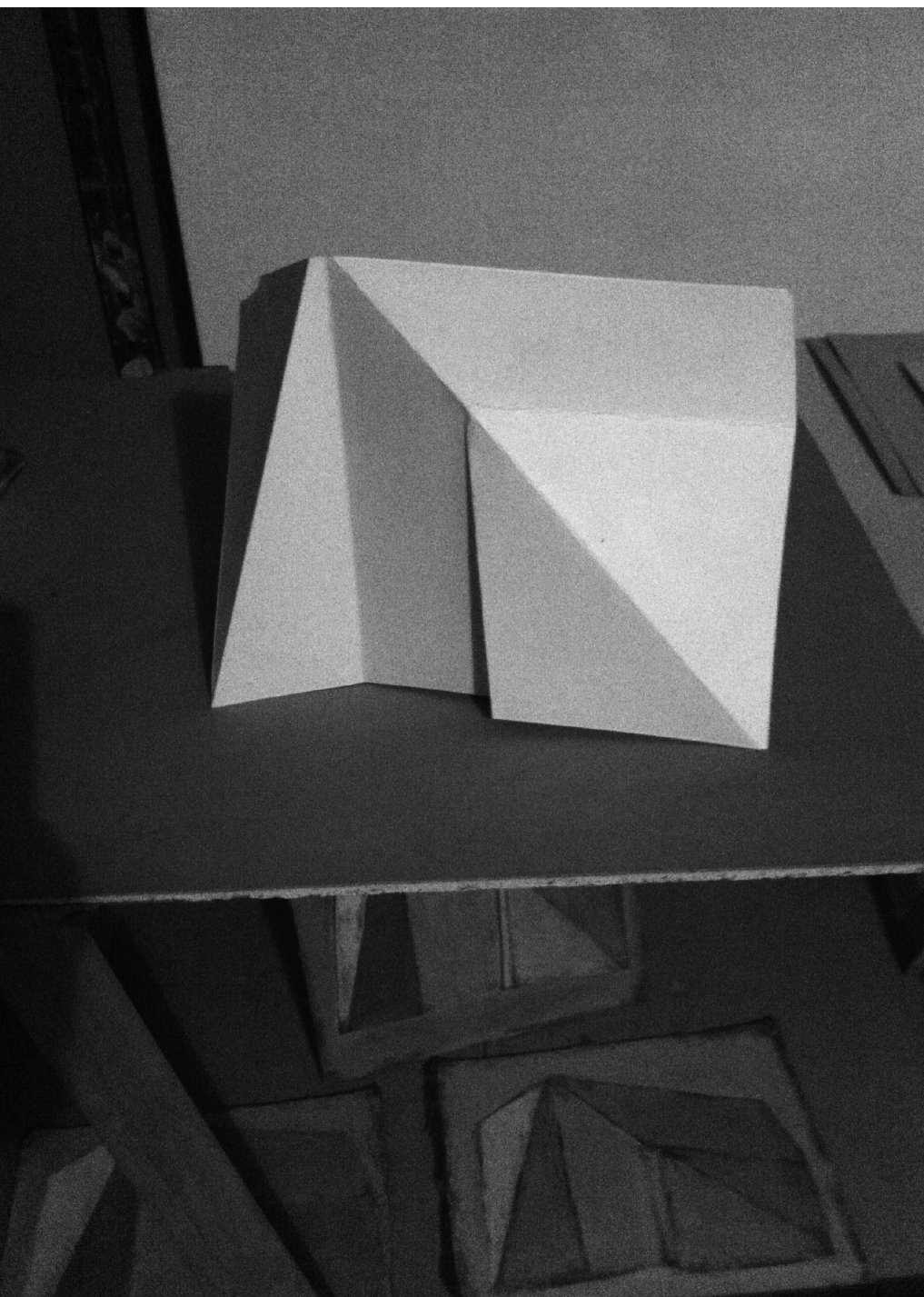
Krajcsovics Éva akvarelljeiről

nevezetes a tapasztalati üledéke is: „A kockadobás soha nem szünteti meg a véletlent.” Kedves vendégek, abba a szerencsés helyzetbe kerültem, hogy mialatt a megnyitó szövegén töprengtem, a győri *Műhely* folyóirat Öröm te-

matikájú számában megjelent Krajcsovics Éva *Festőnaplójának* egy részlete. Ebben a következőket olvashatjuk: „Míg az olajnál én gazdálkodom az idővel és a döntéseimmel, az akvarellnél mindezeket behatárolja az anyag. Amikor lemosom, ott a váratlan. Minden alkalommal rögtön döntenem kell, mennyit fogadok el, mit semmisítek meg a még megmaradtból.” Éva gondolata kísértetiesen összecseng Mallarméval. Az akvarell sosem szünteti meg a véletlent, vagy, ahogy ő mondja a váratlant. Hiszen bármennyi lemosás, döntés, megsemmisítés után is újra valami váratlan áll elő. A váratlan, a véletlen egy újabb arca, újabb rétege. Talán éppen ez adja ennek a technikának azt az örvényerőt, amely újra és újra beszippantja az alkotót.

Rétegek-fürdetés-szártás. A fürdés mozzanatai a meztelen felületen.

Kedves érdeklődő közönség a következőkben az akvarellsorozat három lényegi eleméről szeretnék beszélni, ám lehet, hogy ez a három elem valójában egy, s ha ez így van, akkor ez az egység a forma belső jogosultsága fogalmában összegződik. Tehát egyrészt a Kékről, másrészt a Vízről, harmadrészt a Papírszürkéről szeretnék beszélni Éva akvarelljei kapcsán. Tudatunk atomszerkezetében a kékség, a víz és a papír egymástól elválaszthatatlan és egymásról leválaszthatatlan elemi elrendeződést mutat. Egymásba vannak ázva. Ez azért fontos, mert a kiállításon látható képek modellje-képtárgya egy üres papírlap. Azaz az egyik legegyszerűbb forma, a téglalap és hozzá a papírszürke.

Jelen írásmű arra vállalkozik, hogy Yves Bonnefoy (1923–2016) költő, műfordító, művészettörténész *Paul Celan* című írásán keresztül egy olyan költői találkozás kontúrait vázolja fel, amely az eddigiek során kevéssé került a

vizsgálódások középpontjába, ugyanakkor több szempontból is figyelemre méltó. Mint tudjuk, a nyelvi és kulturális indítatás, valamint a személyes költői sors meghatározó szerepet töltenek be a költészet útjainak kere-

14 Kovács Krisztina

ÚTKERESZTEZŐDÉSEK

Yves Bonnefoy Paul Celanról

sésében. Bonnefoy és Celan nyelve, hovatarozása, életútja és művészete igencsak különböző, mégis számos hasonlóságot fedezhetünk fel a két költő világmegértésében, művészeti érdeklődésében, valamint költészetelméleti gondolkodásában. Yves Bonnefoy Paul Celanról szóló esszéiben nemcsak mély emberbaráti és költészeti elköteleződéséről, valamint szolidaritásáról tesz tanúbizonyságot, hanem megerősíti iménti feltevéseinket, miközben fontos támpontokat nyújt számunkra kettejük személyes és irodalmi kapcsolatának a feltérképezésében.

A francia irodalomtörténész-társadalom Yves Bonnefoy-t az egyik legnagyobb francia költőként tartja számon,¹ művei Magyarországon azonban mégis kevesekhez jutnak el. Verseinek első magyar nyelvű fordítása Timár Görgy nevéhez fűződik a *Még egyre az a hang*² című kötetben. Több évtizednyi hallgatás után 2000-ben néhány újabb vers vált elérhetővé a magyar olvasóközönség számára Vajda Lőrinc fordítása nyomán.³ A *jelenlét* költőjének válogatott írásai ezt követően 2007-ben a *Kép és jelenlét*,⁴ majd 2014-ben *Másik otthon. Yves Bonnefoy az ezredfordulón*⁵ című kötetekben jelentek meg Sepsi Enikő és tanítványai fordításában. A költő 2016. július 1-i halála után nem sokkal kiadott, Hollán Sándor művészetéről szóló írásainak gyűjteménye⁶ már a francia kiadás évében, 2016-ban megjelent magyar nyelven az előbb említett fordítóműhely újabb munkájaként.⁷

Yves Bonnefoy művei a *jelenlét* költészetének jegyében születtek. Francia költőtársaival⁸ egy olyan 20. századi költészeti irányzatot képviselt, amely a szürrealizmus és a *poésie engagée* kimerülése után az '50-es évektől kezdve bontakozott ki. Jean-Michel Maulpoix ezt az időszakot a kortárs francia költészet kezdeteként említi és az új korszak első költőgenerációjának tevékenységét az *habiter* (lakni) ige infinitívuszával jelöli meg.⁹ Az új költői irányzatot az „igaz hely” (*vrai lieu*) keresése jellemzi, ahol teljes értékűvé válhat a véges ember jelenléte a végtelen kiterjedésű világban. Sepsi Enikő *Kép, jelenlét, kenózis* című könyvében felhívja figyelmünket Bonnefoy *L'entaille*

(A véset) című versére, utalva a fal repedésére, mint igaz helyre, amelyben „a vers rést üt az egymásra referáló fogalmak falán, és ebben a repedésben – a mindig részleges reprezentáció ellenére – egy pillanatra felvillan a jelenlét előérzete”.¹⁰ A jelenlét költészetében a hely, a pillanatnyi és az elemi központi motívumokká válnak, hogy az ember, mint beszélő létező számára olvashatóvá tegyék mindazt, amit a világmindenségben elérhetetlennek érzékelünk. Bonnefoy olvasatában ugyanis a világ természete és létezésének folytonossága a fogalmi gondolkodás korlátai miatt torzul, s arra ítéltetett, hogy átláthatatlanná váljon s így darabokra hulljon. Ahhoz, hogy az ember mindezek ellenére képes legyen az életet a maga teljességében átélni, vissza kell találnia a látszat mögött megbújó eredendő egységhez, amelyben a költészet a segítségére van. 15

Habár jelen írás alapvetően a *Paul Celan*-esszé vizsgálatára korlátozódik, a teljesség kedvéért fontos megemlítenünk, hogy Yves Bonnefoy összesen két írásművet szentelt Paul Celan emlékének. Az első, amelyet *Paul Celan* címen ismerünk, 1972-ben jelent meg a genfi *Revue de Belles-Lettres*¹¹ emlékszámban, illetve az 1977-ben (végleges formában 1992-ben) kiadott *Nuage rouge*¹² kötetben. A szöveg magyar nyelven a *Kép és jelenlét* kötetben jelent meg. A második esszé, amely több évtizeddel később került az olvasóközönség elé, 2007-ben jelent meg önálló könyv formájában a Galilée gondozásában *Ce qui alarma Paul Celan* címmel. Magyar nyelven a *Másik otthon* című válogatáskötetben érhető el. Terjedelmét tekintve a második esszé nagyobb lélegzetvételű, viszont tematikailag szűkebb keresztmetszetben készült, hiszen elsősorban a Goll-ügyet járja körül, és annak következményeit, hatását méri fel Celan személyére és életművére vonatkozóan. Yves Bonnefoy nem pusztán irodalomtörténeti és életrajzi tények említésével kíván pontos és hiteles magyarázatot fűzni Claire Goll Celan ellen folytatott rágalomhadjáratának egyes részleteihez, hanem a költészet elvei és olyan belső törvényszerűségek útján közelít felé, amelyek meghatározó jelentőségűek az ügy értelmezésében, ám egy-egy életrajzi könyv olvasáskor nem jutnak el az olvasóhoz. Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy a Goll-ügy fontos kapcsolódási ponttá vált Yves Bonnefoy és Paul Celan viszonylatában. Mindazonáltal ki kell emelnünk, hogy Bonnefoy nem csupán arra törekszik, hogy felhívja a figyelmet a Celan ellen vezetett plágium-hadjárat súlyosságára és hamisságára, hanem rávilágít olyan körülményekre is, amelyek a 20. század 50-es, 60-as éveinek francia társadalmát, szellemiségét jellemezték és tovább fokozták Celan aggodalmait.

De térjünk vissza a tulajdonképpeni témánkhoz, a *Paul Celan*-esszéhez. Szerény terjedelme ellenére az a benyomásunk, hogy ez az emlékező írás nem pusztán a celani életmű összegző bemutatása, hanem sokkal több annál.

A szöveg olvasásakor a Bonnefoy-i poétika újabb és újabb szempontjai kerülnek előtérbe, melyek összefonódnak a celani költészet jellemzésével. Így az esszé egyrészt tanúbizonyságot tesz Yves Bonnefoy költészetről szóló elmékedéseinek mélységéről és egyetemességéről, másrészt rámutat 16 a Celanról szóló írások dokumentáris gazdagságára. Azáltal, hogy nemcsak a celani poétikát mutatja be, hanem tükröződik benne Bonnefoy költészet- és művészetelméleti gondolkodása is, felhívja az olvasó figyelmét arra, hogy e két költői életmű megközelíthető egymás optikáján keresztül, s több ponton akár egymásba is fordítható. Emlékeinek felidézésével Bonnefoy mintegy tovább árnyalja a celani életrajzot egyfajta személyes többlettel gazdagítva azt, ami által a kettejük barátsága egyre közelebb kerül az olvasóhoz.

A francia költő elsősorban azzal a szándékkal írta meg első, itt tárgyalt esszéjét, hogy annak a pályatársnak az emléke előtt tisztelegjen, aki távolról, szinte az ismeretlenből érkezett, egy messihi kultúra gyermekeként pedig nagyon eltérő személyes múlttal rendelkezett, valamint egy teljesen más, számára kevéssé ismert nyelven írt. Mindazonáltal ugyanannak a kornak a sebeivel és dilemmáival próbált szembenézni, így hasonló kérdésekre keresett egy sajátos nézőpontból válaszokat. Mindamelllett az esszét végigolvasva felmerülnek egyéb olyan motivációk is, melyek a celani életút és poétika egy-egy részterületére reflektálnak, segítve annak mélyebb és pontosabb megértését néhány fontos körülmény, közös élmény felelevenítésével. Vizsgálódásaink során azonban nemcsak a celani életmű további árnyalása, vagy új megvilágításba helyezése a cél, hanem egyrészt a szerző, Yves Bonnefoy gondolatrendszerének és poétikájának a bemutatása, másrészt a két költő „interpoétikus” kapcsolódásainak a feltérképezése, amely lehetővé teszi költészetfelfogásuk összehasonlítását és egyfajta átjárhatóságot létesít a két életmű között.

A kezdetek

A *jelenlét* francia költői épp a pályájuk kezdetén, az első versesköteteik megjelenésekor kötöttek ismeretséget, majd barátságot Paul Celannal,¹³ a „német nyelven verselő, zsidó költővel”,¹⁴ aki 1948 nyarán telepedett le Párizsban¹⁵ egy hányattatásokkal teli, bizonytalan időszak után.¹⁶ A celani életpályán a franciaországi „újrakezds” kiemelkedő jelentőséggel bírt,¹⁷ ugyanis éppen a francia főváros szellemi közegében teremtődtek újjá Paul Celan számára a költői hivatás, valamint egy sajátos nyelvezet kialakulásának a feltételei.¹⁸ Mindez nem a véletlennek köszönhető, hiszen a párizsi letelepedés tudatos szakmai döntés eredménye volt a költői karrierépítés jegyében, egy „irodalmi stratégia”¹⁹ részeként. Mindazonáltal meg kell jegyeznünk, hogy Celan érvényesülési

szándéka a párizsi évek alatt idővel egyre kevésbé tekinthető egyértelműnek. Egyrésztől szerette volna, ha műveit (elsősorban, de nem kizárólag) Németországban szélesebb körben terjesztenék. Másrésztől azonban németországi negatív tapasztalatai miatt kialakult benne egy „elutasító ethosz”²⁰ (éthos du refus), ami abban nyilvánult meg, hogy a 60-as évektől kezdve saját maga korlátozta, illetve akadályozta műveinek franciaországi terjesztését. Ebben komoly szerepet játszott a Goll-ügy, mely súlyos árnyékot vetett életére annak ellenére, hogy a költőtársadalom színe-java, köztük Bonnefoy és számos kritikus a védelmére kelt.

Yves Bonnefoy 1948 őse és 1949 nyara között ismerkedett meg Celannal.²¹ Ennek az időszaknak néhány meghatározó pillanatát, köztük több, Celan személyéről alkotott benyomást őriz tán egyedüli forrásként a *Paul Celan*-esszé, melyben Bonnefoy a következőképpen emlékezik vissza fiatal költő-barátjára: „Mozgása nemtörődöm volt, különösen a bécsi tartózkodást követő első években – a nélkülözés idején, amikor a Rue des École-on lakott, az egyetemi éttermekbe járt, és a görög templom oszlopcsarnokában dolgozott azzal az ősrégi írógéppel –, fejét szép mozdulattal a vállára hajtotta, mintha hosszasan kísérni akarná a nyári utcák sorát, élénk éjszakai beszélgetések után a barátot, kit egy napra elhagytunk.”²²

A pályája elején járó francia költő épp a megismerkedésük idején fejezte be filozófiai tanulmányait és jelentette meg a későbbi *Douve mozgásáról és mozdulatlanságáról* (1953) című verseskötet első darabjait. Akkoriban Bonnefoy helyzete Párizs szellemi közegében igencsak nehezen körülhatárolható volt, hiszen a költészet, fordítás, kritika és tanítás útjainak a „kereszteződésében” találta meg a helyét.²³ Ennek ellenére arra törekedett, hogy az ifjú Celan számára fontos irodalmi ismeretségeket közvetítsen annak érdekében, hogy elősegítse a celani líra franciaországi recepcióját. Elhatározta többek között, hogy felhívja szűkebb környezete figyelmét a fiatal költőtárs műveire. Így vált lehetővé Celan megismerkedése Philippe Lacoue-Labarthe-tal, valamint később John E. Jacksonnal. Theo Buck *Paul Celan und Frankreich* című írásában megjegyzi, hogy egészen 1953-ig Yves Bonnefoy volt Celan egyetlen költő-barátja Párizsban.

Találkozás Goll-lal

A *Paul Celan*-esszé egyik különlegessége, hogy Yves Bonnefoy megoszt olvasójával néhány személyes emléket Celanról. Az alábbi szövegrészlet felidézi azt a napot, amikor Celan Bonnefoy közbenjárásával megismerkedett Yvan Goll-lal, akinek majdani özvegyéhez köthetőek a már említett alaptalan,

mégis megsemmisítő erejű támadások Celan személye és művészete ellen: „Merthogy ismételten az én társaságomban találkozott azzal az idős, beteg, hasonlóképp száműzött emberrel, akit valószínűleg nem láttam viszont, de
18 ő, Paul, nem vonta meg tőle a ragaszkodását és a törődését, s lám, mindezt később ellene fordították. A közöny vagy a szórakozottság megmenthették volna ezen a napon.”

Theo Buck szerint a fent idézett látogatás Alfred Margul-Sperber sugalmazására történt annak reményében, hogy Goll elismeréséről és szolidaritásáról biztosítja majd Celant mind költőként, mind zsidóként.²⁴ Bonnefoy sajnálatát fejezi ki amiatt, hogy bár akaratlanul, de közvetetten mégis hozzájárult a Goll-ügy kialakulásához. Ezt követően felfedi a rágalomhadjárat létrejöttének legszívósorítóbb okát, mely Celan jólelkűségében, szolgálatkészségében, valamint nagyvonalú és figyelmes hozzáállásában rejlett. A celani líra francia recepciótörténetének ismeretében fel kell hívnunk továbbá a figyelmet arra, hogy az Yvan Goll-lal való megismerkedésnek lett néhány pozitív hozadéka is. A Goll-házaspár kapcsolatrendszerén keresztül valósult meg ugyanis 1952 januárjában a *Halálfűga* című vers megismertetése a francia nyelvű olvasóközönséggel a *Journal des poètes* francia nyelvű belga folyóiratban,²⁵ majd 1952 júniusában jelentek meg Celan-versek a *Das Lot* német folyóiratban.

Mindezek mellett meg kell jegyeznünk, hogy Celan franciaországi recepciójának másik, markánsabb vonala az *Ephémère*²⁶ folyóirathoz kötődik, mely a *jelenlét* költőinek intellektuális és irodalmi közegét alkotta a '60-as évek során. Nagyrészt e folyóiraton keresztül kezdett ismertté válni Celan lírája Franciaországban, hiszen külföldi nyelven írt irodalmi műveket is közölt fordításokkal, valamint gyakorta helyet kapott benne a képzőművészet. 1968-ban Bonnefoy meghívására csatlakozott Celan a szerkesztőbizottsághoz. Költészeti írása, a *Der Meridian*, valamint néhány vers már a folyóirat első számában helyet kaptak.²⁷ A folyóirat 14. számában, amely Paul Celan halála után jelent meg, a költő-barátok Celan négy versét közölték fordítás nélkül Gisèle Lestrangé által készített három metszet kíséretében. Ezen kívül ugyanebben a számban jelent meg a *Gespräch im Gebirg*²⁸ francia nyelvű fordítása André du Bouchet tollából.

A költő halála

A Paul Celan-esszé Celan halálának értelmezésével indul, ami egyrészt előrejelzi e motívum központi jelentőségét a szövegben, másrészt kiemeli e kérdéskör szerepét a celani életmű megfejtésében. Yves Bonnefoy a *jelenlét* költészetének kifejezőkészségével, ám egyúttal a celani sors mély átérzésével fűz magyarázatot költő-barátja halálához: „Úgy vélem, Paul Celan azért

választotta épp azt a halált, melyet választott, hogy legalább egyszer az életben, mely a költészet és a száműzetés ellentmondó kettősségében telt – ellentmondóan, hiszen a legkietlenebb költészet egy lehetetlen ünneplés nosztalgiáját őrzi és a közeli jelenlétét szomjazza – találkozzanak a szavak és a létező.”²⁹

19

A fenti szövegrészletben megfigyelhető, hogy Bonnefoy szóhasználatán keresztül emeli ki a celani halál szándékos mivoltát. A költő tehát egy tudatos döntés útján választja életének és művének e befejezését, egyértelművé téve az olvasó előtt, hogy tette kettős természetű, egyszerre egzisztenciális és költői, amellyel Celan egyfajta korrelációt hoz létre a költészet és a valóság között. A *Niemandrose* kötet *Und mit dem Buch aus Tarussa* című versében meg is találjuk ennek bizonyítékát. E nyolc évvel korábbi, 1962-ben keletkezett szöveg ugyanis döbbenetes pontossággal ragad ki egyes részleteket Celan majdani halálából:

*Von der Brücken-
quader, von der
er ins Leben hinüber-
prallte, flügte
von Wunden, – vom
Pont Mirabeau.
Wo die Oka nicht mitfließt. Et quels
amours! (Kyrillisches, Freunde, auch das
ritt ich über die Seine
ritts übern Rhein.)³⁰*

Új Forrás 2018/1 – Kovács Krisztina: Ütkeszesteződések
Yves Bonnefoy Paul Celanról

A fenti idézetben a beszélő mintegy anticipálja saját halálát, miközben az olvasó szeme elé tár egy jelenetet, amelyben valaki a Mirabeau hídról a halálba veti magát. Celan mindezt paradox módon fejezi ki, hiszen „életbe csapódást” említ. Ez a már-már abszurdnak ható költői gesztus fejezi ki leginkább azt, hogy a költészetben a lírai én eltörlése nem a halált mint az élet végét jelenti, hanem sokkal inkább valaminek a kezdetét, vagy mélyebb megélését és megjelenítését jelöli meg. Mintha a Mirabeau híd és a Szajna helye, e versben betöltött jelentése azáltal válna teljessé, hogy utólag, Celan halálának körülményei ismeretében keressük értelmezésük lehetőségeit. Attól lesz a vers igazán húsba vágó, hogy tudjuk, valóság lett belőle. Nemcsak Celan halálának a helyszíne, hanem tettének fő indítéka is benne foglaltatik a versben a „sebektől” (von Wunden)³¹ kifejezésben, ami életét talán a leginkább jellemezte. Wolfgang Emmerich Celan-biográfiájában megkülönbözteti Celan halálának közvetlen kiváltó okát (Todesart) az öngyilkosság tulajdonképpeni okától (Todesursache).³² Az előbbi a vízbe fúlás, míg az

utóbbi a zsidók tömeges legyilkolása, melynek következménye a túlélő bűntudata, valamint az ebből fakadó számos más, életre szóló következmény, sebhely, melyet Celan ezt követően végig magán „viselt”. Mind életrajzában, mind poétikájában kimutatható a történetek magára vállalása, nem egyfajta emlékműállításként, hanem felajánlásként, a mások helyett való elszenvedés készségeként.

Paul Celan halálának költői mivolta kapcsán felmerül bennünk a kérdés, voltak-e olyan olvasmányélményei, amelyek tettét megalapozhatták. Jóval a *Niemandrose* kötet létrejötté után, az 1966 februárjától júniusáig tartó időszakban Jean-Paul Sartre Mallarmé *Verse*³³ című kötetéhez írt előszavát olvasva Celan feljegyzéseket készített a halál mint tudatos tett témájában. Egy olyan szöveghely végére, ahol Sartre az öngyilkosságot tárgyalja, Celan felkiáltójelet tett. Az ott felvázolt „tett” (acte) kioltja az életet, mindamellettt hiánnyal nyomasztja a világot. Amennyiben az egyéni létezészt szétszóródásnak tekintjük, úgy az ember fragmentáris élete feladásával viszszanyeri hamisíthatatlan egységét, egyfajta kontinuitást.³⁴ E gondolat folytatásában Celan aláhúzza a következő szakaszt: „a hiány összetartja a dolgokat” (l’absence reserre les choses).³⁵ Egyrészről azt érthetjük ezalatt, hogy csakis a költői én felfüggesztésével jöhet létre az a halhatatlan költői beszéd, amely hűen képes visszaadni a világmindenség sokszínűségét és megragadni a végtelent. Másrészről mindaz, amit hiányként érzékelünk nyelvi határainkon belül, valójában a folytonos létező. A hiány márpedig ábrázolhatatlan, így a mimézis ellenszerévé válik: hozzá folyamodnak a költők, hogy megszabaduljanak a nyelv határaitól, s megszabadítsák a művüket a jellé válástól.

De térjünk vissza a *Paul Celan*-esszé kezdőmondatára, mely a szavak és a létező találkozásának igényét veti fel, utalva a bonnefoy-i poétika egyik alapvetésére, mely szerint az emberi percepció a konceptuális gondolkodás miatt képtelen nyelvi formába önteni az általa tapasztaltakat. A nyelv és a valóság közötti inkongruencia azt eredményezi, hogy Celan „szavai nem azt fedték, amit tapasztalt”. A nyelv torzulásának következményeit tovább súlyosbítják „az átélt szörnyűségek”, melyekre eleve nem lehetnek emberi szavak: az ember tette mindezt, így az ő nyelvével tiltás alá kerül a történetek kifejezése. Celan lírájában a nyelvi ábrázolás kudarca így nemcsak művészeti, hanem egyúttal etikai dilemmát is felvet. Azt tapasztaljuk, hogy Yves Bonnefoy Paul Celanról szóló esszéjében a nyelv és a valóság közötti konfliktus föloldhatatlansága, a mimézis kudarcos mivolta újra és újra felbukkan: „Maga Paul Celan is meghalt, folytatva versét, hogy rátaláljon arra, amire minden vers áhítozik: a hosszú mondat és egy valamicske lét nászára, ami valójában nem létezik.”³⁶

Nádas Péter *Arbor mundi* című írásában kitér többek közt a művészi percepció nehézségeire, amikor Hollán Sándor fő témájáról, a fák ábrázolásáról

ír: „A pillanatfelvétel nem a tárgy állapotáról ad képet, hanem a felvevőgép mechanikájáról és a vegyészeti eljárásról, amivel a nyersanyagot készíteték.”³⁷ Nádas Péter e kijelentése épp arra a zsákutcára utal, amelyre Yves Bonnefoy tér ki újra és újra művészettörténeti és poétikai írásaiban, s amellyel felhívja figyelmünket az emberi percepció eleve akadályozott mivoltára. *La journée d’Alexandre Hollan* című esszéjében Yves Bonnefoy arra keresi a választ, hogy a festészetet, illetve Hollán alkotói munkáját alapul véve miként szélesíthetők ki a vizuális percepció határai a valóság autentikus megragadásához, a láthatatlan láthatóvá tételéhez. Maga Hollán a következőképpen fogalmazza ezt meg: „Néha, gyakran este mindent elönt a fény. Ilyenkor próbálok úgy látni ezt a fényt, hogy semmire sem fókuszálok. A tekintetem nagy, színes foltokat lát a tájból, az égből, egy házfalból, de akkor még nem látom az összhangot. Egyszer csak elővillan a fény, és egy pillanatra harmóniát terem a színes foltok között.”³⁸

A költészet gyakran fordul a festészethez, hogy inspirációt találjon a valósághű ábrázoláshoz. Emberi mivoltából fakadóan azonban nemcsak a költő, hanem a festő sem képes arra, hogy az érzékelhető világot és annak egyes jelenségeit a maguk teljességében, közvetlenségében ragadja meg. Mintha a valóság és a képzelet olykor csak hajszálvékonynak tűnő határvonalán járna az, aki a létezés titkainak megfejtésén fáradozik. Babits Mihály *Örökké ég a felhők mögött* című írásának egy pontján így fogalmaz: „A világ több mint minden emberi, hiszek a világban, mert eszem el nem éri.”³⁹ E kijelentés megfeleltethető épp annak az alaphelyzetnek, amelyen a bonnefoy-i költészet-felfogás alapul: az embert létének végessége képtelenné teszi arra, hogy a világ végtelen kiterjedését felfogja. Nem sokkal később Babits a következő kiegészítést teszi: „Ember vagyok, s hiszek az emberben. Nem is az emberben. Az ember vakon botorkál, de a világ nyitja és súgja útjait.”⁴⁰ Amikor a látás ellehetetlenül, ösztönösen a hangok és neszek felé fordítjuk figyelmüket. Ahhoz, hogy a festő vagy a költő képes legyen a világ-mindenség rezdüléseinek érzékelésére, ki kell várnia azt a pillanatot, amikor a csend közepette mindez feltárulkozik előtte. Feltehetjük egyúttal a kérdést, vajon milyen formát ölt a teljesség érzetének e harmonikus pillanata. Nádas Péter már említett írásában megállapítja, hogy Hollán Sándor „az üresség szubsztancialitásával nevezi meg festészetének filozófiai tárgyát, substantialitét du vide.”⁴¹ A továbbiakban fény derül arra, miként függ össze Hollán festészetének lényege nemcsak Yves Bonnefoy költészetfelfogásával, hanem Paul Celan egy versének alaphelyzetével.

„A mandulaként manifesztálódó beszédben (mivel az általa sokat kémlelt
 22 mandorlában, egy megfakult freskón Isten hiányzott a trónjáról) az
 önmagában álló ember jelenléte, melyet nevezhetünk akár Igének is,
 a szemében, azaz szíve mélyén még kifejezhetetlenebbnek tűnt.”⁴²

A *Revue de Belles-Lettres* folyóirat 1972-es Celan-száma nem csupán a jelen írásműben tárgyalt Bonnefoy-szöveget közölte, hanem egyúttal Celan *Mandorla* című versének fordítását is, melyhez a fordító, Bonnefoy a következő megjegyzést fűzte: „A vers, amelyre utaltam, a *Mandorla*, melyet Paul Celan 1964-ben jelentetett meg a *Niemandrose* kötetben. Íme a vers megközelítőleges fordítása.”⁴³ A francia költő-barát elmondása szerint egy alkalommal képeslap érkezett Celantól, amelyen a luca-i San Frediano bazilika mozaikokból kirakott mandorlája látható. A képhez mellékelt üzenet Isten elhalványulására (effacement) utalt. A *Mandorla* című vers kiindulópontja a következőképpen illeszkedik az említett személyes emlék üzenetéhez: „In der Mandel – was steht in der Mandel? / Das Nichts.” (A mandulában – mi van a mandulában? / A semmi.) Tudomásunk szerint ez az egyetlen Celan-vers, amelynek fordítását Bonnefoy magára vállalta, ugyanis nem beszélt németül, ahogyan ezt a *Paul Celan*-esszében is bevallja: „Ha képes volnék értőbben olvasni a verseit, biztosan meglelném a legsötétebb kontúrokat, a legélesebb tüskék mögött ezt a melegséget, mely csak a magányt gyűlöli.”⁴⁴

A két költő életművének tárgyalásakor fontos megemlítenünk, hogy a történelem sok más kortársukkal egyetemben közös kihívás elé állította őket: mi legyen a költészet sorsa a második világháború után? Mint tudjuk, a háború pusztítását számos európai gondolkodó és költő értékelte oly módon, hogy Isten sorsára hagyta a világot. Emlékezzünk vissza Pilinszky János szavaira: „A negyvenötben összeomló Németországban elemi erővel született meg bennem a felismerés: ez az a föld, amit Isten elhagyott”⁴⁵ és „Egyedül a pótolhatatlan Hiány van, mint egy pokoljáró misztikus negatív istenélménye. Mert az emberek elhagyták őt, és most ő hagyta el a világot”.⁴⁶ A kortárs költőket, művészeket ez idő tájt erőteljesen foglalkoztatta a szenvedés megjelenítésének gondolata és eszközei. Ismerjük többek között Theodor Adorno elhíresült kijelentését arról, hogy Auschwitz után nem lehet többé verset írni: Adorno később helyesbít, miszerint nem szó szerint értendőek egykori szavai, sokkal inkább arra az esztétikai dilemmára kívánt utalni, hogy megjeleníthető-e egyáltalán a mások által átélt szenvedés. A világháború utáni költőnemzedék új alapokra helyezte a költészetről szóló gondolkodást, és radikális módon megváltoztatta a lírához fűződő viszonyulást. Néhány, a művészi karrierje legelején járó francia költő nem látott más kiutat az értékvesztettségéből, mint Isten közvetlen jelenlétének a hiányában

verselni: „Együtt halunk a halott Istennel.”⁴⁷ Ilyen és ehhez hasonló fájdalmas végkövetkeztetések után, idővel kristályosodott ki a *jelenlét* francia költészete és azon belül Yves Bonnefoy poétikája. A *valószínűtlen* (L'Improbable) című kötetben, a Bonnefoy-i életmű egyik legjelentősebb költészetelméleti írásában *A költői tevékenység és helyében* (L'acte et lieu de la poésie) Bonnefoy kijelenti, hogy „Könnyű dolga van a költőnek az Istenek között. Mi többiek viszont az Istenek után jövünk.”⁴⁸ E súlyos, ám épp annyira ki is józanító kijelentés az abszolút költészet negatív előjelű manifestációja, melynek értelmében a költő feladata az, hogy képes legyen a világmindenséget, valamint a benne tükröződő folytonosságot Isten hiányában, a véges emberi lét keretei között megragadni. A költészet helyét a *hic et nunc* valóságában határozza meg egy olyan jelenlétnek a megteremtésével, amely a vallásos gondolat hiányában jön létre és egyedül a végességben gyökerezhet.⁴⁹ Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy a trónjáról hiányzó Isten képében összetalálkozik Yves Bonnefoy és Paul Celan költészetfelfogása, amelynek képzetét tovább erősíti a *Mandorla* című vers egyedüli fordítása a celani életműből Bonnefoy tollából. Az isteni jelenlét hiányában Bonnefoy eljut egészen a negatív teológia fogalmáig, amelyet egy „félelmekkel teli közelséggel” (proximité angoissée)⁵⁰ azonosít és a költészet egyedüli egyetemességének tart. A negativitás dimenziójának felvállalása egy önmagán túljutott lépés a beszélő létező határkeresésében: kockázatvállalás egy nyelvi transzgresszió formájában, amely elengedhetetlen feltétele az igaz költői beszéd létrejöttének.

A modern francia költészetben tapasztalt, Rimbaud-val megjelenő instabil formaiság is egy ilyen határtúllépésnek tekinthető, melyet Mallarmé a verssor válságaként (Crise du vers) fogalmaz meg. Jérôme Thélot *Poétique d'Yves Bonnefoy* című könyvében négy verseskötet vizsgálatán keresztül (*Du mouvement et de l'immobilité de Douve, Hier régnant désert, Pierre écrite, Dans le leurre du seuil*) arra a kérdésre keresett választ, hogy mennyiben térnek el Bonnefoy versei a klasszikus versmértéktől. Bonnefoy szembeállítja a páros metrum harmóniára törekvését a páratlan metrum realizmusával. Míg az előbbi a formai szépség és tökéletesség megtestesítője, addig a páratlan metrum egy begyógyíthatatlan sebet (blessure inguérissable) ejtett a klasszikus verselésen.⁵¹ Jérôme Thélot felhívja a figyelmet többek közt arra, hogy a páratlan metrum előretörése, s ezzel a formai szabadság igényének a növekedése összefüggésbe hozható a dikció elbizonytalanodásával (incertitude quant à la diction)⁵² és mindez a költészet Istentől való elhagyatottságára vezethető vissza. A szöveg materialitása egyre nő, miközben a lírai én egyre kevésbé van jelen a versben. Bonnefoy költészetében a klasszikus, harmóniára törekvő verselés így ellentétbe kerül

(együttal össze is fonódik) a tartalom realizmusával, a jelenlét megragadásának igényével, vagy más szóval az emberi lét végességének elfogadásával.

24 A *Paul Celan*-esszében felidézett, mandorlát ábrázoló mozaikkép témájából fakadóan, mintegy önmagában véve feltételezi az isteni jelenlétet, amelynek ellentmondva, azaz Isten hiányának a megállapításával azonban egy abszurd helyzetben találjuk magunkat. Hasonló fogalmi képtelenséggel állunk szemben Celan *Mandorla* című versének olvasása közben, amikor a mandorlát, illetve a mandulát a benne levő semmi viszonylatában próbáljuk értelmezni. A Bonnefoy által említett „mandulaként manifesztálódó beszéd” az istenkeresés reménytelenségén túl azt az önmagába záruló világot is jelöli, amely nem pusztán a nyelv egészét és karakterét jeleníti meg, hanem együttal a beszélő létező perceptuális határait is kijelöli, elfedve mindazt, ami közvetlenül nem látható, vagy legalábbis nem fejthető meg a számára, s amit így a „semmi” enigmájaként fogalmaz meg.

Celan feljegyzései közt szerepel egy kijelentés, mely szerint „a vers Istene minden kétséget kizáróan egy *deus absconditus*”.⁵³ Isten rejtőzködő mivolta Pascal *Gondolatait* idézi és az igaz Isten jeleként fogható fel. Pascal szerint a természet jelenségei emberi értelemmel felfoghatóak és megragadhatóak, viszont Isten létezése az ember számára közvetlenül nem tapasztalható meg. A celani poétikában a rejtőzködő Isten említése összekapcsolható a költészetről szóló gondolkodással, hiszen az Isten és ember közötti viszony közvetett jellege párhuzamba állítható a vers és az olvasó közötti szándékolt távolságtartással. A celani vers értelme ugyanis közvetlenül nem hozzáférhető, csupán az olvasás, pontosabban a hosszas újraolvasás folyamatában válik egyre megközelíthetőbbé. Megfigyelhető továbbá, hogy a *deus absconditus* kifejezés használata Celannál többnyire Oszip Mandelstam költészetének említésével együtt jelenik meg: „Oszip Mandelstam verseibe, kevesekre jellemző módon beleíródik a *Tetragrammaton*, a *Deus absconditus*, az *El* neve.”⁵⁴ A *ΤΕΤΡΑΓΡΑΜΜΑΤΟΝ* tulajdonképpen egy kommunikációs tabu, hiszen a babiloni fogság óta tilos kiejteni Izráel fiai számára. A fenti idézetben foglaltak szerint azonban épp ez a tiltás alatt levő fogalom válik a zsidó identitás jelölőjévé, melyet Celan a rejtőzködő Isten neveként említ: „Zsidó mivolta annak a zsidósága, aki számára Isten a kimondhatatlan név, aki számára minden szó ehhez a névhez rendelődik hozzá.”⁵⁵ Yves Bonnefoy a *Paul Celan*-esszében a következőképpen tér ki erre a vonatkozásra: „A háborús idők Európájában és azt követően a kiejthetetlen nevű zsidót német származása miatt olyan sikeresen emlékeztettük arra Párizsban, hogy kívülálló.”⁵⁶

„Ahhoz, hogy a világegyetemről beszélhessünk, ott kell születni, ahol a könyvet – amit a hagyomány tudott róla – nem szaggatták szét. Még mindig hallom, amint Paul Celan azt mondta nekem egy délután, amikor meglátogatott, hogy beszéljessünk a román festészetről, építészetről: *Őnök* (a nyugati, francia költőket értvén ezen) otthon vannak, a saját nyelvükben, a saját vonatkoztatásaikban, azok között a könyvek és művek között, melyeket szeretnek. Én kívül rekedtem...”⁵⁷

Paul Celan származása több kultúrához köti,⁵⁸ de valójában egy országhoz, egy nemzethez sem tartozik. Azt is mondhatnánk, hogy ő egy vándor, aki egyedül a költészetben talált otthonra. A *Meridián* című beszédében megállapítja, hogy a költészet „hazatérés”⁵⁹ annak a szűk útnak a végigjárása után, amelyet a német költői nyelvnek fel kell vállalnia Auschwitz sebeinek a terhével, a kitérés lehetősége nélkül. A celani nyelv úton van, választ kell adnia a lehetetlenre a költői nyelvezettel, felvállalva a felelősségét mindannak, ami megtörtént. Már nem lehet német nyelven verselni, de más nyelven sem. Franciaországban, Párizsban Paul Celan menedékre talál, ahol lehetővé válik számára húsz éven keresztül az élet folytatása és az alkotás egy olyan német nyelven, amely radikális változáson megy át. Ebben a folyamatban a francia kulturális közeg, valamint a francia nyelv jelentős szerephez jutnak, hiszen eltávolítják a fiatal költőt a német kultúrától. Az '50-es években Celan családot alapít a befogadó országban, ám még így is mindvégig kívülálló marad, amit többek közt *Wir werden* kezdetű versén keresztül érzékelhetünk. „És ez a költő, aki alapnak szánta az írást, kezdet és vég nélküli áradásnak érezte azt, a part képzetét is elmosó sodrásnak, pedig abból született. De semmi *valóságos* nem tudott kétségbevonhatatlanul megfelelni ennek az áradatnak, felérni vele az abszolútumban, a jelölő szerepében: semmi azon a folyón kívül, mely éjjel, a nagy kormos csendben gyűlni látszik (ám el isvész egyszerre), oly sok hiány egyetlen jelöltjeként.”⁶⁰

Yves Bonnefoy esszójét olvasva nem meglepő módon azt figyelhetjük meg, hogy a celani lírát saját nézőpontja, poétikai gondolatrendszere és szókészlete mentén közelíti meg. A fenti szövegrészből kiviláglik, hogy a francia költő-barát Celan írásmódját mindent elmosó áradásként érzékeli és egy folyó éjszakai kontúrjaival írja körül, melyről azt gondolhatnánk, hogy a hiány jelölőjévé válik. Bonnefoy azonban nem a hiányt keresi a sötétségben, hanem épp ellenkezőleg, a valóság fényét, a véges és végtelen találkozását, azt, amit Hollán Sándor alkotás közben: „Alkonyatkor az ég közelebb van a földhöz, a jelenlét érzete felerősödik és »mindent beragyogó« fénnel árad szét

a fa környékén, a horizonton, az égen”.⁶¹ Másutt Bonnefoy így fogalmaz: „De amint lemegy a nap, és »sötétebb, esti« tónusaival »előlép a háttér«, sokkal jobban hallani a színek harmóniájából és e harmónia mélyéről előtörő zenét, magát az abszolút valóságot.”⁶²

26 S mit közvetít a folyó? Bonnefoy életművének egyik központi motívumaként e természeti létező a költészet és a halál közös nevezőjeként összecseng a celani életművel, amelyben a folyó a végső állomással vált. Végére is mindaz, amit Celan az alkotásban el kívánt érni, halálában teljesült. A másikkal való találkozás igénye tükröződik az éji folyó fényeiben. Ahogy Bacsó Béla írja *A szó árnyéka* című, a celani poézist mélyrehatóan és körültekintően feltáró magyar nyelvű alapművében a *Dein Uhrengesicht* című Celan-vers kapcsán: „Egy arcot, a másik arcát, a velünk még távolléte esetén is szemben levő arcot villantja fel a vers. Arcot, amelyet nem ismerünk. Minden tettünk egy – akár jelen nem levő – másik *tekintetében, egy másira tekintettel zajlik, legyen ez a másik, önmagunk másika.*”⁶³ A folyó kezdet és vég nélküli sodrásához hasonlítható a létező folytonossága, melyben emberként, véges beszélő létezőként föloldódást, vagy egyfajta megváltást keresünk. A későbbiekben Bonnefoy hozzáteszi, hogy a folyó bizonyos értelemben véve „éppoly üres, mint az, amit az éjszakai kikötőben utolér a szavaktól megfosztott ember nyomorúsága”.⁶⁴ Az üresség a nyelvétől, ezáltal valóságértelmezésétől is megfosztott ember tehetetlenségét jelöli meg, ami nem egy tényleges üresség, hanem inkább realitásvesztés. Bonnefoy elsősorban a szavakat illeti az *üres* jelzővel, hiszen többségük csupán önkényes nyelvi jel mindenfajta tényleges valóságtartalom nélkül. Közvetítésükkel az ember hiába törekszik önmaga és a világmindenség közvetlen, autentikus megismerésére. A lét gyakorlata rámutat a folyó mint kontinuitás, azaz folytonosság létezésére, ám mindezt csak abban az esetben látjuk meg, ha szembe merünk nézni parányi létünk végességével: „A megélt és felhalmozott dolgok szívében még mindig ott a folyó. Ám ezúttal, vagy végre, fényesen és kristálytisztán. Hogy semmik legyünk, amik a világ dolgai között lehetünk, az élet könyve nyitva áll, melyben nem kevesebb a virtuális valóság, mint bármely mondatban, ellentétben a szavak ürességével.”⁶⁵

Összegzés

Úgy vélem, hogy Yves Bonnefoy fentiekben tárgyalt, Paul Celan életét és művét összegző írásának elemzésével igazolást nyerhet az a feltevés, mely szerint az általuk képviselt két, igencsak külön alapokon nyugvó költői világ több tekintetben is összeegyeztethető, mintegy „egymásba fordítható”. Ahogy azt több ízben tapasztaltuk, Bonnefoy saját költészetelméletének alaptézisei útján képes megközelíteni a celani lírát. Figyelemre méltó továbbá

az a mély szellemi és emberbaráti elköteleződés, amellyel Yves Bonnefoy költőtársának sorsát kezdettől fogva figyelemmel kísérte és segítette annak elérésében, hogy a celani líra méltó fogadtatásra találjon nemcsak német nyelvterületen, hanem francia földön is. E két költői életművet a nyelvek, az egyéni sors, valamint a költészet egyedi természete kétségkívül szétválasztják, ám mindezek ellenére újra és újra összefűzi őket a találkozás igénye. Ahogy a francia költő írja Celanról: „A találkozás továbbra is szükséges maradt, valószínűleg ebben rejtett az ereje. És a találkozásban, amelyről álmódott, sem a kölcsönös lecsupaszítás, sem a próféta vádaskodás vihára nem volt jelen.”⁶⁶ A költői szimbiózis pedig, amely épp e találkozásból ered, egyszerre mutatkozik meg kettejük vonatkozásában mind az egyéni életút, mind a költészet terén.

¹ Jérôme Thélot Bonnefoy-t a francia költészet egyik legjelentősebb alakjának nevezi. Jérôme Thélot: Yves Bonnefoy, avagy a föld éneke. In: Yves Bonnefoy: *Kép és jelenlét. Yves Bonnefoy válogatott írásai*, Argumentum, 2007, 5.

² Timár György: *Még egyre az a hang*, Európa, Budapest, 1973.

³ Nagyvilág, 2001/5.

⁴ Yves Bonnefoy: *Kép és jelenlét. Yves Bonnefoy válogatott írásai*, Argumentum, Budapest, 2007.

⁵ Yves Bonnefoy: *Másik otthon. Yves Bonnefoy az ezredfordulón*, Pen Club, Budapest, 2014.

⁶ Yves Bonnefoy: *Alexandre Hollan. Trente années de réflexions 1985–2015*, L'Atelier contemporain, François-Marie Deyrolle Editeur, 2016.

⁷ Yves Bonnefoy: *Hollán Sándor. Harminc év elmékedése 1985–2015*, KRE, L'Harmattan, Budapest, 2016.

⁸ E költészeti irányzat további jelentős képviselői André du Bouchet és Jacques Dupin, akik többek között Bonnefoy szerkesztőtársai az *Ephémère* című folyóiratnál.

⁹ <https://www.maulpoix.net/Habiter1950.html> (Utolsó megtekintés: 2017. szeptember 2.)

¹⁰ Sepsí Enikő: *Kép, jelenlét, kenőzis a kortárs francia költészetben és Valère Novarina színházában*, KRE, L'Harmattan, Budapest, 2017, 39.

¹¹ *La Revue de Belles-Lettres*, 96. évfolyam, 2–3. szám (Paul Celan), 91–95.

¹² Yves Bonnefoy: *Le nuage rouge*, Mercure de France, 323–330.

¹³ Született Paul Antschel néven, 1920. november 23-án a bukovinai Czernowitzban, egy német ajkú zsidó családban. Román állampolgár, 1955-ben francia állampolgárságot kap.

¹⁴ Celan így nevezte magát Marthe Robert-nek és Jean-Paul Sartre-nak írt leveleiben. Yves Bonnefoy: *Ce qui alarma Paul Celan*, Éditions Galilée, Collection Lignes Fictives, 2007, 17.

¹⁵ 1948. július 13-án érkezett meg a francia fővárosba. Ettől fogva 22 éven keresztül, egészen 1970-ben bekövetkezett haláláig Franciaországban élt és alkotott. E hosszú és sokszínű időszakról hiteles képet nyújt feleségével, Gisèle Celan-Lestrange képzőművésszel folytatott levelezése 1951 és 1970 között, melyet Maurice Olender a kötet előszavában „monumentális életrajznak” nevez. Celan Paul – Gisèle Celan-Lestrange: *Correspondance (1951–1970): Lettres*, Paris, Seuil, 2001, 8.

¹⁶ E vándorlás korábbi állomásai Bukarest, majd Bécs voltak 1945 és 1948 között.

¹⁷ „Frankreich war für ihn und seine dichterische Arbeit eine unverzichtbare Orientierungs- und Aktionsbasis.” Theo Buck: *Paul Celan und Frankreich. Von Czernowitz nach Paris*, In: A. Corbea-Hoisie; G. Gutu; M.A. Hainz: *Stundenwechsel. Neue Perspektiven zu Alfred Margul-Sperber, Rose Ausländer, Paul Celan, Immanuel Weissglas*, Bukurești, Paideia, 2002, 127 – 142.

¹⁸ Theo Buck szerint Celan bukaresti tartózkodása alatt már egy új életrajzi és művészi korszak körvonalazódott, Celan írásmódjára azonban inkább a párizsi szellemi közeg volt hatással.

¹⁹ Dirk Weissmann: *Poésie, judaïsme, philosophie. Une histoire de la réception de Paul Celan en France des débuts jusqu'à 1991*, 2003, tome I, 27.

²⁰ Uo., 28.

²¹ Celan Paul – Gisèle Celan-Lestrange: *Correspondance: Commentaires et illustrations*, 741.

²² Yves Bonnefoy: *Kép és jelenlét*, 163.

²³ Dirk Weissmann: *Poésie, judaïsme, philosophie*, 59.

²⁴ Theo Buck: *Paul Celan und Frankreich*, 131.

²⁵ A vers közzétett francia nyelvű fordítása Alain Bosquet (eredetileg Anatole Bisk, 1919–1998) orosz származású francia költő nevéhez fűződik, aki többek között a berlini *Das Lot* folyóirat alapítója és akitől Celan megvonja bizalmát a Goll-ügy kipattanása után, mivel úgy véli, Bosquet Claire Goll szövetségese az ellene irányuló lejárató hadjáratban. Dirk Weissmann: *Poésie, judaïsme, philosophie*, 55–56.

²⁶ (1966–1973) Az *Ephémère* alapítói között szerepel Yves Bonnefoy mellett André du Bouchet és Jacques Dupin.

²⁷ André du Bouchet egy levelében a következőket írja Celannak: „Nagyon fontos a számunkra, hogy az Ön versei az első számtól kezdve jelenjenek meg a folyóiratban francia nyelven. Újra az Ön csodás *Meridian*-ja jutott eszembe, amelyhez hozzátehetnénk néhány Ön által írt verset fordításban.” *Fremde Nähe. Celan als Übersetzer*, Marbach am Neckar, Deutsche Schillergesellschaft, 1997, 527.

²⁸ Ez Paul Celan egyetlen prózaverse, 1959-ből.

²⁹ Yves Bonnefoy: *Kép és jelenlét. Yves Bonnefoy válogatott írásai*, Argumentum, Budapest, 2007, 159.

³⁰ Paul Celan: *Die Gedichte*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2003, 165.

³¹ Uo., 165.

³² „Das Ertrinken ist nur die Todesart, die Todesursache ist der Massenmord an den Juden und das dadurch ausgelöste Schuldsyndrom des Davongekommenen.” Wolfgang Emmerich: *Paul Celan*, Rowohlt, 1999, 80.

³³ Stéphane Mallarmé: *Poésies. Poésies, Choix de vers de circonstance, Poèmes d'enfance et de jeunesse*, Paris, Gallimard, 1966.

³⁴ „Le suicide est un acte parce qu'il détruit effectivement un être et parce qu'il fait hanter le monde par une absence. Si l'être est dispersion, l'homme en perdant son être gagne une incorruptible unité.” Uo., 10.

³⁵ Uo.

³⁶ Yves Bonnefoy: *Kép és jelenlét*, 160.

³⁷ Nadas Péter: *Arbor mundi. Mitopoetikai alakzatok Alexandre Hollan festészetében*.

<http://deske.hu/iras/html-2012/nadas-hollan.htm> (Utolsó megtekintés: 2017. október 10.)

³⁸ Yves Bonnefoy: *Hollán Sándor. Harminc év elmékedései*, 60.

³⁹ <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00356/10793.htm> (Utolsó megtekintés: 2017. október 15.)

⁴⁰ Uo.

⁴¹ <http://deske.hu/iras/html-2012/nadas-hollan.htm> (Utolsó megtekintés: 2017. október 15.)

⁴² Yves Bonnefoy: *Kép és jelenlét*, 159.

⁴³ *La Revue de Belles-Lettres*, 95.

⁴⁴ Uo., 163.

⁴⁵ Pilinszky János, Miképpen mennyben, azonképpen itt a földön is. In: *Tanulmányok, esszék, cikkek*. Szerk. Hafner Zoltán, Századvég, Budapest, 1993, 61.

<http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/PILINSZKY/pilinszky00373/pilinszky00405/pilinszky00405.html> (Utolsó megtekintés: 2017. április 11.)

⁴⁶ <http://dia.pool.pim.hu/html/muvek/PILINSZKY/pilinszky00373/pilinszky00405/pilinszky00405.html> (Utolsó megtekintés: 2017. április 11.)

⁴⁷ „On meurt avec le dieu qui est mort.” Yves Bonnefoy: *L'improbable*, Mercure de France, Paris, 1959, 151.

⁴⁸ „Il est aisé d'être poète parmi les dieux. Mais nous autres venons après les dieux.” Uo.

⁴⁹ Mindezek ellenére Yves Bonnefoy-ról nem állítható egyértelműen az, hogy megtagadta volna az európai keresztény hagyományt. A fentiekben Isten halálának említésével elismeri annak létezését, valamint a költészet eredendően szakrális jellegét, ám egyúttal meg is szakítja Isten inherens

szerepét a *poiesis* művelésében. Ezt a kettősséget *A költészet tevékenysége és helye* egy pontján ki is mondja: a modern költészet egyik fő kihívása abban rejlik, hogy önmagát egyszerre a kereszténység mentén és ellenében határozza meg. Uo., 169.

⁵⁰ Uo., 177.

⁵¹ Uo.

⁵² Jérôme Thélot: *Poétique d'Yves Bonnefoy*, Librairie Droz S.A., Genève, 1983, 24.

⁵³ „Der Gott des Gedichts ist ein *deus absconditus*.” Paul Celan: *Der Meridian. Endfassung, Vorstufen, Materialien*, herausgegeben von Bernhard Böschenstein und Heino Schmull, Tübinger Ausgabe, Suhrkamp, 1999, 86-87.

⁵⁴ „In Ossip Mandelst's Gedichten ist, wie nur wenigen sonst, das Tetragrammaton eingeschrieben, der Name des Deus absconditus, der EL...” Paul Celan: *Der Meridian. Endfassung, Vorstufen, Materialien*, 203.

⁵⁵ „Sein Judentum ist das Judentum dessen, dem Gott der – unaussprechliche – Name ist, dem jedes Wort diesem Namen zugeordnet bleibt.” Uo., 203.

⁵⁶ Yves Bonnefoy: *Kép és jelenlét*, 162.

⁵⁷ Uo., 161.

⁵⁸ Celan szülővárosát, Czernowitz-ot az etnikai sokszínűség jellemezte. A XX. század első felében békében éltek ott egymással románok, rutének, ukránok, zsidók, osztrákok, lengyelek és örmények. Amy Colin: Paul Celan-eine plurale Identität: Bukowiner, Jude, Europäer. In: *Unverloren. Trotz allem. Paul-Celan-Symposium*, Wien, 2000, 44.

⁵⁹ *Paul Celan versei*, Enigma, Budapest, 1996, 13.

⁶⁰ Yves Bonnefoy: *Kép és jelenlét*, 159.

⁶¹ Yves Bonnefoy: *Hollán Sándor. Harminc év elmékedése*, 60.

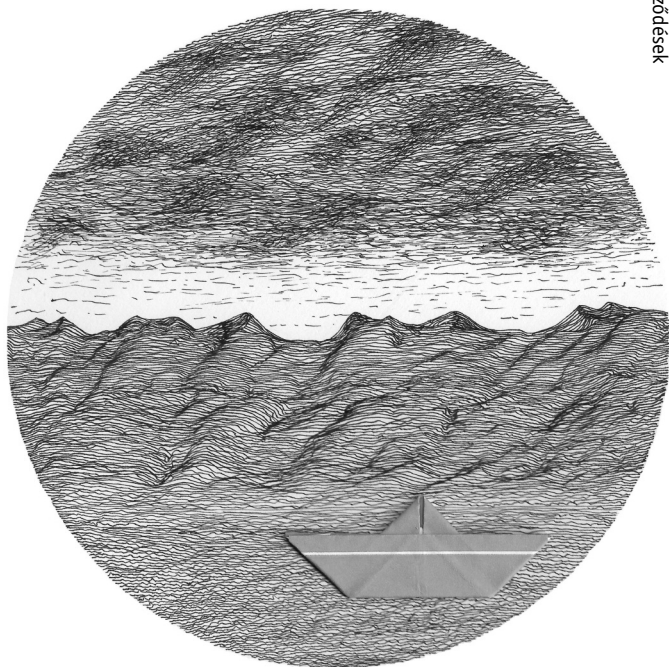
⁶² Uo., 61.

⁶³ Bacsó Béla: *A szó árnyéka. Paul Celan költészetéről*, Jelenkor, Pécs, 1996, 12.

⁶⁴ Uo., 161.

⁶⁵ Uo.

⁶⁶ Uo., 162-163.

Hogy a költészetben gyakran fellelhető a kor filozófiai eszméinek lenyomata, ez nem igényel hosszas bizonygatást. Elég csak az ókori lírába beszűrődő „életfilozófiai” tanokra, a középkori himnuszok skolasztikus világméltóságára,

30 Olty Péter

A BŰVÖS KÖRTŐL A SZÉTOSZLÓ SZELLEMEIG

Filozofikus én-reflexiók

a magyar lírában

vagy a felvilágosodás és a romantika korának az emberi ész diadalát ünneplő verseire gondolni. Ha azonban azt keressük, hogy a közelmúlt költészete hogyan örökíti meg a 20. század jelentősebb gondolkodásbeli elmozdulásait, kiderül, hogy számos összefüggés meg-

világítása várat még magára. Ebben a kontextusban merül fel a jelen tanulmány fő kérdése is: Hogyan kapcsolható a 20. századi filozófia Én-decentralizációs törekvése a költői Én önértelmezésének változásaihoz a magyar lírában? Példaanyag szempontjából itt most pusztán Babits *A lírikus epilógja*, Ferencz Győző *Fraktál-tudat*, és Pilinszky *Francia fogoly* című versére szorítkozom, melyek mind keletkezési koruk távolsága, mind filozófiai látásmódjuk különbözősége okán relevánsnak ítélek.

Az *Epilóg*ra ható ismeretelméleti irányzatot nem nehéz beazonosítani. A következő sorokban azonnali fogódzót találunk: „S már azt hiszem: nincs rajtam kívül semmi,/ de hogyha van is, Isten tudja hogy’ van?” Az idealizmus lírai összegzésével állunk szemben,¹ vagyis azzal a nézettel, mely a megismerés alapjának a szubjektumot tekinti: A tárgyak csak a szemlélőhöz viszonyítva léteznek. (Ez ellentétben áll a realizmussal, mely szerint ismereteink alapja a külvilág, ahol a tárgyak önmagukban, a szemlélőtől függetlenül is léteznek.)

Fontos hangsúlyozni, hogy idealizmus alatt itt nem egyszerűen egy konkrét filozófustól kölcsönzött eszmét kell érteni, hanem egy egész filozófiatörténeti hagyományt. Tulajdonképpen már az idealizmus előfutárának tekinthető Descartes klasszikus cogito-érve is. Míg a külvilág létezését sosem állíthatom teljes bizonyossággal, gondolataimét igen.² A cogito-érv a 18. század végére oda vezet, hogy Kant a valóságot ketté osztja: egyrészt a jelenségekre, amelyek értelmünkhez igazodnak és megismerhetők, másrészt a magánvaló dolgokra, melyekről nem állíthatunk semmi bizonyosat. Ami a jelenségeket illeti, mivel ezek csak számunkra jelennek meg, ezért önmagukban, gondolatainktól függetlenül nem léteznek. Tulajdonképpen az elme pusztá képzetei. A külvilág tárgyai pedig, melyekre ezek a képzetek irányulnak, csak e képzeteknek köszönhetően nevezhetők valaminek. Nélkülük a

külvilág semmi.³ Kant esetében tehát már kimondottan idealista szemléletmódról beszélhetünk, mely később döntő hatást gyakorol a német romantika gondolkodóinak egész sorára – Hegelre, Shellingre, Fichtére. Utóbbi például így ír: „...az Ént szükségképpen hozzá kell gondolni mindenhez, amit tudatunk tartalmaz. Az elme képzeiteinek magyarázata közben soha nem lehet elvonatkoztatni az Éntől. Ahogyan Kant mondja: minden képzetemet úgy kell tekinteni, hogy az „Én gondolom...” kíséri. Amint belátjuk ezt a tételt, megszűnnek a külvilág létezésével kapcsolatos kétségeink. Nem kell többé azon örölni magunkat, hogy a világ önmagában létezik-e vagy sem, hiszen bármire gondoljunk is, mindig mi vagyunk benne az, aki gondolkodik. Mivel a világ csak a mi gondolkodásunk számára bír jelentéssel, ezért a világban semmi sem létezhet önmagában, tőlünk függetlenül.”⁴

Az *Epilóg* azonban, bár belátja a fenti filozófiai tradíció érvényességét, már egyáltalán nem ünnepli azt. Ellenkezőleg: az idealizmus következményeként fellépő magányélményt és annak elviselhetetlenségét tárja elénk: „Vak dióként dióban zárva lenni,/ s törésre várni, beh megundorodtam.” Továbbá: „Én maradok: magam számára bőrtön”. Ez már a 20. századi idealizmus központi problémáját előlegezi meg: A gondolkodó Énre egyre inkább egyfajta zárványként tekintenek, melyet a szolipszizmus kísértete leng körül. Egyedül Én létezem? S ha van Más is, hogyan ismerhetem meg igaz színében? Így tesz a fenomenológia is, mely szintén az idealizmus örököse, és a század vezető filozófiai iskolájává női ki magát (Husserl, Heidegger, Merleau-Ponty, Sartre, Ricoeur stb). A fenomenológus felfüggeszti a világ létezésével kapcsolatos előzetes feltevéseit (*epoché*), és pusztán az alapján írja le a valóságot, hogy a dolgok miként vannak jelen rájuk irányuló szándékaktusaink számára. A másik egoval való találkozáskor azonban joggal vetődik fel a kérdés: „Ha Én, az elmélkedő Én a fenomenológiai *epoché* segítségével abszolút *egómra* redukálom magamat, nem válok-e *solus ipse*-vé?” – kérdezi Husserl. És mi lesz „a többi *ego*val, melyeket nem én képzelek, nem saját képzeitem, nem lehetséges igazolások szintetikus egységei bennem, hanem éppen mások?”⁵

Bár az ego zárt *nucleus*át a század során alapjaiban fogja megtörni a Más-sal való találkozás kényszere (lásd például Levinas vagy Derrida filozófiáját), Babits versében ez még lehetetlennek tűnik. „Bűvös körömből nincsen mód kitörnöm”, írja, a „kör” metaforával egyben utalva a bezártság-élmény belső struktúrájára is. A megismerés ugyanis körkörös, pontosabban spirális folyamat: minden kifelé (a tárgyra) irányuló szándéki mozzanat ismételt az Énhez (az alanyhoz) tér vissza referenciaként és igazolásért, mélyebb szinten szembesülve azzal, amiből kiindult. Ebben az értelemben az idealizmus

egológia, melyben a megismerés tárgya végsősoron Én magam vagyok: „én vagyok az alany és a tárgy”. A bezártságból pusztán a „vágó nyíla” – mely többek között Platón *eros*-értelmezését is eszünkbe juttathatja – sejtet kitörési utat. Az „átszökik” igét itt akár a *transcendere* szabad magyarázatának is tekinthetjük. A transzcendencia reménye, vagyis a szubjektum határainak túllépésébe fektetett bizalom inspirálja gondolataimat, még ha illúzió is.

32 Ferencz Győző *Fraktál-tudat* című költeménye⁶, bár kitűnő lírai összegzését adja a posztmodern énképnek, filozófiai előtanulmányok nélkül igen-csak nehezen megközelíthető. Talán ezért is fűz hozzá a szerző lábjegyzetet, melyben ezt olvassuk: „A fraktál azonos képzési szabály végtelen ismétlésével létrehozott, önmagához hasonló elemekből álló struktúra. A fraktál sajátos esetének tekinthető a Mackó sajt [...] dobozán látható kép.” Ha tehát a versben megrajzolt énképet e lábjegyzet segítségével közelítjük meg, a tudatot úgy kell elképzelnünk, mint egy Mackó sajt grafikáját. (A dobozon található kép egy mackót ábrázol, amely egy Mackó sajtos dobozt tart mancsában, amelyen egy mackó látható, amely egy Mackó sajtos dobozt tart stb.)

A tudat ilyen formában való leképezése egyáltalán nem idegen a 20. századi filozófia számára. Szorosan kapcsolódik például és különösképpen ahhoz a Husserltől idézett passzushoz, mely Jacques Derrida 1967-es, korszakváltónak is tekinthető fenomenológia-kritikáját zárja: „[A] drezdai képtár jut eszünkbe, az utolsó látogatásunk, amit ott tettünk. Bolyongtunk a termekben és egyszer csak megálltunk Téniers egy képe előtt, amely egy képtárat ábrázolt. Tegyük fel továbbá, hogy ennek a képei is képeket ábrázolnak, amelyeken pedig feliratokat láthatnánk, amelyekből arról olvashatnánk, hogy... stb.”⁷ Mivel ezt az szituációt Derrida a szubjektum decentralizálódásának allegóriájának tekinti, lehetséges és bölcseleti szempontból indokolt a *Fraktál-tudat*ot is ebben a posztmodern filozófiai összefüggésben vizsgálni.⁸

De mit is jelent pontosan Derrida filozófiájában a decentralizált Én? A fenomenológia, és általában véve minden idealizmus alapfeltevése, hogy létezik az Én oszthatatlan jelenvalósága önmaga számára, amely lényegében az önmagammal való pontos azonosság lehetősége. Ez az oszthatatlan szubjektivitás Derrida szerint hiú ábránd. Ha az „Én most vagyok” pillanatát egy egyszeri önmagát kimerítő élményként fogjuk fel, valójában meg sem tapasztalhatnánk, mert nem volna semmi ellentétele, amelyhez képest „most”-ról beszélhetünk. Valójában minden jelen-élményt eleve és szükségszerűen kompromittál egy megelőző jelen-élmény nyoma. Ez egyrészt szükségszerű ahhoz, hogy az Én-ről közvetve tapasztalatot szerezzünk, másrészt viszont lehetetlenné teszi az Én közvetlen megtapasztalását. A fenomenológia tehát egocentrizmusával egy lehetetlen ideát privilégizál: az Én önmagával való közvetlen egybeesését. Az Én önreflexiója során viszont

csak egyetlen „dolognak” lehet privilégiuma, és ez pedig az Én önmagával való egyesülésének örökös késése, illetve önmagától való örökös elkülön-
böződése.⁹

A világosabb megértés kedvéért, képzeljük el a folyamatot lépésről lépésre. (Kissé leegyszerűsített terminológiával.) 1. Megpróbálok magamra gondolni. 2. Észlelem, hogy e magamra gondolás mozzanata Énemet mintegy ketté hasítja – hiszen most már nem az vagyok, akire gondolok, hanem aki gondol (mintegy kívülről figyelve önmagam). Akire gondolok, az már a múltba siklott, tehát Énemet már csak nyomában szemlélem. 3. Most megpróbálok arra gondolni, aki gondol, de megint csak ugyanabba a problémába ütközöm, mint az előbb, csak mélyebb szinten. Így Énem mintegy újabb osztódást szenved el. 4. Minden egyes újabb próbálkozásnál hasonlóképpen járok, mely végül is azt eredményezi, hogy ön-reflexióm során én-fragmentumok sorozatát szórom szét.

Ahogy a *Fraktál-tudat* ezt a paradoxont élénk tárja, abban az *Epilóg* problémakörétől való eltávolodás igencsak jól észlelhető. Az Én önmagát szemlélve „kívülről figyel”, „osztódik”, „vége-láthatatlan terjedő láncolat”-ban szórva szét magát. Az utolsó strófában, a „mag” metafora említésekor a babitsi énképtől való különbözőség különösen is szembeötlő: „és nincs közepe-magja,/hasonulva-hasadva/ nem egy, soha nem egy”. A szemléletváltás azonban leginkább a vers tétjében fejeződik ki: Míg az *Epilóg*ban a tét az Én zárványának megtörése, addig itt pont az ellenkezője: „Mi tartja egybe, mi?” A szorongatottság auto-affektív jelenvalósága, mely Babitsnál a probléma részét képezte, itt az Én integrálásának eszközeként jelenik meg: „kapaszkodik a húsba/mely így-úgy összehúzza”.

A lírai én, bár egészen hűvös, fogalmi versnyelven közli magát, helyzetéhez való érzelmi viszonyát mégis sejteni engedi. Az ismétlések nyomatékaiból („kivel, kivel, kivel”, „mi tartja egybe, mi?”, „nem egy, soha nem egy”) valamint az „összeesik”, „kapaszkodik”, „kilök”, és „eleresztett” szóválasztásokból egy radikálisan visszafogott szenvedély hallik át.¹⁰ Az *Epilóg* magányos sóhajával szemben azonban itt mintha a lélek önmagától való elidegenedése miatt érzett kín és a szubjektum reziduális egységének („kívülről figyel”, „az én, az én vagyok”) megőrzése érdekében vívott küzdelem verítéke érződne. Mindez annak dacára, hogy a vers végkicsengése a helyzet megmásíthatatlan voltára és annak valamilyen szintű elfogadására is utal: a szellemet végül „elereszti”, tehát önmagába való „kapaszkodása” pusztán átmeneti nosztalgia volt. Erre az attitűdre erősít rá az a tény is, hogy az egész költemény idézőjelben áll.¹¹

Bár Pilinszky költészetére köztudottan inkább az egzisztencializmus és a keresztény miszticizmus hatott (pl. Simone Weil), a *Francia fogoly*

kuriózum abból a szempontból, hogy közel kerül Levinas etikai fenomenológiájához is, mely már a posztmodern szubjektum-értelmezés egyik első megnyilvánulása. Bár történelmi hatásról nem beszélhetünk – Levinas írói

munkájának fontosabb része a 60-as évekre tehető – a levinasi értelmezés lehetősége intertextuális olvasatban azonban felkínálkozik.

Az 1961-es *Teljesség és végtelen* című könyvében Levinas a Másikkal való találkozást úgy írja le, mint amely radikálisan kérdőre vonja az autonóm Én szabadságát és elsőbbségét. A Másik arcának leírásához az absztrakt sémát a végtelen ideája adja. Ez hagyja nyomát az embertárs arcában (ráncokhoz hasonlatosan), melynek megismerése túl van értelmünk kapacitásán. A végtelennel szemben a szubjektum-objektum viszony invertálódik, mintha a Másik arca diktálná a viszonyt. Levinas a konkrétumok szintjén az arc végtelenségének etikai jelentést tulajdonít. Ez az ószövetségi értelemben vett Parancs paradigmájában fogalmazódik meg: Fogadd be sátradba az idegent! Ruházd fel az árvát! Adj enni az özvegynek! Ez a paradigma a szerző 1973-as *Autrement qu'être* című könyvében még inkább hangsúlyozottá válik: a Másik konkrét materiális szükségletei megelőzik az Én bezárulását, mintegy „kimagozzák” a szubjektumot. A szubjektum ennek megfelelően nem alany, hanem elsősorban alattvaló. Az Én – a Másiktól elszenvedett traumái, megszállottsága, és üldöztetése eredményeképpen – mintegy behelyettesítődni (substitúción) kényszerül a Másik javára: én vagyok az, aki nélkülöz a Másikért – „a kenyeret” mintegy „a saját szájamból” követelik.¹²

Meglepő, de a fenti scenárió mintha a Pilinszky-versben is lejátszódna: Az első négy strófa fokozásos ismétlései a fogoly arcára való utalásban érik el tetőpontjukat: „A pillantását, – azt feledném egyszer!” Az utolsó strófában az Én passzívva válik és a Másik helyett szenved el az éhséget. („És egyszeriben érzem...”) A szubjektum tehát már nem uralja a viszonyt, a Másik diktál, kiszakítva az Ént saját autonóm zárványából („a szívemet követeli”). A „követel” szó pedig a bibliai parancs ellentmondást nem tűrő jellegét idézi meg, egyúttal transzcendens, vallási irányban nyitva meg a verset. Erre erősít rá a „se földi táplálék nem csillapít” sor is, mintha az éhség valójában a bibliai Törvény iránti éhség volna. Ebben az értelemben a *Francia fogolyban* az idealista én-mag megtörésének egy alternatív, a *Fraktál-tudat* disszeminációjától eltérő útja sejlik fel.

Összegzésként elmondható, a vizsgált versek közti kontraszt jellege nemcsak hogy megörökíti a 20. századi filozófia ön-decentralizációs irányulását a magyar költészet számára, hanem hozzávetőleges képet ad e tendencia főbb alternatíváiról is. Bár a példaanyag szűkössége itt most nem engedi, hogy tanulmányunk a 20. századi magyar líra egészére nézve következtetéseket vonjon le, a filozófia és a költészet közti összefüggések átfogóbb elemzésének lehetőségére azonban rávilágít.

Függelék:

Ferencz Győző:
FRAKTÁL-TUDAT¹³

35

„Magamnak háttal állva,
szemben magam találva,
kivel, kivel, kivel,
az én meg többszörözve
esik magával össze,
és kívülről figyel.

S ha önmagára ébred,
hogyan van belőle még egy,
mi tartja egybe, mi?
Osztódnak szaporodva
részekre-darabokra
levált elemei.

Hiteles másolatban,
bár egyre távolabb van,
még mindig, valahogy,
e vége-láthatatlan
terjedő láncolatban
az én, az én vagyok.

Ha végtelen a lelkem:
mert utolérhetetlen
halad maga előtt,
kapaszkodik a húsba,
mely így-úgy összehúzza,
majd magamból kilök,

és nincs közepe-magja,
hasonulva-hasadva
nem egy, soha nem egy;
magamtól egyre messzebb
nézem az eleresztett
szétoszló szellemet.”

¹ Esztétikai szempontból bonyolultabb a kérdés. Maga a vers képes-e kinyitni az idealizmus körét, és ha igen, milyen mértékben? Néhány általam érdekesnek vélt vélemény: Rónay szerint bár van a szövegben „valamiféle szolipszizmussá fanyarodó élmény”, a címadás révén a költő „fojtogatóan személyeset” „az általános lírikus portréjává” próbálja objektívizálni. RÓNAY György: A lírikus epilógja. In: uő. *A nagy nemzedék*. Bp.: Szépirodalmi kiadó, 1971, 106-7. Vida a vers kapcsán az Én ironikus pozicionáltságának kérdését veti fel. VIDA Gergely: A lírikus epilógja: konvencionális és ironia a korai Babitsnál. In: uő. *Babits-olvasatok: játék, konvenció és trópus a fiatal Babitsnál*. Pozsony: Kalligram, 2009, 122-30.

36

² Abból indul ki, hogy a külvilágban minden kétségbe vonható – érzékszerveink megbízhatatlanok, álmodhatjuk is a világot, stb. Ezt követően saját kételkedését önmagára is megkísérli kiterjeszteni. Ha viszont kételemében is kételkedek, ez kettős tagadást eredményez, mely logikai ellentmondást szül: milyen alapon tagadom azt, hogy tagadok? A kételem aktuusa tehát nem vonható kétségbe. Így végeredményben gondolkodásom bizonyosságához jutok, hiszen a kételem nem más, mint gondolkodásom egyik módozata. René DESCARTES: *Értekezés a módszerről*, ford. Szemere Samu, átd., szerk. Boros Gábor. Bp.: Műszaki Kvk., 2000, 42-43.

³ Immanuel KANT: *A tiszta ész kritikája*, ford. Kis János. Budapest: Atlantisz, 2009, 32.

⁴ J. G. FICHTE: *Első és második bevezetés a tudománytanba: a tudománytan vagy az úgynevezett filozófia fogalmáról*, ford. Kopasz Gábor. Debrecen: Leopold nyomda, 1941, 7. (fordítás általam módosítva).

⁵ Edmund HUSSERL: *Karteziánus elmékedések*, ford. Mezei Balázs. Budapest: Atlantisz, 2000, 105.

⁶ FERENCZ Győző: *Magamtól egyre messzebb: versek 1973-1997*. Békéscsaba: Tevan, 1997, 62.

⁷ Jacques, DERRIDA: *A hang és a fenomenén: a jel problematikája Husserl fenomenológiájában*, ford. Seregi Tamás. Budapest: Kijárat, 2013, 131.

⁸ És nem egyszerűen „a végtelen és a végtelenben élő lélek” allegóriájának filozófiai kontextusában. Vö.: MARGÓCSY István: Ferencz Győző: Magamtól egyre messzebb. In: uő. *Hajóvonták találkozósa: tanulmányok, kritikák a mai magyar irodalomról*. Budapest: Palatinus, 2003, 62.

⁹ *A hang és a fenomenén*, 111.

¹⁰ Hogy az elvont, fogalmi versfelszín ellenére igen személyes, érzelmileg implikált lírával állunk szemben, erre Lator László is rámutat. LATOR L.: A gondolkodás szépsége: Ferencz Győző: Magamtól egyre messzebb. In: uő. *Kakasfej vagy filozófia?* Bp. Európa kiadó, 2000. 172-5.

¹¹ Ebben a kérdésben eltérek Alföldy Jenő véleményétől, aki szerint a változás-szétesés közben az Én öntudatát megőrzi, kívülről figyel, s állandó marad. ALFÖLDY Jenő: *Az önazonosság verse: Fraktáltudat*. In: uő. *Igézet és magyarázat: irodalomkritikák, esszék, pályaképek*. Bp.: M. Napló, 2012, 358-64.

¹² LEVINAS, Emmanuel: *Totalité et infini: Essay sur l'extériorité*, Livre de Poche; The Hague: Martinus Nijhoff, 1961. *Autrement qu' être au ou au-delà de l'essence* Livre de Poche; The Hague: Martinus Nijhoff, 1974.

¹³ A fraktál azonos képzési szabály végtelen ismétlésével létrehozott, önmagához hasonló elemekből álló struktúra. A fraktál sajátos esetének tekinthető a Mackó sajt (Budapesti Tejipari Vállalat Budafoki Üzeme) dobozán látható kép.

Vártam Peer Krisztián új verseskötetét. Amikor jött a hír, hogy érkezik, előjegyeztem, értesítés után átvevőpontra kézbe vettem, és szerettem volna átlapozni. Ekkor szembesültem vele, hogy ez nem lesz ennyire egyszerű menet. Több okból sem.

Tetszik, nem tetszik: Peer Krisztián legenda. Vagy ha engedünk belőle kicsit, legendája van. Íróféle hírében áll, olyanében, aki magát nem kímélve elérte, hogy hi-tele legyen a szenvedés-

ben. A szó klasszikus értelmében véve nem konformista fazon (közben nagyon is az, de ne szaladjunk előre), ereje, bátorsága van szarul lenni. Sok mindent képvisel, amit egy dekadens költőről a nyárspolgár elképzel, többek között züllöttség, élehetlenség és kiváló íráskészség. Ez a legenda aztán szépen belepi a szövegeket, ráborul az olvasóra, és mint egy fekete lyuk, görbíti az irodalmi teret.

A 42 alanyi költészet, főszereplője maga Peer Krisztián. A legenda tovább épül, mivel egy váratlanul bekövetkezett tragédia árnyékában követhetjük végig azt a gyázmunkát, amit barátnője, Mocsár Zsófia elvesztésével kell elvégeznie. A lírai alany referencializáltsága interjúkból, cikkekből igazolható, ezzel befolyásolva az olvasást. Ahhoz, hogy részesei lehessünk ennek a gyázmunkának, nekünk is alkotótársáá kell válnunk, és megtalálni a formát, ahogy a kötethez mint műtárgyhoz viszonyulunk. Egy könyvesbolti, sebtében lopott ingyen olvasgatásra nincs lehetősége a rafinált olvasónak, ugyanis a könyv minden második lapja felvágatlan, így hozzáférni a versekhez nem is olyan könnyű. Eszközökre és tettlegességre van szükségünk, fel kell vágnunk a lapokat, amelyeken azok a sorok bújnak meg, amelyek Mocsár Zsófia halála után, halálával kapcsolatban íródtak. Ez, ha belegondolunk, annyira nem egyszerű művelet.

Elővesszük a kést. Odatartjuk a laphoz, lassan, akkurátusan, nehogy megvágjuk magunkat, majd beletoljuk a könyvbe. Le kell győznünk a zsigeri ellenállásunkat, most muszáj erőszakot követnünk, ha olvasni akarunk. Viaskodik egymással a kíváncsiságunk és a jóérzésünk, ezt talán mégsem illene, de már rég nem vagyunk urai a helyzetnek, kiszolgáltatjuk magunkat a kötetnek azzal, hogy a kezünkbe vettük. Peer játékába, ha tetszik, ha nem, most bizony belemegyünk. Szinte akarjuk, hogy megtétessen velünk mozdulatokat, közben úgy teszünk, mintha engedelmesen neki adnánk meg magunkat, valójában a kíváncsiság dolgozik bennünk, mozgatja a kést. Az élmény akarása. Az éles kés a könyvbe döfve vár és elkezdjük felvágni a lapokat, felnyitni a könyv hasát.

Balogh Ákos 37

ROBINSON TALÁLKOZÁSA AZ ÉLETTEL

Peer Krisztián: 42

Belezni kezdünk. Még azt is nehéz így az elején eldönteni, hogy gyilkosság lesz ebből vagy életmentő műtét, esetleg ez már a boncolás. Kit is boncolunk tulajdonképpen? Szerzőt? Olvasót? Olvasó a könyvet, könyv az olvasót? Meg-

öljük a könyvet, hogy a mű élhessen? Megkezdődik a befogadó rituális
38 aktusa, amivel magáévá teszi a műalkotást. Vágjuk. Húzzuk a kést.

Megfigyelték már, hogy miközben papírlapokat vágunk szét lassan késsel, finom pernye száll fel? (A felvágott lapok lelke/vére?) Egyik lapot a másik után. Ezt illenék mindenkinek otthon, egyedül csinálnia, különben a parkban a szomszéd padról sandán lesnek a kés miatt: mi folyik ott? Persze, több módszer is kínálkozik erőszakot elkövetni, nem csak a késes. Vonalzóval széthasíthatjuk az oldalakat, ujjal téphetjük, akárcsak, ha hirtelen, kapkodva borítékot bontunk fel, nekieshetünk ollóval, precízen próbálva épp a lapéleknél vágni, hogy végül ráébredjünk, nincs tökéletes szétválasztás. Sosem fog sikerülni pontosan a gerinc mentén vágni, ugyanis egy ollóvágás nem elég végigérni a lapon, és amikor lélegzetet vesz az olló, nem lehet visszaállni ugyanabba a sávba. Ahogy az olvasó behatol a kötetbe, végérvényesen megváltoztatja azt. Nincs a teremtésben két egyformán felvágott lap. Mindenki másképp jut be ebbe a szöveguniverzumba. A bevezető út sokszínűsége, egy-szerűségében megismételhetetlenségével példázza a befogadás sokszínűségét is. Nincs két egyforma Peer-kötet, amit olvasó megismert, és nincs két egyforma befogadás sem. Ezzel az aktussal végérvényesen megváltozik kötet, olvasó, szöveg és szövegjelentés, megkezdődik az értelmező és a szöveg viaskodása. Az értelmezői szándék első lépésként, ahogy fizikai valójában megváltoztatja a kötetet, úgy hordja szét a sorokat később, így soha többé nem lehet ugyanaz, mint volt, soha többé nem lehet úgy tenni, mintha itt semmi sem történt volna. A kötet mint műtárgy válik érdekessé, amennyiben funkcióját olvashatatlanul, sérülések nélkül betölteni képtelen. Vágóeszköz és olvasó nélkül hiányos, ezek megléte teszi teljessé. (Amikor a tévében a költő mosolyogva, késsel bemutatja a lapvágást, az már az elbulvárosodott ízléstelenségig giccsessé teszi a Peer-jelenség körüli médiáját.)

Az első oldalpár szétválasztásával, az első „gyilkosságunk” után azonnal arcul üt, ahogy megjelenik Mocsár Zsófia keretbe foglalt neve. Peer epikai hitelvé lesz szerelme halála. Számvetésre kényszerül saját életével kapcsolatban, felelősségi kérdések mentén felmerül, mennyi az elmulasztott lehetőségek, meg nem írt művek okán a beszélő felelőssége, és mennyi hárítható másra: szülőkre, körülményekre, Istenre. Visszanézve bölcsebben vet már számot: „majd rájössz, hogy nem lehet ennyire vadul, / egyszerre szavalni, hugyozni, szarni és hányni”, ám a megoldást és a felelősséget másban, egy felsőbb entitásban véli meglelni: „Uram / hát nem látod, / most már igazán nagy bennem a szükség. / Ez az ürességnek sem nevezhető / feneketlen fenekesség. / Azt kérded, merre menjünk? / Azt hittem, téged követlek. / És mert

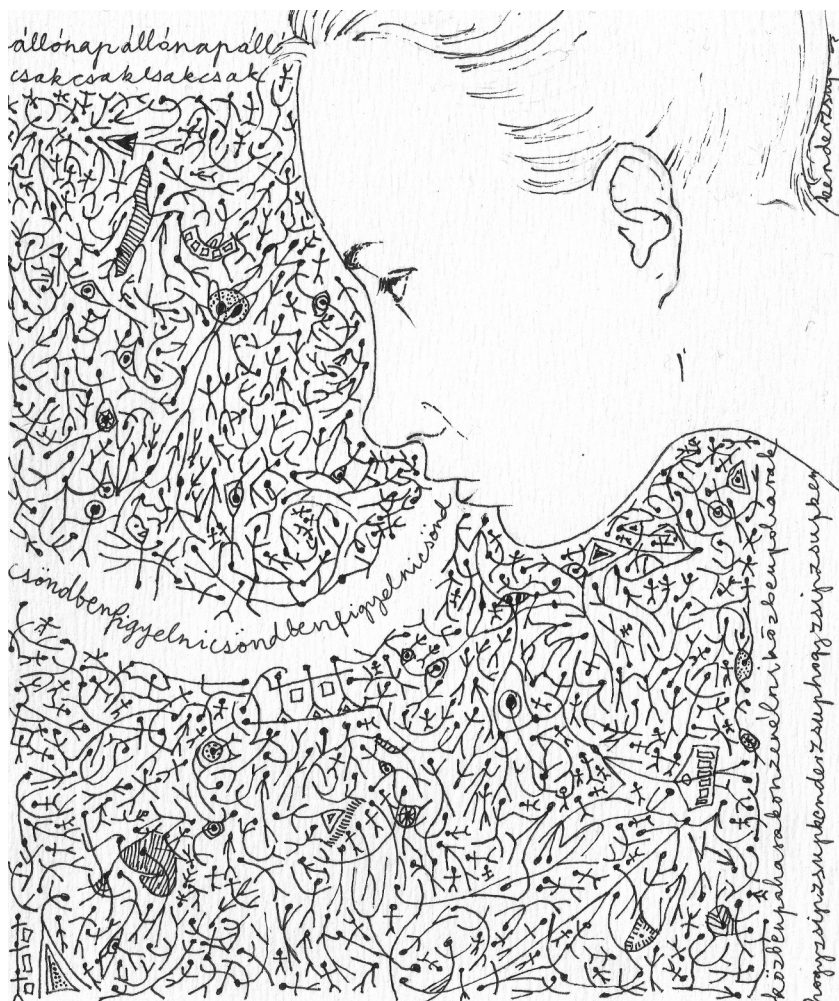
téged követtelek, / nincs meg a visszaút.” (*Visszatekintve*) Amennyiben pedig valaki mást követett, nem a saját útját járta, helyzetéért is más felelős. Folytonos önreflexiókban tör ki számvetéseivel: „Késő elkezdni. Késő abba hagyni. / Elmértem magam, nem volt minta - / századikként ezen nyöszörögni / olyan sablonos.” És leírva, ezzel a nyöszörgéssel marad sablonos. Állandó problémaként jelenik meg a szövegekben a kérdés, hogy végre 42 évesen, férfiként képes-e beleállni, hogy azért írjon, mert írnia kell, vagy folyton valami ürügy mentén kreált status quora hivatkozva elblicceljen újabb éveket. „Sokat tűrt, / sokat próbált / földön és tengeren, / csak megváltozni nem.” „Valaki én már nagyon régen csak voltam. / Ebben a közegben ezt rajtad kívül, / bár nem mutatta, / mindenki tudta, / hidd el, azoknak volt igazuk. / Téves címre leszállt angyal. / A szándékot értem.” Tud-e, mer-e azzá lenni, akivé lennie kell? Nagy munkát végez Peer a kötetben. Erejét megfeszítve bontja le, aki volt, viaskodik, miközben újjáépítené önmagát és szöveggé alakítja kedvesét, emlékeiket, biztosítva a halhatatlanságot kettejüknek. Folyamatos önreflexív játék zajlik, talán a legerősebben a *Szucid póker* című versben: „Nem ismernél rám, / amikor kártyázom, nem iszom. / Akkor miért ittam mégis, / hogy baszna meg a kurva isten, / mindig megfogadom. / Játszottam a saját pénzem ellen. // Hazakullogni és összebújni, / hátra azért kellett buknom, / hogy elfogadjam az érintést.” Az író legtitkosabb szuperfegyverét, a törlést sem veti be, reflektál a szembenézés folyamatára: „Kár, hogy csak azt tudom kitörölni, amit írtam. / Ez is már mekkora színlelés. Megtörténtté tenni hogy tudnám, / hogy kezdjem el az életem? / Elég, ha csak nem emlékszem rá.”

A kötetben furcsa játék folyik a halálról való beszéddel. Egy-szerre végtelenül szemérmes és magamutogató. Felbontatlan lapok mögé rejtett fájdalom, amelyek így kötet formában szinte kérkedve kínálják magukat: hasíts fel, nézz belém. A gyász munkában, mint egy lakmuszpapír az indikátorvizet, felszívja Zsófi emlékeit és Peerré transzformálja. Szinte hisztérikusan csak magára figyel a lírai alany, akinek mintha folyton apropó kellene arra, hogy írjon, míg pátoszos szólamokat zeng karrieréről, társról. „Ő, ha most meghalok, / mennyi minden nem kezdődik majd el. / Félbe semmi nem marad.” Kettejük emlékkeverékét, közös élményanyagát teszi prés alá és szorítja, nyomja, hogy abból minél több irodalmi anyag jöjjön ki. Ebben a szorításban, néhol könnyfátyolos érzelmességgel szólal meg: „Ki is megyünk minden nap a fádhoz. / Ami, ne haragudj, most még csak egy bot. / Minden nap megsimogatok egy rügyező rudat, / elmesélem neki a napomat, / és megköszönöm a tájat. / Azt hittem megéri a tavaszt, / de az eldugott vödört ellopták. / A következőbe majd belekarcolom, / hogy Zsófié. Akkor nem merik.” Dinamikát ad a szövegnek a pátosszal kevert mélyvalóság, ahol

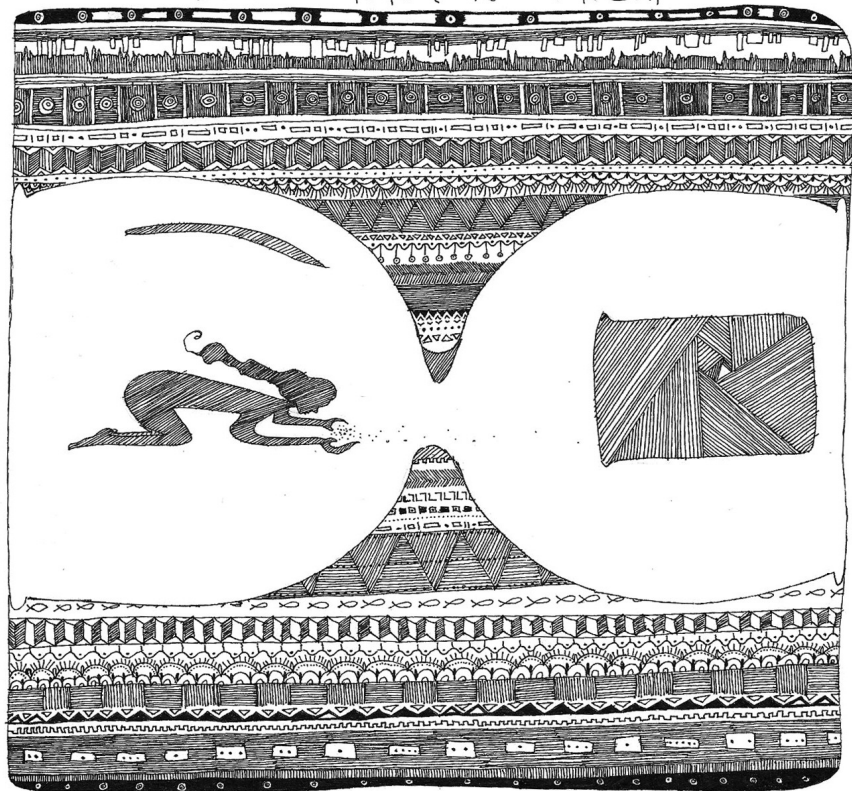
a megidézett kedves neve védőbűbájként, bűvös erejű talizmánként védi meg a vödröt attól, hogy ellopják, és tartja távol a bűnt, a rosszat a beszélőtől. Releváns az az olvasat is, amelyben Zsófi alakja megváltó figurává nő. Nagy
40 súllyal nehezedik minden lapra, hogy az ő halálával jutott el a szerző addig az állapotig, hogy létrehozza a kötetet, e nélkül a szövegek nem is léteznének. A versekben az egyes szám második személyű utalások mögött az önmagát szólító én jelenik meg, míg a felvágatlan lapokon az E/2 mögött Mocsár Zsófi bukkan fel. Nyelve nem radikálisan új nyelv, érzésében és elejtett szavaiban, szókapcsolataiban jelen van Petri, Mészöly, József Attila, Ady, Pilinszky, amennyiben a *Kései sirató* melltépése az *Észak-fok* trópusait váltja, ahol az *ember végül* meghal és nem lapos homokos síkra ér és egy pár *kerti székkal és nyugággyal* molyol inkább stb.

A Peer-jelenségben valahogy mindig benne volt egy érzés, hogy mesterségesen létrehozott züllésről, lecsúszottságról, kierőszakolt válságokról ad tudósítást. Megmutatta azt, ahova más már nem merészkedik, ezeket az állapotokat tette tárgyává, mondhatni saját terepén mozogva a szétesés konformizmusában létezett. Ez a tragédia ebből a térből rúgta ki elemi erővel, érthető hát, ha bizonytalanul beszél néha, ősi dühvel reagál az őt ért hatásokra, mintha újra elsőkötetes szerzőként lépett volna elénk. Más mélységek, más szépségek jelennek meg nála, amelyeket szívbemarkolóan fájó olvasni: „Reggel kitöltök magamból fél deci könnyet, / és a helyére málnapálinkát tesz. / Hogy értelme legyen a haláloznak: / mennyit fontoskodom azóta. / Jegyzetelő idióta. / Könnyezéssel ütöm el a köztes időt. // Világvége, hosszútáv. / Csak magunkat basztuk át. / Házikó a hegyoldalban: / Humorforrás Hübriszen. // A dühöt, amit az univerzum ébreszt, / a természet altatja el / Köszönök a köröző ölyvnek, / hátha te vagy.” (*Humorforrás*)

A kötet köszönetnyilvánítással zárul, felsorolva kilencvenkilenc név. Egy hiányzik. (*Jelenkor, Bp., 2017*)

HOMOKSZEM MÁR (SAK * TÜRELEM,

ATOMKÉNT PÁRBA TERELEM.

PANELSURF

felettünk felszedik a padlót
alattunk fúrják a plafont
néha elromlik a szókőz
kutyánk kihányja a vizet
a szembeszomszéd
ütemesen koptatja az ágytámlát
egy nő fejével — nem ellenkezik

nekem most nincs szeretőm
(nincs hol csipát szedni
újabbán megint hazajárok)

mindeközben

ismerősök idegenekkel
feksenek össze
kihagyott házibulikban

rohad a lekvár
a kollégiumban

44 A FESZÜLÉS KÖVETKEZMÉNYE

Dzsuvás kézzel mászol át a gleccsereimen,
hogy vörös hasú pingvineket láss.
Egyszer azt mondtam neked, ha
végig délnek tartasz, megtalálod őket
(ott bújtak el a magadfajták elől.)

Bőrt feszítenek és belső szerveket,
ebben rejlik a visszaélés lehetősége.
Így sikerült vigyáznom magamra:

levadászod őket, hogy húsukat
a beleikbe visszatöltve eladd,
pedig bíztam az éhségedben.

A SZINUSZ FÜGGVÉNY PERIÓDUSA

45

Sorra jönnek az értesítések a telefonodon.
Már aludnod kéne, de az alkalmazásnak
fogalma sincs róla: ma az enyém vagy.
Alvás kicsekkolva. A barátainknak sem
meséljük el, mit művelünk a sötétben, sőt,
azt sem, hogy ismerjük egymást. Ezt a balhét
kipipáljuk, aztán törlöm a számod.
Gyanús lenne tudni fejből.

*

Picsába az egészszel, hogy mégse
loptuk el anyád bankkártyáját.
Most felszállhatnánk arra a gépre,
ami olyan messzire visz, hogy a
magunkfajták el sem köszönnék.
De most itt a buszod, menj haza.

ÉVENTE MAJD

R.Á. -nak szeretettel

Korrupciós királyok fejét
 lecsapni sosem lesz bűn.
 A hóhér is a drótszínű,
 fasiszta táptalajjal álmodik,
 ami, ha túlmutat önmagán,
 marad a burjánzó katasztrófa.
 (Azt még megiszod?)
 A kulturális szennyvízből már
 kinyertek minden korty vizet:
 ez itt pocsoljának is kevés.
 Sárnak pedig felesleges lenni.
 (A hamutartót idelöknéd?)
 Ez a szokás mifelénk:
 beleköltözünk az
 asztalterítőbe, mint a
 poratkák. Most aztán
 írhattok, irtsatok,
 keltem már rosszabbra is.
 (Mostanában ezt szedem.)
 Évente majd lejövünk falura,
 ilyesmiről beszélgetünk,
 és meglessük meddig
 kaspaszkodott a moha a fákon.

LÚGSZOBA

szeretettel P.A.-nak

Radnóti Ádám 47

A vakfoltod teréből eltűnt
minden penész, de te ezt persze
nem tudhatod. Követhetetlen,
kőízűpárolgás.
A megbánás-fecskék, hogy
x és y, mi, t/1, részegek vagyunk.
Nem is csak *úgy*, mindenhogyan,
mindenkor nézzük a csempét,
a mintázatot,
és én: pihéket a hátadon.
Ezt köhögik a megbánás-fecskék.
Meg összeomló idegeket,
túlhajtott szívizmokat. *Molly játszik?*
Lélegezz; mintha lúgba nyúlnék,
ha simogatlak. Ide darált minket
az este: öt négyzetméter, a szag
meg átható most
már.

Reggel: kifli, vaj.
Ránk duruzsol a nap, hogy
tűnj el innen, ne lássalak,
takarodj, haragszom.

Egyszer, ha majd lelépek,
csak a lúg lesz;
lélegezz.

SZAGGAT

valaki ott van hogy
átlátszó hamutál
ott van hogy
elmulasztott érettségi vizsga
ott van és
remegnek az induló buszok
látja mert ott van hogy
zománctól elváló fények
látja ahogyan
a szekundum virágzik

valaki talpát felsértik a sárban dühöngő üvegszilánkok

az órák elromlanak
és furcsánál furcsább
halálokat halnak
az észlelés közötti szünetek

FOLYAMAT

Hiányban élő,
szünetet faló féreg
a teret megnyitó százlábú –

Felnyíló nagy szem:
seb a testen,
mikor felszakad,
a fényt beengedi,
észrevevést prédál.

Villogó tinta
tollból, nyomtatóból:
vibrál, pupillája
mögött
betűt növeszt.

Fél évfolyamnyi,
bőr alatt nyüzsgő
elhatározás
tűnik el folyton.

Egyenesek, görbék
kötik össze
a belénk szűrődő
mindennapokat.

50 CITADELLA

Nincsen jövő

ma reggel után.

Ablakokra törött kifejezések,

szilánkokra törött ablakok,

hogymit érzel, nem a te dolgod –

Valaki ledob egy szemüveget a Citadelláról.

És minden megy tovább,

mégis miből gondolod, hogy

ma már értjük a kokacserjék

susogásának decibeljeit,

hogyma már

legalább ékeskedünk a tollakkal,

hogyma már

van valami közegünk, időnk, terünk

valahol, csak meg kell találni

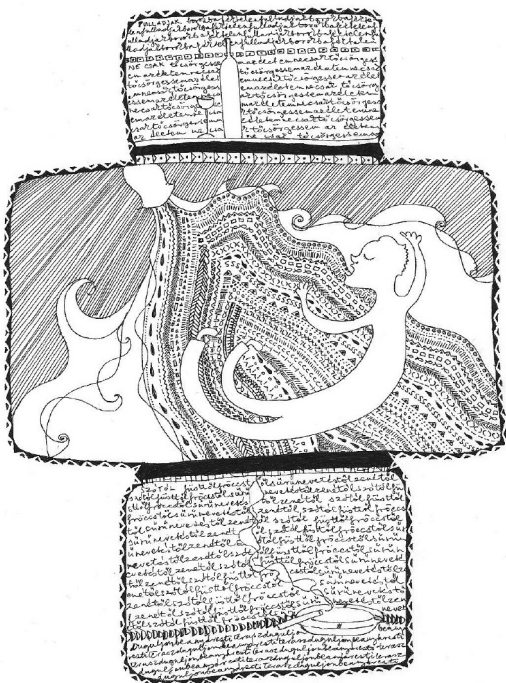
(...) és a félelem, ha felkúszik

a gerinceden,

csak epizód –

Csak az égis éri zöldessárga délibáb
 ebédem, amíg ki nem szól anya a füstbe.
 Cserébe a kávé én főzőm le
 és készítem el mindenkinek.
 Néha szívesebben önteném
 kipukkadt vízhólyagjaim levét a tartályba,
 leforráznám vele a kapával őrölt,
 zsíros földet – fél óra alatt így is, úgy is
 évszázadokat ásunk vissza evőeszközökkel,
 családfánk bugyraiba érve feltárjuk
 egyszerűségünket, a törékeny alapkövet.
 Szó nélkül megyünk vissza a kertbe,
 nem beszélünk az egyre gyakoribb
 földrengések várható következményéről.

Nincs világvége a magas kaktuszosban,
csak mi értünk a végére.
Az új kezdet ott szemben
nem-látszik-messze van.
Itt rohadt drága élni
a kövér fekete macskák,
a dermedt antik szobormásolatok
és a várrom hamvaiból élő pálmák
viharos szelében, onnan mégis ingyen
süvöltenek a magas hullámok, hogy ugorjak
egy lelkest a fényviszonyok függvényében
türkiz- vagy mélykékbe.
Csobbanásom vörös csőrű
sirályai fogják ki az örömhírt:
egy részem örökre a tenger fenekére
merül.

összefoglalnám
de kifejtem helyette
mert minden pontban
ott a távol
és ha nem is fejtem
kifejlik magától

a végtelen sok pillanat
egy pillanat sok végtelen
hiszen ha nincs
kiterjedése
soha végét sem érhetem

s minthogy a lényeg
nemlokális
se itt is ott
mégsem de máris

az embernek fogalma sincs
arról amiről nem lehet
csak hallgatni legfeljebb

54 mi ami amit

amit sokat mondanak
neked az a neved
magadra ne vedd
nem érinti a lényezet

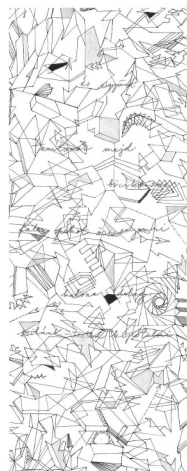
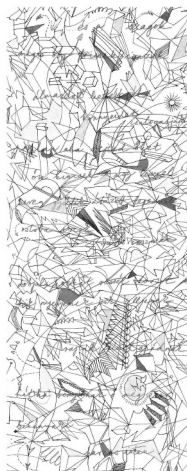
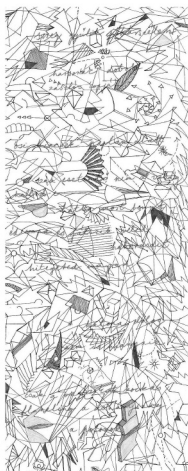
az ablakon ki könnyököl ki
könnyű lámpafény
a szeretet jó mert
ami megöl az megerősít

ideje már csak elköszönni
tudsz és felhőtlen éjszakákon
csillagokat ejtesz az égre
közben vakon

vándorló kőzetekből
szublimál a jég egy üstökös
mint minden mi fáj ez is
érdes és alaktalan

de a te kavicsaid már régen
fényesre súrolták a tegnapok

mit is akartam haza akartam
 hová haza jutni végül és mióta
 megtanultam minden út
 valahova vezet
 már úgy vagyok hogy
 ahova érek ott lakom
 s ahol lakom
 mi az ha
 nem haza

FŐCÍM

35 mm-es filmre forgattuk
úgynevezett pixillációs technikával

(nyilván nem érted mi közöd neked mindehhez
pedig) jól emlékszel az írógépes snittre
és a kamera objektívjének képét
is fel tudod idézni magadban

az alagutat a metróban
a lendület kölcsönösségét és dinamizmusát
mikor a távolodó dolgokat úgy rendeztük el
hogy azok ott legyenek
ahol a legmegfelelőbb módon lehetnek

a bűnt s hogy minden bűn olyan
mint egy elektromos hullám
amely továbbterjed az emberi kapcsolatok
közvetítőállomásain keresztül

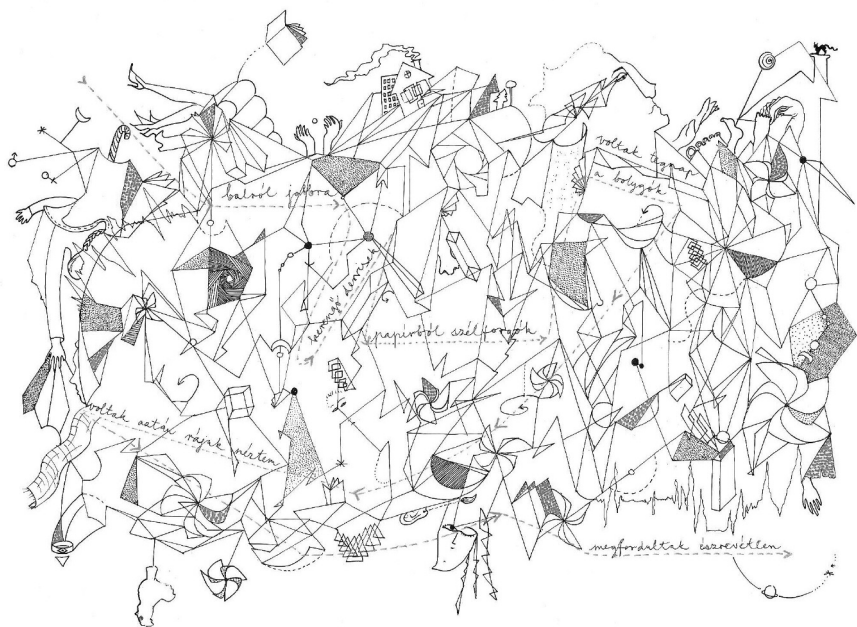
erről volt szó mielőtt belekezdünk

ELMOZDULÁS

Aki a csendből táplálkozik,
annak mindig lesz valamije,
ami kívül esik a bemérhetőn.
Egyik elfoglaltságból a másikba,
összejövételről összejövételre,
s közben tudni, hogy a presztízs
azonos a lényegtelennek.
Többre tartani az üldöztetés és
a vele járó megaláztatás formáit,
mint a mások lenyűgözésével
szerezhető dicsőség vibrálását
az idegek telegráfdrótjain.

Ilyesmire gondoltam, amikor azt
mondtam, hogy a belső iránytű
erre mutat, szóval a külvilágról
nagyjából ezek az elképzeléseim.

Azzal kezdte, hogy nincsenek áthatolhatatlan akadályok, és kár volna beélnünk az oszcillációs ernyőn megjelenő alfa-részecskék számának sikeres kalkulációjával. A végső állapotokat illetően azonban más a helyzet. Ott tényleg ki kellene küszöbölni a tévedést, amelybe beleestünk, bár az alapvető dolgok talán még így is érvényesek: beburkolva a valószínűség csillogó ködösségébe.

A kötött szövegek egyébként hasznosak.
Ismétlésük közben elfeledkezhetsz önmagadról,

akkor is, ha a mozdulatlanság zárójelbe tesz,
akkor is, ha a Geiger-számláló kileng.

Idővel elkopnak, akár a szövet, de
ideig megmaradnak mint összetartó közép
valahol a valóság és a halántéklebeny között.

A mágneses erőtér ólomköpenyében
megindul a kontrasztanyag, hogy láthatóvá váljék,
aminek mélyére hatolni máshogyan nem lehet.

De láthatók-e ebből a szögből a maradandóan
beléd írt élettörténet nyomai?

ADYDAS

Hát engem a szám úzótt ide,
botcsinálta Botticelli,
énekli valaki.
A fedélzet fehér korlátjának
támaszkodik és messzire néz.

És mint ki Cadizban
hajóra szállt,
és nem fadíszen föld alá,
aztán jó széllal elnyelte az óceánt,
ó az.
Dicső Miguel Cervantes
dicső Fernando Pessoa
és persze jómagam,
kit egy kékre festett ajtófélfának
támasztottak
nagyjából a tavalyi év nyarán.

Isten áldja meg Istent,
hogya van.
Velem egyidős vagyok
és sokat járt a szám.
A felkínált pillanatokat
a maradékra hagytam
mint ki Cadizban hajóra szállt.
Szám csukva, szemem zárva,
idegenek osonnak az utcán,
nézek ki
nézek odaát.

FÜGGŐ VÁLTOZÓ

Nem mondhatom, hogy jó legyél,
és ha jó leszel,
veszek neked egy lovat
vagy egy Kondor festményt, egy Warholt,
egy jegyet a világ túlsó oldalára utazáshoz,
vagy visszaviszlek az időben oda,
ahol már sikerült egyszer
jól érezned magadat.
A szándékom az egyetlen,
ami ezekhez elegendő lenne.
Hogy mondhatnám neked, hogy jó legyél?
Hogyan is mondhatnék ilyet?

62 MÁRIA SZAKADÉK

És még egy mozdulat
és megint és megint
megfogom a szelet –
kezem mozdulatát meglessem
mint a fürdőzőt a vének kedvesem
a világ mehetne világgá
én maradnék ott ahol lehetek –
lehetnék velem
Egy szikla
alatta zivatar után az
öklendező zuhatag
zongorahúrok hangja
vastag acél brumm
tehetetlen fűrészelt rönkök

egy kobold piros sipkája
az ágcsonkra akadt
lemászok érte és felteszem a fejemre

mostantól sehol a világon
nem lát engem senki sem.

legnagyobb madár a hajnali sziklákon
régől széttárt szárnyadat
most engedd le

sehol senki egyedül vagyunk még
az utakon párhuzamos fények
csak én látlak ha leeresztett szárnyad alá
bebújtatod a fejed
bújtasd fejedet a szárnyad alá
ma hajnalon legnagyobb madár

új álmok kellenek megint
álmodd meg őket most
a régiek elégtek
por lett az álmodókból is
por a muzsikából
az érintések pora az élet járdáját
borítja be ameddig ellátsz álmodban
és elláthatsz ébren is

az élet járdáját a harctalan nemzedék
olvasta le az *úton* borítójáról egykoron
a harctalan nemzedék elillant
lidércek maradtak a lápon
és roncsok a járdákon és illanás
egy fészkebe mocskoló világban
fellobbanó lidérckék fény

lidérckék fényben látszol
a lassulva utazó hajnali sziklákon
legnagyobb madár

64 TAVASZI VAGDALT

(megrongálási kísérlet)

a konyha előtti lépcsőn összeszámoltam
összesen kilenc italmérést szoktam régebben látogatni
az *utánam kószálok* időkben

a *Flamin' Groovies* zenéje vett körbe
meg a méhek *zümmögőkórusa*
lassan a tavasznak vége
a macskát szőréen üli meg a nyár
de most még csak oldalára dől
a konyha előtti fűben és vár

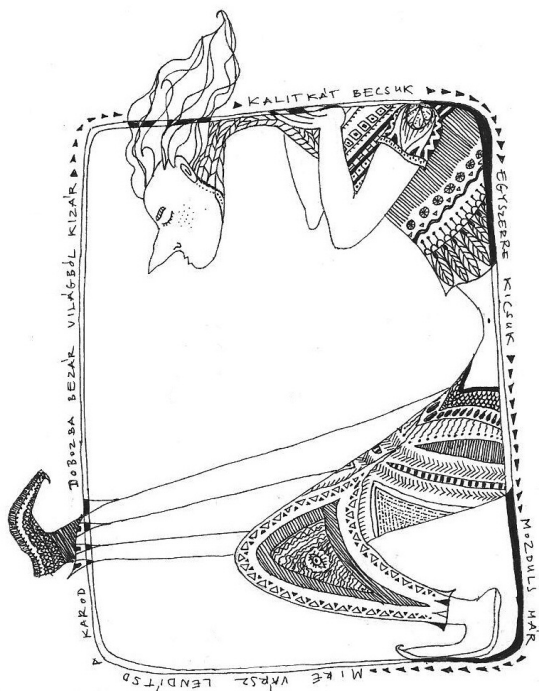
ritkán megyek ezekbe az italmérésekbe
amióta ott nyomakodnak a kereskedelmi adások a
hangszórókban meg a kivetítőkön feletted
és vetített veréb van a fán
az előtér előtti téren talán

és nem gyűjthatsz cigarettára akkor se ha dohányzol
és akkor sem ha már abbahagytad ahogyan én
valamikor a múlt században vagy később vagy korábban
nem tudom már
de most olyan vidám az idő hogy felkerekedünk
a kedvem és én

egy összezsukható vászonszéket veszek magamhoz
útközben egy csomag dohányt és papírt
és megyünk
a vidám idő a kedvem és én

az első italmérés előtt
 nagyjából öt lépésnyire a bejáratától
 elhelyezem a széket az ajtóval szemben
 leülök és sodrok egy szálat
 rágyújtok elszívom teátrálisan
 a vékonyra vágott dohányból sodort cigarettát
 és ezt még nyolc helyen megismétlem

elvégre olyan vidám idő van
 és a levegő is olyan tiszta hogy az ostobaságon
 messziről átlátni ahogyan ott úszik a mennyei pataokban
 a szemét-válogatottban a szabadban

Nagy idők nagy embereket követelnek

Jól írta, aki írta, hogy nagy idők nagy embereket követelnek. A nagy ember nem születik, nem anya hozza világra, a nagy embert az idő teremti meg. Ha

66 Győri László

A KÁDER

Regényrészlet

egyszer elérkezik a nagy idő, meglesz hozzá a nagy ember is. Annak rendje-módja szerint 1950-ben Magyarországon is fölvirradt a nagy idő hajnala. A szovjet–magyar népi demokratikus monarchia két esztendeje egyesí-

tette a két pártot, a szociáldemokratát meg a kommunistát, az ország fölött immár egyetlen párt, a Magyar Dolgozók Pártja virrasztott a magyar nép gondjain tűnődve; úgy forgolódott a szalmazsákos ágyon, hogy kilenc millió ember lélegzetviassafojtva találgatta, hogy a párt vajon most éppen melyik oldalára fordul. Az ágyat frissen tömték meg, alig két esztendeje, a szalmaszálak még nem találták meg végleges helyüket, zizegtek, ropogtak; a magyar nép azonban már biztos volt benne, hogy néhány éves nyugtalan hánykolódás után minden vezetőnk, elsősorban Rákosi elvtárs immár békés álomban tölti éjszakáit. Sajnos, Rajkék, Rajk meg a bandája sok álmatlan éjszakát hozott rá éppen az elmúlt esztendőben, de most, hogy mindet fölakasztották, remek álmai lettek ismét.

Rendszerint éjfél körül tért haza lefüggönyözött fekete autójában a kihalt Margit-hídon át, a néptelen utcákon úgy suhant végig, hogy egyetlen részeg se tévelygett elé, a kutyasétáltatók messzire elkerülték azokat az utcákat, ahol Rákosi elvtárs jó lován hazafelé vágatott. Felesége, a vágott szemű burját nő, Fenyicska, puszival fogadta, ő pedig forrón átölelte, meglapogatta Fenyicska kissé gömbölyödő hátát, asztalhoz ült, ivott egy csésze finom grúz teát jó barátja, Sztálin elvtárs tiszteletére, a teát sosem hagyta ki, erős, egészséges szervezetét nemhogy éberségre serkentette volna, mint ahogy az más közönséges embernél történik, a grúz tea puha ábrándba ringatta, mély álomba zuhant, hogy reggel frissen folytathassa a szocializmus építését.

Szocializmus! A szocializmus volt minden álma a Tanácsköztársaság óta éjjel-nappal, éberen, háltában, ültében, álltában, és most, hogy beköszöntött az 1950-es esztendő, a jövő minden jót ígért. Megkezdődött az első ötéves terv.

– Ejnye, ejnye, Sztálin elvtárs, gondoltál-e rám éjszaka, amikor összehánytad a dácsát? Pedig én most is rád gondolok. No, nem baj, holnap bepótolod. Tudod-e Sztálin elvtárs, hogy ma indul nálunk az első ötéves terv?

Eltársnő – kiáltott ki a szobájából –, mozog-e már az öt éves terv?

Tarisznyás elvtársnő hozta a jó erős feketét, és illedelmesen azt válaszolta:

– Sikerülni fog, Rákosi elvtárs, csak tessék kézbe venni a dolgokat.

Gerő Ernő ugyanezen a reggelen egyik tavalyi beszédére révedt vissza, amelyet az ifjúkommunisták összéртекезletén tartott.

– Hogy is mondtam, hogy is mondtam? Ötvenezer új káderre van szükség az első öt éves tervben. Ötvenezret mondtam? Mért nem hatvanat, nyolcvan-at, százat? A csillagok egít neki!

Már lefutott a legutolsó, legkisebb pártszervezethez is a jelszó, amelyet Gerő Ernő kihirdetett. Nagy idők nagy jelszava harsogott végig az országon.

Béres József a kuckójában ült, éppen most fejezte be a Megyei Néplapnak írott új levelét, és kanyarította alá lendületesen a nevét: Béres József vájár. Még egyszer elolvasta.

– Hát nem valami szépen írok, de azért – futtatta végig a papíron a tekintetét – jól olvasható. Hiába, a négy osztály, csak négy osztály, nekünk, vájárok-nak csak ennyi jutott. De majd belejövök.

Önelégülten, büszkén, ajka szögletén egy kis mosollyal hajtogatta össze a lapot. Most aztán megírtam, könyörtelenül, de igazságosan – gondolta. – Tavaly csak négy levelet küldtem, pedig a munkáslevelezők feladata az éberség.

– Mindig nekem kell mindent észrevenni! Félredobják a gerendákat, pedig még ki lehetne belőlük válogatni a javát. A reakciós kutyafáját az ilyeneknek!

A boríték egy kicsit szutykos lett az ujjától, nem baj, legalább látják, hogy egy igazi munkáslevelező, egy vájár-munkáslevelező írta.

Ekkor még sejtelve sem volt róla, hogy a nagy idő már kiszemelte, noha érzett egyet-mást belőle. Lehetett volna Párttitkár a Horthy-időkben? Most meg már az, amióta egyesültünk. Bizony, már két esztendeje, hogy szárnyunk alá vettük a szociáldemokratákat. Mostanában egyre többször ült ki mosoly az arcára, mert szépen nőnek a gyerekei, felesége jó meleg vacsorával várja, a termelés szépen növekszik, a Béke brigád a múlt héten százötven százalékra teljesítette a tervet, nem kutya húsz csillával többet fejteni. Megmozgatta a képzeletét, már látta, a jövő héten harminc csillával dagasztják tovább a termelést. Mintha lány szellő simogatta volna, bizsergett, megroptatta a derekát, mintha új sugallat költözött volna belé. Mintha ezen a reggelen váratlanul megsajdította volna: nagy idő száll fölé, neki pedig nagy emberré kell válnia, egy lesz abból az ötvenezer káderből, akiről Gerő elvtárs

beszélt. Zengett az ország. De még hogy zengett! Béres József is érezni kezdte, hogy hamarosan, talán annál is előbb, hogy sejtené, úgyszintén zenegeni kezd. – Mik ezek a hangok bennem? – kérdezte magától –, amikor a XII-es

akna felé tartott, hogy ő is leszálljon a többiek közé. Csikorgott a hó, 68 süttött a nap, egyes elhullajtott széndarabok csillantak meg a fényben; felháborodással vegyes szeretettel nézte őket, kedve lett volna lehajolni értük, a méltósága azonban nem engedte, nem a Párttitkár dolga föl-szededetni a drága fekete aranyat, nevelnem kell a dolgozókat, meg kell nevelnem őket hittel, szép szóval, akkor majd egyetlen darabka szén se megy pazérba. És azonkívül rántottát fogok reggelizni holnap. Még nem gyanította, hogy az asszony szét fogja tární a kezét:

– Tojás az nincs! A kenyérjegyet pedig intézd el még ma!

– Elintézem, egész köteggel hozok, a húsjegyet is fölveszem, elintézek mindent, ami kell. Drága anyukám, ugye, boldog vagy mellettem? A te kis Párttitkárod azt akarja, hogy te is boldog legyél – és azzal megcsókolta a feleségét, aki nem tudta mire vélni ezt a nagy boldogságot.

A levél már röpiült a szerkesztőség felé, hogy újabb dicsőséget szerezzen neki. Teát ivott, fokhagymás pirítóst evett, és munkába indult a nehéz bakancsban, amely úgy röpiütette, mint a hópolyheket odakint a szél.

Gerő Ernő három nap múlva kézbe vette a legbizalmasabb jelentést, Rákosi elvtárs a szép írásával odajegyezte fölé, hogy „Lássá Gerő!”. Az első két oldal elég unalmas volt, nőtt a lefülelt szabotörök száma, a börtönök egy kicsit már kezdenek a megfelelő mértékben benépesülni, a szociáldemokrata árulók kezdik megkapni a magukét, és így tovább, és így tovább; szinte már ingerülten nyálazta át a lapokat, amikor végre rátalált arra, amit keresett: megvan az 1000. káder. Fordulópont, már csak 40.000 hiányzik.

Az 1000. káder ismét a kuckójában ült, egy üvegkalitkában, amely a XII-es akna hatalmas öltözője mellett álló épületben adott helyet a félig párttitkár–félig vájár Béres Józsefnek, hogy innen írhasa korholó munkásleveleit a Megyei Néplapnak, innen szervezhesse a munkaversenyt, jelentsen a bánya pártbizottságának mindenről, amit a környezetében tapasztal.

Gerő Ernő távirata már útban volt feléje. Már töviről hegyire lekáderozte a kádert, ajaj, de mennyire, de milyen könnyen! Rettenetesen fölvidult a személyi lapjától: a szénfronton dolgozik, igazi vájár, te-tőtől-talpig derék elvtárs, szeplőtlen, tiszta szívű ember. – Ilyenekre gondoltunk, ilyen Béresekre van égető szükségünk – jegyezte meg a titkáranak. – Távirat, diktálok: – Béres elvtárs! Az Ön személyében a 1000. káder... – mi van ezzel a 1000. káderrel? Az 1000. káder került a káderek nagy táborába? Helyes: az 1000. káder került a munkáskáderek nagy táborába. Minden bizonnyal helyt fog állni, ahogy a párt elvárja Öntől. Jó munkát kívánok! Stb., stb., ahogy szoktuk. Gerő.

Az igazgatóságra még aznap megérkezett a sürgöny, volt ijedelemmel vegyes öröm, büszkeség. Béres kóvályogva, szédült fejjel vette át a nagy kitüntetést, alig akart hinni a szemének.

– Nagy ember lettél, Béres elvtárs! – mondta neki a vezérigazgató. – Csak el ne bízd magad!

Nehéz volt elviselni a távirat súlyát, valahogy azért csak elviselte.

Keshedt kis ember volt, vékonydongájú, de szívós inakból állt össze a karja, a teli szívlapáttal úgy röpítette a szemet a csillébe, mint akármelyik más, nála látszólag erősebb csillés. Hogy lehet, hogy ez a keshedt kis ember, ez a félfüggetlenített párttitkár ilyen teljesítményre képes a XII-es akna fojtó levegőjében? A hit erejéből. Már az apja is vájár volt, csak túl korán halt meg, a bányászbetegség vitte el, az ital, igen, az az igazság, hogy idősebb Béres József túl gyakran öntött fel a garatra, ilyenkor nem ismert se istent, se embert, jól kiosztotta az asszonyt, Jóskának is jócskán jutott belőle, nem csoda, ha nem szerette, semmit sem gyűlölt jobban, mint amikor anyja elküldte érte a sarki kocsmába. Féltre húzódo természet lett, egyetlen barátja egy idős ember volt a szomszédból, aki rákapatta az olvasásra. Tőle hallott először a Szovjetunióról, Marxról, Leninről, gyönyörű meséket, amelyekben nincsenek részeges apák, agyonsanyargatott bányászok, elagyabugyált asszonyok. Egy szép nap röpcédulákat nyomott a kezébe, és nemsokára azt súgta a fülébe: – A párt tagjának tekintünk, úgy vigyázz, ez nagy teher és nagy megtiszteltetés. – Így tudta meg Béres Jóska húszéves

korában, hogy illegális kommunista. Nem sokat tett érte, csak annyit, hogy hallgatott róla. Amikor elérkezett a felszabadulás, jelentkezett a Kommunista Pártba, és a pártra mindig nagybetűvel gondolt.

70 A nagybetűs Párt titkárává fogadta, igen, így lehetne fogalmazni, titkárává fogadta, mint a gyámszülő a gyámolatlant, ettől fogva végérvényesen a Párt fiának érezte magát, egynek a Párttal, egynek a néppel, a dolgozókkal. A világ ugyanis két részre oszlott a szemében: élősdiekre, tőkésekre, kulákokra, egyszóval kizsákmányolókra és kétkeziekre, munkásokra, verejtékező parasztokra, vagyis – örök szavajárásával – dolgozókra, akik együtt a nép. A Párt által ennek a népnek a bizalmából kapta a kis üvegkalitkát, amelyben titkár lévén éppen most is ült. A ketrecben volt egy íróasztal, az irodából került ide, már egy kicsit megviselte az idő, az íróasztalon két gipszfej, egy balról, egy még inkább balról, amelyek azonban fényes mázzal voltak beborítva, néhány irattartó, az egyik a „Munkaverseny”, a másik a „Pártügyek” feliratot viselte, írógép azonban hiányzott a berendezésből, Béresnek mindent kézzel kellett körmölnie, hiába kérte a felsőbb szervet, nevezetesen a Pártbizottságot, hogy Rózsika neki is gépelje le a jelentéseket, ebből soha nem lett semmi, Rózsika sohasem ért rá. Pedig milyen nagy szüksége lett volna erre a kis segítségre! Egy szerencséje volt, ha már Rózsikával nem, hogy az asztalán, amit még nem említettünk, egy telefonkészülék is állt. Ha már ott állt, időnként meg is szólalt: – Tessék, itt Béres! – szokta mondani már egészen fesztelen hangon. Most ismét elérkezett a telefon pillanata. Megcsördült, nyúlt is érte, korántsem hevesen, nyugodtan, megfontoltan. A telefon eltűnt egy pillanatra, bizonytalan ködben úszott, és ismét visszatért.

– Béres elvtárs, te vagy az? Légy szíves, jelentkezz a városi pártbizottságon, engem keress, Kemény Lászlót. Délután várlak.

Órájára nézett, a jutalomból vásárolta, hordta is büszkén, és többször pillantott rá, mint ahányszor szükséges volt, most azonban csakugyan tudnia kellett, mennyi az idő, nem szabad késnie, a párt nem kukoricázik. Amiben tökéletesen igaza van. Hajt az idő. Az 1000. kádernek indulnia kell. Az ismeretlen küldetéstől az utolsó pillanatban őszintén szólva majdnem berezelt. Méltó vagyok én erre a kitüntetésre? Nem csináltam néha valami marhaságot? De hiába kutatott emlékezetében, csak az jutott eszébe, hogy amikor egyszer eltört egy csákánynak a nyele, mintha a kelleténél szigorúbban vonta volna felelősségre az anyagbeszerzőt, aki mellékesen úgyszintén a Párt katonája volt. A csákány nyele igazság szerint gyalázatosan túl hamar hasadt ketté, meg kellett állapítania, hogy a szálak ferdén futnak benne, ilyen fából nem szabad nyelet esztergálni. Ajaj, gondolta magában, Kemény elvtársnak hogy számolok el az én kemény hangommal? Nem, más vétséget nem követtem el, de ilyen kicsiségekkel is foglalkozna a városi bizottság? Vagy csak nem?! Gerő elvtárs? A távirat? Igen, a távirat. Szólt az idő.

Kemény elvtárs mosolyában Gerő elvtárs szigorú mosolya tűnt föl előtte. Kemény elvtárs rögtön helyet kínált. Furcsán tördelte a kezét, mintha valami bűne lenne, és az ítélszék előtt jobb híján a kezét nyomorgatná.

– Kávé? Kérsz egy kávét, Béres elvtárs? Vagy tudod mit, egy kupicával! Elvégre mi is megérdemeljük. Hajtsd csak föl, ne sajnáld!

71

Béres nem is sajnálta, annál inkább, mert jó előjelnek érezte, nem lehet nagy a baj, sőt jó bizonyosság, ha a párt konyakkal kínálja. Jól elhelyezkedett a székben, rokonszenvet keltő arccal pillantott föl Keményre, aki még most sem ült le, fölülről nézett rá, és mintha neki is rokonszenv csillogott volna a szemében. Béres egyre jobban olvadozott, lágyan, puhán várta, hogy mivel fog belehatolni a Párt.

– Béres elvtárs, ideje, hogy a lényegre térjünk. Káderekre van szükségünk, mint amilyen te vagy. A káder nem magától terem, kádernek nem lehet jelentkezni, mi döntjük el, hogy ki a káder. Nem tudhatod, hogy kineveztünk, nem rajtad múlt, illetve persze, hogy rajtad, csak hogy a párt avat azzá. A párt csöndben dolgozik, időnek előtte elbírtad volna magad. Megkaptad Gerő elvtárs táviratát. Lehet, hogy nem is te voltál az 1000. káder, de kellett az 1000., és Rákosi elvtárs téged választott. Nos... – Szünetet tartott, egy halom papírba túrt, lapozgatott: – Mióta is vagy tagja a pártnak? – Baráth, Béres... Ez az. Nos?

Béres nem értette, miért kérdezi, jobban tudja nála, hogy mióta, hát egy kicsit szégyenlősen mondta, hogy 1938-tól.

– Nem 1945-től? Itt az áll.

– Negyvenötől, de már az illegalitásban is a Párt tagja voltam. Torockai elvtárs igazolhatná, ha nem halt volna meg, de sajnos meghalt, és nélküle sose tudom bebizonyítani, hogy Torockai elvtárs vonalán fölvettek a Pártba.

– Sajnálatos, sajnálatos, na, mindegy, hogy úgy mondjam, így is veterán vagy. Kétségtelen, kétségtelen – dűnnyögte. Ki tudja, miért, kétszer mondta, hogy sajnálatos, sajnálatos, kétségtelen, kétségtelen. Béres már szinte várta, hogy ezután melyik szót fogja megismételni, mert biztosan azokat újrázza meg, amelyeket valami oknál fogva fontosnak tart.

– Egyszóval, egyszóval, most már csakugyan térjünk a lényegre. Még eggyel? Na, nem baj, én azért... Ha megengeded. Nagy dolgok előtt a kicsi sem árt. Egyszóval. Értem én, ha most szorongsz, azt kérde, mit akar tőled a párt? Tudom, én is így szorongtam, én is egyszerű kétkezi ember voltam a Viharsarokban, ne haragudj, de béres, akár a te neved. Amikor a párt... Most meg itt vagyok, fölösleges az a kutya szorongás.

Elhallgatott, lehet, hogy már bánta; így kitárulkozni mégsem illik a párt megtestesítőjéhez.

– Te írod azokat a dühös leveleket a Néplapba? Derék. Csak így tovább, csak így tovább!

72 Ekkor még maga Béres József sem tudta, hogy nemcsak úgynevezett dühös, szerinte nem dühös, hanem tárgyilagos leveleket fog írni ezután is ama bizonyos Megyei Néplapba, hanem több füzetre való önéletrajzot, védőbeszédet, vallomást a maga mentségéül erről a pillanatról meg az elkövetkezendő évekről, amelyet módunkban lesz olykor-olykor szó szerint idézni, ha saját szavainkból már kifogytunk, ha kevésnek tartjuk őket, és jóval erősebbnek, tarkábbnak, hihetőbbnek, életszerűbbnek véljük az övéit a mieinknél. Egyelőre azonban Kemény elvtársat hallgatja nagy figyelemmel.

– Eltértem a tárgytól. A levél nem érdekes... Azaz persze-persze, érdekes, most viszont másról van szó. Elhozunk az aknáról, szükségünk van rád. A munkáskáderek úgy kellene, mint egy falat kenyér.

Eszébe jutott a kenyérjegy, de elrestellte magát, hogy éppen ekkor ilyen alacsonyan jár a képzelete, amikor Kemény elvtárs olyan szépen beszél: „mint egy falat kenyér”. Jól érezte magát a helyén, ismerte mestersége csínját-bínját, szerette, ahogy omlik a szén, a csillék csikorgása kellemes zene volt a fülének, a csöpgő, örökké nedves főte a szívéhez nőtt, szerette a Béke brigádot, a Hároméves Tervvel a Jövőért Előre nevű brigádot, a Jóskákat, a Pistákat, az Alfrédokat is, mert még azokból is akadt egy-kettő. Ők voltak az élete, a cimborái. Hej, azok a Négycsöcsű kocsmái esték a habzó sörökkel, nincs is annál szebb a világon! Eltréfálgatni, kiválogatni a szavakból a javát, egyet-egyet káromkodni, de amúgy bányász módra!

– Nem baj, hogy világeletemben csak vájár voltam? Nem értek én máshoz.

– Béres elvtárs, nyugalom, nyugalom, ellenkezőleg, az az érdemed, hogy töről metszett bányász vagy, munkás, igazi, derék kommunista, éppen emiatt most máshol van rád szükség. Gazdasági vonalra helyezünk. Nézd, bevallom – krárogott egyet – még magam sem tudom, hogy hová. Tanakodunk, tanakodunk. Naponta változik a front, hol itt gyengül, hol ott gyengül. Na, igen, erősödik is. Erősödik. Nő az ereje. Várj türelemmel néhány napot! Ugye, megengeded, hogy egy-két napot még eltöprengjünk a sorsodon? Rövidesen jelentkezünk.

Béres József kóválygó fejjel hagyta el a pártbizottság épületét. A szél havat kavart az utcán, elzúgott a csenevész bokrok ágai közt, csak úgy sivített. Hát nem valami fényes a mi pártbizottságunk, nézett vissza az épületre, de majd újat építünk nemsokára. A tisztí kaszínót meg eltöröljük a föld színéről. Ezekkel a szűkös, de méltányos, a helyhez illő gondolatokkal a fejében nézett szembe a szélvihar mesterkedéseivel, miközben valójában két érzés fűjt benne egymással szemben, akár a kinti szél: egyszerre szorongott és egyszerre kelt életre benne valami szikrázó, erőteljes öröm.

„Kommunista voltam, a párt katonája, belenyugodtam a Párt határozatába. Mit tagadjam, mint kissé tudatlan, de némi politikai képzettséggel bíró ember, örültem, hogy följebb kerülhetek.”

Tudta, hogy mi a káder! De mennyire hogy tudta! A múlt heti *szemenáriumon* éppen erről is szó esett Butykai elvtárs előadásában. 73
Béres elvtárs mint kissé műveletlen, *„kissé tudatlan”*, darabos, bárdolatlan ember nem tudta, hogy amikor *szemenáriumra* jár, akkor igazából szemináriumra jár, a szeminárium neki *szemenárium* volt, és ha hűségeselek akarunk maradni a krónikához, márpedig hűségeselek szeretnénk lenni hozzá a legutolsó ízig, akkor bizony egyszer s mindenkorra jó lesz megjegyeznünk: ha szemináriumot írunk, mi beszélünk, ha *szemenáriumot* írunk, akkor pedig Béres elvtárs beszél. Ezen a szemináriumon hallotta Butykai elvtárustól, hogy az első ötéves tervnek ötvenezer új káderre van szüksége. Jó, de mit csinál egy káder? Konkrétan. Igazából? Szemébe szökött a Négycsöcsű, ej, te Négycsöcsű, lehet, hogy utoljára látlak? Mi az, mi ez a nagy csönd? A pult előtt egy ismeretlen férfi álldogált, elég jó ruhában, mögötte a földön egy jókora bőrdő volt, mintha utazna valahova, vagy éppen érkezne valahonnét.

– Aztán jól lehet itt keresni? – kérdezte az egyik nőtől, aki nő léte magától csapos volt. Jó markos csecsekkel, jó markos asszonyság. Volt is rend!

– Azt mondják, az a hír, hogy nemsokára még emelik is a bányászok bérét, kiemelve.

Mellesleg jól hallotta, a bányászok bérét nemsokára emelni fogja a..., csak azt nem tudta, hogy mi fogja, a párt vagy a kormány. Szerintünk a párt emeli nemsokára, csak úgy mondják majd, hogy a kormány. Bár a kettő ugyanaz, de leginkább egy elvtárs emeli oda főnről, az, akire Önök is gondolnak, az, aki mindig szónokolni szokott, a nagygyűlések oltárán a Szentháromsággal a háta mögött.

– Na, minden jót! – köszönt el a férfi, s jött vissza máris az ajtóból. – Ezt meg itt felejem, jól kezdődik – dörmögte, s fölvette a bőrdőjét.

– Jó szerencsét! Ha ugyan – mondta neki az asszonyság.

– Teréz, Teréz, miket nem beszélsz?! Ha ugyan! Mit ha ugyan?! Így fogadod az új bányászokat?

Országszerte szívszakadva toboroztak, a mi messzi városunkban is fölmeszelték az egyik ház falára: GYERE BÁNYÁSZNAK! Ment is Opre Laci rögtön a nyolcadik után, hogy megszabaduljon végre részeges mostohaapjától, s meg sem állt Szórványosig, kész véletlen, hogy nem futott össze Béressel, de az is lehet, hogy összefutott vele, és Béres azzal bízta, fiam, csak nőj még egy kicsit, néhány év múlva, ha leszolgálsz a katonaidődet, akár még Párttitkár, sőt káder is lehetsz. A fehér mondat évről évre

fakult, végre egészen lemosta az eső, és új feliratot mázoltak a falra: GYERE VISSZA A BÁNYÁBÓL, HÜLYE GYEREK! Szóról szóra igaz, mi magunk is láttuk 1956 őszén.

Egyelőre azonban még nem jár az eső a mi kis messzi városunk-
74 ban, nagy aszályok követik egymást, Béres a szórványosi *korcsmában*, a Négycsöcsűben tovább korholja Terézt:

– Fogadjunk, hogy egyebet is összehordtál, de most eltekintek tőle, mert te adod egész Szórványoson a legjobb sört.

Inkább atyáskodva mondta, mintsem szigorúan, végeredményben derék asszony, meg tudja zabolázni a lóköthöket.

– Mi a probléma, párttitkár elvtárs? – fordult oda a másik nőszemély, a másik csapos hátulról, ahol a poharakat rakosgatta, és akitől értelmet nyert a kocsmá neve, a Négycsöcsű: – Mi nem povedálunk, dolgozunk, annyi az egész.

– Hagyjuk. Én is egyszerű vendég vagyok, csak épp nem szeretném, ha povedálnának – mondta Béres, azzal fölhajtotta a habot meg ami kevés lötyögött még a pohár alján; fölkapta az *aknatáskáját*, amelyről pironkodva tudta meg ugyanettől a nem povedáló nőszemélytől, hogy az bizony nem *akna*-, hanem *aktatáska*.

Gondterhelt arccal nyitott be a házba. Marika csodálkozva nézett föl rá a lábos tájkékről:

– Hogyhogy? – kérdezte – Még csak négy óra.

– Volt egy kis dolgom a városban – morogta kelletlenül. Ugyanis: „Addig egy szót sem!”

Reggel folytatta megszokott életét, másnap reggel, harmadnap is. A hetedik napon viszont megcsördült ismét a telefon:

– Itt Kemény! Béres elvtárs, eldőlt, a Mezőkerbe mész személyzetisnek. Jó munkát kérünk tőled, folytasd, amit a bányában kezdtél, most a munka más vonalán. Az Ifjúmunkás utcában Kiliti elvtársnál, az igazgatónál jelentkezel. Kicsit hosszú neve van ennek a vadonatúj izének, a Mezőkernek, fölírtam erre a cédulára: Zöltség- és Gyümölcsfelvásárló Nagykereskedelmi Vállalat. Jó szerencsét!

Béres József is azzal köszönt el, jó szerencsét, még nem tudta, hogy egy időre, talán mindörökre hátra hagyta a szerencséjét.

1950. december elseje volt. Péntek. Az idő vonalán.

Isten hozzád, Béres elvtárs, Isten veled, jó szerencse!

– *Mi határozta meg pályaválasztásodat? Miért éppen a szegedi egyetem hallgatója lettél?*

Mint hogy a bátyám már Szegeden volt egyetemista (biológia és földrajz szakon), s annak idején mama is itt végzett a főiskolán (német-magyar szakon), én is Szegedre jelentkeztem. Némi huza-vona után (a szóbeli felvételin magyar irodalom-

Monostori Imre 75

A SZEGEDI ÉVEKBŐL¹

ból Kovács Sándor Iván, történelemből Wittman Tibor, nyelvtanból Mikola Tibor vizsgáztatott, minden jól ment s rendben voltak az írásbelik is) az egyetem „helyhiány” miatt elutasított. Az akkori maximális 20 pontból – 10 a középiskolai, 10 az írás- és szóbeli felvételi – 19-et értem el, tehát tiszta sor volt, hogy simán bejutok – de valamiért mégsem ez történt. Nekem nem engedte meg apám a föllebbezést (magamra haragíthatom az „egyetemi tanár urakat”, ezt mondta indoklásul), ám titokban ő megtette, de nem ám az egyetemen, hanem – mivel már lejárt a föllebbezési határidő – a minisztériumban. Nem tudom, mit dobott be, mire hivatkozott (tán még a tanulmányi kitüntetésemet is elküldte, mondom, nem tudom), mindenesetre hirtelen fölvettek; s 1963 októberének végén megérkeztem Szegedre.² Koleszt is kaptam, de nem a bölcsészek, hanem a „tétékások” (természettudományi kar) kollégiumában (Laci bátyámékkal egy szobában) szállásoltak el. Egy tanévet töltöttem itt. Ez más világ volt, mint a bölcsészeké: derűsebb, vagányabb, játékosabb, felelőtlenebb³, egyszóval életközelibb. Szinte röstelltem, hogy csak bölcsész vagyok. (Jelzem, a jogászok egy kategóriával még a bölcsészeknél is lejjebb voltak ezen a megítélésbeli skálán.) Az egyetemi órákon kívül nem volt kapcsolatom bölcsész csoporttársaimmal (akikkel nemigen barátkoztam, mert unalmasak voltak), sőt még a vizsgaidőpontokat is összekevertem egyszer-egyszer, máskor meg elmaradó előadásra ültem be. Nem találtam a helyemet, holott a vizsgákon nem voltak komoly nehézségeim. Nehezen alakultak ki a rokonszenv igényeim. Nem voltak beszédtemáim. Illetve ha voltak, nem érdekelték a kollégákat. De hogy mi érdeklí őket valójában – azt sem tudtam meg. (Hogy legalább utána nézhettem volna.) Ez az egész első év ilyen idegenek közötti feszült érzéssel volt tele. Még azt sem észleltem, hogy legalább stréberek vagy sznobok lettek volna e kényszerű társak. Mindenki amolyan csendesen kötelességteljesítő szürke egyén volt, s velem nemigen foglalkoztak. Ezt is nehezményeztem. (Vagy ki tudja: a legtöbbünknel ugyanazok a gátlások működtek?)

– *Amikor az 1960-as évek elején-közepén (1963-ban) Szegedre kerültél, milyen volt az egyetem bölcsészkara? Kik tanítottak?*

Nagyot csalódtam az egyetemen. Különösen az elején. Két dolgot vártam el tőle. (Elvártam, mivel „egyetemi polgár” voltam immáron.) Először is azt, hogy bölcsérrel töltsen a fejembe a tudományt, másodsor pedig azt, hogy a fantáziámban élő amerikai színvonalú sportolási lehetőséget biztosítson. Mondanom sem kell, ez a derék egyetem egyik kritériumomnak sem felelt meg. S csalódtam a tanári karban is. Az előadások tetemes része unalmas, szürke, jellegtelen figuráktól származott. Ráadásul a kötelező stúdiumok szintén tetemes része (agyonszálaztak, bonyolítottak, bürokratizáltak egy-egy „bevezető” félét) nemigen érdekelt. A leendő szakmám: a „világ”- és a magyar irodalom, a magyar nyelv és a történelem értelméről, szépségeiről, nehézségeiről, nagy alakjairól s tényanyagairól szerettem volna minél többet hallani. De ezt nem adták olcsón. Ellenkezőleg: délutánonként az Egyetemi Könyvtárban kellett (volna) gubbasztani reménytelenül sok és nehézkes kötelező olvasmánytól körülvéve. (Irgalmatlanul sok marxista nekibuzduláson kellett [volna] átvergődnöm, átrágnom magam mindkét szakomon, s ez időnként demoralizált. Jól tetten érhető volt ebben a légkörben s rendszerben a marxizmus-leninizmus végtelenül leegyszerűsítő világképe s a „polgári” gondolkodók kiiktatása, illetve mélységes megvetése. Ez utóbbi dolog is elbizonytalanított: hát ilyen buták és tévelygők voltak ezek a polgári tudósok? Ráadásul mindegyik? Hogy lehet az? Egy Horváth János? Egy Szekfű Gyula? Egy Szerb Antal? (Ezeket a neveket hallomásból ismertem.) Igazat kellett adnom később történelemtanár apámnak: itt, az egyetemi hivatalosság köreiben majdnem minden torzításra és hazugságra épült. Igen ám, de akkor én miféle tanárember legyek? Antimarxista? Ez ugye, lehetetlen. Mert így eleve nem érek oda a célhoz. Mert útközben lekapcsolnak. Hát akkor: marxista? Ez szintén lehetetlen. Hát akkor? Valahol a kettő között? Ez a zavaros tényállás nyomasztott, mert valahogyan mégiscsak meg szerettem volna felelni az egyetemi követelményeknek. S tartottam az esetleges következményektől. Diplomát akartam szerezni és kész. (Elvi vitákról szó sem lehetett. Még egymás között sem. Mert hát, ki tudja...)

Persze volt néhány olyan tanárom, akire jó szívvel emlékezem. Mindjárt az elején feltűnt a bölcsész gólyalányok bálványa, az akkor huszoneves Kovács Sándor Iván tanársegéd. Az olasz reneszánszról, majd a magyarról adott elő, mindig telt ház előtt. Mint vizsgáztató is elfogadható fiatalember volt.⁴ Aztán Csetri Lajost említtem még innen a kezdetekről, ő irodalomelméleti alapfogalmakat magyarázott, kedves, mosolygós, szeretni való ember volt, kirándulni is eljött velünk. Szauder József is barátságos és tudós emberként maradt meg emlékezetemben (s oly szépen elmondta helyettem a vizsgatételemet: Kölcsey nagy versének, a *Vanitatum vanitas*nak tanulságait az alapszigorlaton, s még a „jó”-t is bevészte az indexembe), de nem tudott lekötni felolvasott előadásával (jóllehet Berzsenyi-képe ma is az ő néhány

mondatos jellemzésére épül). Ilia Mihály nem volt vizsgáztató tanárunk, egyszer-egyszer előadott, illetve szemináriumot vezetett. (Barátságos, de kissé különös tanár volt: az egyik szemináriumon megrótt, mivel előadóként – finoman szólva – nem voltam frissen borotválva. Emlékezetes epizód volt: nagyot égtem, de jól megjegyeztem, hogy a „közszereplés” bizonyos formai kritériumokat is megkövetel.) 77

A történelem szakon csak a kínlódást éreztem jó darabig. Karácsonyi Béla örökös docens életvidám, de csekély tudományos munkássággal rendelkező Kossuth-díjas (1949) magyar középkortörténész (Rákosi Mátyás – még nem is oly rég — jó ismerőse és játékos társa: sakk- vagy kártyapartnere volt) hosszan kísért bennünket (még az évfolyam bulikon is) különösebb hatás nélkül.⁵ Wittman Tibor (a korábban szintén rákosista, de a mi időnkben már komoly, nemzetközi rangú tudós) szintén középkori, de Európa-történetet adott elő, mindenki félt tőle. Soha nem mosolygott (fiatalon vitte el a gyomorrrák). S mit tesz az egyetemi sors: alapszigorlaton éppen nála vizsgáztam „hatosra” (ami azt jelentette, hogy az előző évi, most is beszámítandó ókortörténeti részszigorlati elégségesemet – az átlagolásnál — fölfelé kerekítette; valami csodás agyi kapcsolásként még a *Szicíliai vecsernye* című Verdi-operát is bedobtam az egyik kérdésére, mire értetlenkedve lapozgatta indexemet, s beírta a „jó”-t). Mérei Gyula (később akadémikus), a hűtlen Szekfű Gyula-tanítvány (Szekfű szerette őt és támogatta annak idején: nemrég olvastam egyik levelét) sokat gyötört bennünket előadásnak álcázott monoton felolvasásaival és tompa hisztérikusságával, örökös, rezenéstelen és értelmetlen mosolygásával, bizonytalanságban tartásaival, létszámellenőrzéseivel. (Mellesleg sok pletyka terjengett körülötte, ezek legalább érdekeseek voltak.) Egyszóval a történelmi stúdiumaim elég keservesek voltak, jöllehet kialakult a fő érdeklődési köröm: a két világháború közötti korszak. (Szerencsémre – jóval később, 1980 és 82 között — egy kétéves, valódi szabadelvű, „zárt körű” budapesti ösztöndíj kereteiben mind tényanyagában, mind szemléletében volt alkalmam fölszedni az egykori szegeditől igencsak elűtő s egy komolyabb kutatási programhoz nélkülözhetetlenül szükséges ismereteket.)

– *Ki volt rád a legnagyobb hatással a szegedi egyetemen?*

A pályám további, döntő szakaszát – mondjuk, értelmiségi mivoltom kialakulását – egyértelműen Tamás Attila feltűnése, hatása, személyes jelenléte és több évtizedig tartó személyes kapcsolatunk határozta meg. 1963-ban, 33 évesen került Szegedre, éppen abban az évben, amelyikben én. Harmad- és negyedévben ő volt a fő előadások és szemináriumok tanára, egészen különleges szakmai képzettséggel és beleérző képességgel. Azt mondták, mondják (ő maga is utalt erre egy interjúban), hogy nem volt

lebilincselően jó, érdekes előadó. Én viszont azt állítom, hogy alacsony, sovány természetével, furcsa félszegségében (a lecsatolt karóráját előadás közben gyakran szorongatta, forgatta), szemüvegének villogásaival, örökös kételyével, bizonyosság kereséseivel számomra olyan tudóstípust testesített meg, aki végre arról beszélt és nagyon pontosan (ezért is tétovázott néha), hogy mitől szép, jó vagy rossz egy vers, vagy más műalkotás, egyáltalán: miért érdemes az irodalommal foglalkozni. Elmélyítette bennem azt a sejtést, hogy az irodalom elsősorban művészet, következésképpen esztétikai és nem társadalomtudományi, netán ideológiai fogalmakkal kell megközelíteni. Egyszóval: világképet formáló személyiség volt. Mindamellett igényes és szigorú ember, sohasem bratyizott a hallgatókkal s megkövetelte a tudnivalókat. (Ma is szégyellem, hogy egyszer-egyszer fölkészületlenül mentem el novella- és verselemző szemináriumára. Kínos volt. Még ma is az.) Rengeteget lehetett tanulni tőle. Tanultam is, mert érdemes volt. Úgyszintén tetszett morális példája, viselkedése. Jóllehet sohasem beszélt róla, de mindenki tudta, hogy valahogyan nem jön ki a tanszék egy-két hatalmi pozícióban lévő, buzgó párttag oktatójával, így aztán veszélyben az állása. (Később a *Visszatekintés* című memoárjában beszámolt ezekről a csatáiról.) „Csak még minket végig vigyen” — mondogattuk barátainkkal egymás között sörözgetés közben. Amely alkalmakkor még az is téma volt, hogy ez a Tamás Attila olyan szépen tud beszélni a versekről, hogy tán ő maga is költő, csak hát, ugye, nem jelenhetnek meg a versei. (*Négy évtizeddel később*, 2005. október 23-án a Magyar Írószövetség székházában volt szerencsém laudációt mondani tudományos munkásságáról és tanári érdemeiről: a neki ítélrt Arany János-díjat én adhattam át.⁶)

– Kikre emlékszel még tanáraid közül, kik maradtak meg valamiért az emlékezetedben?

Volt alkalmam hallgatni – féléves néprajzi kurzusunk is volt az első évben – az örök gyermek zsenit, Bálint Sándort; éppen folyt ellene a rendőrségi vizsgálat tiltott „nyugati” könyvek behozatala miatt. Eszembe jut szegény „Pistakarcsi”, azaz Horváth István Károly, a kiváló klasszika-filológus, Catullus-szakértő, ám köztudottan veszedelmesen sokat ivó és mindig derűs tanárunk. Nála különleges körülmények között kollokáltam. A kisasztalon, amely mellé a szobájában kettesben leültünk, ott volt – fehér kendővel letakarva – egy csillogóan sötét színű vörösborral teli üvegkancsó, s miközben szépen fölmondta a vizsgatételt (vagyis maga válaszolt az általa föltett kérdésre: mi fán termett Pandora szelencéje?), folyvást dicsérte és kínálgatta a vörösborrt, amiből persze nem mertem inni, hátha csak próbára tesz. (Nem sokkal később szomorú véget ért az élete. Akárcsak egy szép reményű Románia-kutató tanárunké. Állítólag más ok miatt, de szintén tragikusan végezte a régész-ókortörténész oktatónk is. Egy harmadik – reménytelenül alkoholista – tanszéki

pártmegbízott pedig kínos és [például az utcán] kerülendő jelenség volt. Utólag még arra is gondolok: a szegedi Komócsin-kiskirályság mérgei beszívárogtak az egyetemre is. [És nemcsak az oktatók közé, miként ez később kiderült.⁷] A járulékos pusztító szerek alighanem már csak ráadásként jelentek meg. A gyengébbekkel végeztek, a legszívósabbak – például 79 Tamás Attila, Bálint Sándor – nem éltek vele, habár el kellett hagyniok a szegedi katedrát. Ismét mások csöndben maradtak, nemigen mutattak ideológiai oda- vagy emide hajlásokat.)

A nyelvész tanszék társasága nemigen vonzott, habár a nyelvtörténet (az öreg Nyíri Antal professzor úr) és a nyelvhelyesség (a kardos természetű Velcsov Mártonné adta elő) mindig érdekelt. Kötelezően bele kellett kóstolnunk a finn nyelvbe – Mikola Tibor foglalkozott velünk —: nagyon érdekes volt. Ma is jól emlékszem a finn-magyar nyelvi rokonság meggyőző bizonyítékainak egyikére-másikára. Egyértelműen teljes kínlódás volt viszont az ideológiai tárgyak hosszú és reménytelenül unalmas kurzusainak sora: filozófiatörténet marxista módra (például: Aquinoi Szent Tamás öt istenérvének marxista ítélő erővel való szétzúzása), tudományos szocializmus, dialektikus materializmus, nemzetközi és magyar munkásmozgalom, marxista valláskritika stb. A „világirodalmi” előadásokat szerettem. Tényleg kinyílt a világ irodalma. (Habár — nem tudni miért — ezek az előadások mind kora reggel kezdődtek.) Az angolt és a németet Pósa Péter docens úr adta elő, a franciát és az olaszt Madácsy László (a *Tiszatáj* egyik alapítója 1947-ben), az orosz Jakócs Dániel. A „világirodalmak” nagyon nehéz ügyek voltak a vizsgák szempontjából: igen nagy mennyiséget tettek ki az előírt elolvasandók. De megérte szakmában olvasni. Esztétikai előadások is voltak: Kiss Lajos rém unalmasan csinálta. A művészet-történetet Lehel István vitte (mindvégig ült az asztal mögött, hegyes orrú cipőt viselt), aki maga is festett, rajzolt. (Egy alkalommal kivonultunk néhányan segíteni neki valamilyen költözködésben.) A logikát Katona Péter adta elő, aki nem egyszer indokolatlanul vidámnak tűnt. Történelem szakon kötelező volt a latin auktorok szemináriumi fordítása: úgy-ahogy eldöcögött, egy Lakatos nevű vendégtanár kínlódott velünk. (Arra már nem emlékszem, hogy a gimiben latint nem tanulók számára milyen pótlékot iktattak be. Vagy ők magyarul olvasták a latin szövegeket?) Voltak még didaktikai előadások is mindkét szakból (irodalomból a Németh László által ismertté tett hódmezővásárhelyi tanár, Sipka Sándor buzgólkodott), továbbá sok pedagógiatörténet és neveléstudomány. (A nagy Ágoston György volt a fő tudor: szinte valamennyi pedagógiai tankönyvet ő írta; az egyik évfolyambulin meg is kapta a kellő kifigurázást). Totális csódnak bizonyult a kötelező orosz (!) szakszöveg szeminárium: soha senki nem készült, gyakorlatilag a zavarban

lévő szemináriumvezető kisasszony fordítgatott hangosan saját szórakoztatására.

- Egyetemista társaid közül kik álltak hozzád legközelebb? Egyáltalán: milyen volt akkoriban az egyetemi légkör, a diákélet?

80 Az egyetemi csoportunkban a lányok voltak sokkal többen, ami kellemes volt és kényelmes is a tanulmányi osztály meg az oktatók kezelése és befolyásolása szempontjából. Érdekes és tanulságos volt megfigyelni, milyen tudatos helyezkedések szerint viselkedtek egyesek (nemcsak a lányok): a párt meg a KISZ köreinkben is szorosra zárta sorait. Ez akkor bizonyára így volt szokás, s ha húztam is az orrom némelykor, nemigen törődtem vele. Rendszeresek voltak a jó hangulat (netán a megelégedettség) „szinten tartását” is elősegítő kollégiumi, egyetemi és az egyetemi klubbeli zenés, táncos rendezvények, melyeken – igaz, sokszor csak passzív, legfeljebb megfontoltan sörözgető szereplőként – szinte mindig részt vettem. Folyamatosan vártam valamit ezektől az alkalmi találkozásoktól, ám a forgatókönyvek – úgy látszik – másképp voltak megírva. Minden évben legalább egyszer országjáró évfolyam-kiránduláson vettünk részt (sőt 1967 nyarán – kollégiumi szobatársam, a jó emlékű németes Márk Tamásék szervezésében – a jobbak közé is bekerültem: a drezdai dohánygyár tűrhetően fizetett segédmunkási pozíciójába küzdöttem föl magam. A csaknem kizárólag nőkből álló cigarettakészítők közé kerültem: apróra vágott dohánytömeggel kellett – kétméteres magasságban – táplálni, tömködni a darálógépek monstroomokat; mígnem három hét után a kemény munkával keresett maradék pénzt már magányos százsországi utazgatások, kószalások során költöttem el⁸). Szokás volt, hogy minden évfolyam, csoport, sőt kollégiumi szoba patrónust kap valamely oktató személyében. Ennek talán az is oka és célja volt, hogy szabad idejében, szórakozásai közepette se maradjon magára a nyáj, és az így-úgy működő információs szolgáltatás még jobban teljesítsen. (Drezdában is volt megfigyelőnk.) Nekünk legtöbbször szerencsénk volt, mivel derék oktatókat kaptunk patrónusnak. Végül is megszoktam, sőt megszerettem ezt a környezetet, világot, a légköri viszonyokat is tudomásul vettem, a legfontosabb az volt, hogy hozzam a vizsgákat és a szemináriumi eredményeket.

Továbbra is: Szeged

- Hallgatóként mennyire ismerted meg Szegedet, a város mindennapi életét, kultúráját, egyedítő atmoszféráját?

Szeged mind a mai napig vonzó, emlékekkel teli, kedves város, hely a számomra. Nemigen tudnám megmondani, miért vagy hogy melyik része, melyik épülete. Inkább úgy együtt az egész. Legjobban tán mégis a villamost szerettem és szeretem a főpályaudvartól a Rókus állomásig. S ennek a villamos vonalnak a Hősök Kapuja megállóhelyét, hiszen ott laktam a

tőzsomszédságában (s a lánykolesz is éppen ott volt, rendszeresek voltak a közös táncos rendezvények: a lányok átsétáltak az összekötő folyosón). Az egyetemen és a kollégiumon kívül csak néhány hely érdekelt mélyebben: a színház, a mozik, a Somogyi Könyvtár, a futballstadion és a csendesebb kocsmák. („Béke”, „Tombác”, „Búza”, „Hági”, „Sárkány”, „Alsó-városi”, „Takaréktár utcai” stb.) Voltak tehát programok bőven. 81

Szegedi éveim legfontosabb élményei közé sorolom a színházat. Mint néző folyamatosan jó élményeket kaptam itt, s mint a színpad után ácsingózó alak vártam a lehetőséget a statisztálásra s a mélyen átgondolt néma szerepekre. El is szegődtem már az első évben, mindig szükség volt a hűség és szegény egyetemistákra, a színháziak megbíztak bennünk. A szegedi operatársulat messze földön híres volt akkoriban. Vaszy Viktor, a nagy karmester fénykora volt ez az időszak (Vaszynak volt valami korábbi politikai-ideológiai bűne, előélete, ennek következtében került Budapestről Szegedre, e miatt még jobban becsültem), olyan énekesekkel, mint például az akkor pályakezdő (s nem sokára zseniális) Gregor József.⁹ (Aki barátságos középmedve volt és még a statisztá népséggel is fraternizált. Egyszer az egyik opera próbájának szünetében zsírpapírba csomagolt, nagy adag parizerrel vonult félre a büfében, s amikor észrevette az őt és a parizert bámuló egy-két statisztát, szép mély hangján odaszólt: „Na, gyertek enni, ti éhes egyetemisták”.). De a többi énekes is jó, sőt kiváló volt: Szabó Miklós (ő fordított is), Karikó Teréz, Berdál Valéria, Mére Otília, Szalma Ferenc, Réti Csaba, Gyimesi Kálmán, Vadas-Kiss László, Alpár Mária, Littay Gyula. (Lám csak, még mindig fújom a neveket [és nem a „net”-ről halásztam le], akárcsak hajdan egy futballcsapat összeállítását). Vaszy nem tűrte a fegyelmezetlenséget, a pontatlanságot, a kóklerséget. Igen szigorú, sőt ingerlékeny ember volt. (Az egyik díszletes főpróbán – Gottfried von Einem osztrák zeneszerző *Danton halála* című operájának bemutatója volt soron – már éjszaka, a második felvonás előtti függönyfelhúzáskor hirtelen leintette a zenekart és felharsant: „Mi ez a szörnyű díszlet? Miféle színnek ezek a pacsmagok? Micsoda dilettantizmus!” Szegény Versényi Ida, a mindig kedves rendező nem győzött magyarázkodni – tisztára Karinthy Frigyes módján –: „De fő-zeneigazgató úr, kérem, ez még nem a végleges díszlet, csak átmeneti, majd átfestetem a műszakkal”.¹⁰ Vaszy szeretett kevésbé játszott operákat bemutatni Szegeden. Jól emlékszem egyikre-másikra: Mozart: *Idomeneo*, Puccini: *A Nyugat lánya*, Prokofjev: *A három narancs szerelmese*, D’Albert: *A hegyek alján*. (Vaszy későbbi halála is a színpadhoz kötődik: az egyik zenekari próba közben esett össze.) A több órás próbák, majd előadások után nevetségesen csekély díjazást kaptunk: 25-30 forintot (amely összgeből három – és fél – Kinizsi sört lehetett kifizetni a Hágiban), de

valószínűleg ingyen is csináltam volna, hiszen egy-egy opera előadást tizen-
ötször-hússzor láttam-hallottam, zenei „műveltségem” alapjait ennek a pár
82 évnek az opera dömpingje teremtette meg. A prózai tagozat is erős volt ak-
koriban, a hatvanas években. (Mádi Szabó Gábor, Kovács János, Bo-
zóky István, Szabó Kálmán, Kátai Endre, Király Levente [később
Kossuth-díjas], Horesnyi László [egy időben Ács László néven], Dem-
jén Gyöngyvér, Falvai Klára, Bókai Mária, Csíkos Gábor, Hőgye Zsuzsa, Kiss
Gábor, Mentés József.) Jó színdarabokat játszottak, jó előadások mentek.
A rendezők: Bozóky, Komor István és Sándor János jól kézben tartották a
prózistákat. Nagy botrányokra nem emlékszem. Még a létformaként ittas fő
maszkmester (ma is tudom a nevét, de fő a diszkréció) is megúsza legtöbbször,
amin igen csodálkoztam, mert bizony egyszer-kétszer túlmelegítette a
parókákat ondoláló vasat. (Az opera tagozat érzékenyebb művész lelkekből
állt, féltékenységeket is lehetett tapasztalni – természetesen.) Néhányszor
prózai darabokba is kellettek statiszták, s esetleg egy-két mondatos meg-
szólalások. A szovjet-orosz Jevgenyij Swarc *A sárkány* című (a terrorról és a
diktatúráról szóló) szellemes szatírájában például négy, kétségbe esetten el-
ordított mondatom volt, miközben üldözők elől menekülve át kellett rohan-
nom a színpadon a bal hármastakarásból a jobb kettes takarásba. Íme tehát:
résen voltam és szerepeltem. Különben is egyedülállóan érdekesnek találtam
a színházi világot belülről látni-érezni, bámulni a kulisszák mögött a mindig
izguló színészeket s a néha hisztis színésznőket; kéznújtásnyi távolságból
figyelné az ügyelő és a műszak bonyolult és higgadt munkáját, nézelődni és
hallgatózni a büfében, a társalgóban. Nem is szólva a rendezők ténykedése-
iről, magyarázataikról, a színi előadás létrejöttének folyamatáról. A premie-
reken különösen felfokozott hangulat uralkodott mindig. S a bemutatók utáni
bankettre a statisztéria is bebocsátást nyert.

Mindezzel párhuzamosan lelkes résztvevője, támogatója voltam a sze-
gedi egyetemi színpadi társulat működésének. A később tragikus sorsú okos,
barátságos és tehetséges Pál István, majd Csemer Géza irányításával folytak
a próbák (az Ady téri auditorium maximumban), s ők gondoskodtak a sze-
gényességben leledző társulat díszleteiről, jelmezeiről, kellékeiről. Kivettem a
részemet a díszletfestésből, a sok cipekedésből, szállítmányozásból. Még va-
sárnap is, ha kellett. Szerettem csinálni ezt is. Csak azt sajnáltam, hogy nem
játszottam (nem úgy mint annak idején Szentgálpusztán!) érdemleges sze-
repeket. (Jelzem, ezen vágyaimmal sohasem mertem előhozakodni, így hát
azt hitték a színpadot irányítók, hogy meg vagyok elégedve a sorsommal.)
Persze azért benne voltam egy-két emlékezetes előadásban. (Például Tadeus
Rózewicz *Kartoték* című szelíd abszurdjában komoly kórus-szövegeket adtunk
elő Nagy Jánossal, a későbbi nyelvész professzorral).¹¹ Sőt még egy valódi
Arisztophanészt (a címét már keverném) is végigkórusoztam.

Volt még egy nagy, szívbéli vágya szegedi éveimnek. Ez is afféle önmutogató kívánság lehetett (mint a színészkedés vágya): az újságírás, a publikálás gyönyörűsége. Ezen a fronton – bár az egyetemi lapban egyszer-kétszer megjelentem – a profik között totális vereséget szenvedtem: a *Dél-Magyarország* visszadobta ottani első és egyetlen cikkemet: a kézirat tele volt piros hullámvonalakkal. Azt pedig, hogy a *Tiszatáj*nál jelentkezzem kisebb munkákra, elképzelni sem tudtam.

83

A diploma megszerzése után egy évig még Szegeden maradtam, vártam az egy évfolyammal lejjebb járó mat.-fiz.-es Eszterre¹², s jó lett volna ebben a szép nagyvárosban letelepedni.¹³ Egyelőre elfogadtam egy fölkérést: kulturális mindenesnek szegődtem a megyei építőipari vállalat szakszervezeti bizottságához. Elsősorban a rengeteg embert ellátó munkásszálló (a Kossuth Lajos sugárúton, a mai egyetemi kollégium épülete) kulturális életével kellett bíbelődnöm (könyvtár, filmvetítés, kiállítások, vállalati ünnepek, belső szálló-ügyek), de a vállalat központjában (Bocskai utca) is volt külön közművelődési könyvtár meg rendezvények is akadtak. Hát mit mondjak? Nem volt megerőltető a munkatempó, sőt mi több, túl sok szabad időm akadt. Láttam belülről, milyen léhán és élvezetesen működik egy efféle szakszervezeti kisvilág, mi tagadás, én is elszemtelenedtem. Ráadásul hipp-hopp, fölvettek angol szakra az egyetemre. (Az akkori dékán, akihez fogadóóráján besurrantam, a legendákkal övezett Halász Előd professzor azért döntött így, mivel középiskolában *nem tanultam* angolt, következésképpen – mondotta ő négy szemközt – el sem ronthattak holmi angoltanárok. [Magánúton tanultam az angolt évekig.] Tehát: „Föl leszel véve, kolléga úr! Fáradj át a másik szobába, ott kapsz valami kis fordítani valót”.). Rendszeresen látogattam – mint egyéni levelező – az első évfolyamos angol szak órarendben kiírt foglalkozásait (a később kitűnő író, Temesi Ferenc csoportjába kerültem), sőt le is tettem az első két félév vizsgáit. Késő délutánonként és esténként a munkásszállón kellett könyvtároskodnom; no bizony a kőművesek, bádogosok, kubikosok, vasbetonszerelők és egyéb építőmunkások némiképpen csodálkoztak az itteni könyvtár nyitva tartási idejének gyakori és hirtelen változásai miatt: de hát az az igazság, hogy – eléggé el nem ítélnélhető módon, ezt elismerem – a magánéleti programjaimhoz igazítottam a vállalati szakszervezeti műveltetés menetrendjét. (Természetesen senki nem ellenőrzött semmit.)

– *Hogyan kerültél Szegedről Tatabányára?*

Véget ért az egy esztendei várakozás: megvártam Esztert. Még Szegeden házasodtunk össze (igen szerény esküvői és az utáni ceremóniával), közben pályáznunk kellett a *Művelődési Közlönyben* kiírt tanári állásokra:

a mi szakpárosításainkat nem általános iskolában egyszerre csak Hódmező-
vásárhelyen (valamilyen szakközépiskolában) és Tatabányán a szakmunkás-
képző „intézetben” hirdették. Az előbbi város iskolája elutasított, az utóbbi
fogadott. Ennek megfelelően – közel fél évszázada már ennek – 1969
84 augusztusának utolsó napjaiban – két sportszattyorral és egy bőrrönd-
del (no meg a nemsokára megszülető kisfiunkkal) megérkeztünk Ta-
tabányára.

¹ Részlet a *Levélhozta (és más) történetek* címmel készülő önéletrajzi interjú- és portrékötetből. (Ez az itt olvasható, a húsz évvel ezelőtti [1998] ösváltozathoz képest sokszor bővített és sokszor átir-
tított részlet a kitűnő szegedi irodalom- és művelődéstörténész, Lengyel András egykori kérdéseit követi.)

² Mama táviratilag rendelt vissza Lajosmizséről, a rokonok köréből, ahol már szerveződött egy
kecskeméti állás valami hivatalban: úgy volt, hogy egy évet ott fogok dolgoztatni. (Szóba került
még – jártam Budapesten ez ügyben –, hogy a MAHART szolgálatába lépek mint segédmatróz. Na,
ehhez lett volna kedvem. Tóth Dezső osztálytársam sógora vitt be a céghez, de nem sikerült a terv.)
Biciklivel hazakerekkeztem tehát a Szekszárd közeli Szentgálpusztára (140 kilométer), s magam is
olvashattam Szabó László miniszteri osztályvezető értesítését a nagy eseményről. (Pedig már
beleéltem magam az önálló és pénzkereső új életformámba.)

³ Az egyik alkalommal besurrantam Laci bátyámék valamelyik előadására egy vaddisznó előadó
órájára. Mivel az egyik csoporttársuk, Nagy Lajos most sem volt jelen (pedig a kicsapás szélén
támolygott már sok-sok lógása és a vizsgák hanyagolása miatt), őt megmentendő arra vettek rá a
szobatársak, hogy ha jelenléti ellenőrzés lesz, álljak föl mint Nagy Lajos. Vállaltam. S mi történt?
Volt „katalógus”. S én – általános figyelmet kelte „jelen”-t harsogva fölálltam. (Utólag azért
megrémltem: mit kaphattam volna, ha kiderül a pimasz család?)

⁴ Hetvenéves születésnapján levélben köszöntve emlékeztettem a nála zajlott első egyetemi
vizsgámra: Janus Pannonius szép verse, a „mandulafácska” (*Egy dunántúli mandulafáról*) volt a
tételem, s persze az ő vizsgáztató sisterségét is föl idéztem. Iván – kissé meghatódva – hosszú
levélben köszöntö meg emlékezősemet: s ő is emlékezett. (Ekkorra már – hosszú évek alatt – jó
néhány szép tanulmányt s esszét írt az *Új Forrásban*.)

⁵ Jávára legyen írva viszont, hogy a latin grammatika szakkérdéseiben kiváló tudományos szintet
képviselet, s később a szegedi egyetemi könyvtár igazgatójaként (Monok István egykori szegeditől,
majd OSZK-főigazgató úrtól tudom) szakmailag kitett magáért, s szerették a beosztottjai. (Például
szombatoként szívesen beugrott a raktárkezelői munkakörbe.)

⁶ Hosszú időt ölelt fel ismeretségünk az 1969-es szegedi elköszönésem óta. Ő Debrecenbe került,
ahol fölkerestem egyszer az egyetemen (Tatabányáról, a további szakmai terveimről is szó esett
már), aztán később az irodalmi napokon is többször találkoztunk ugyancsak Debrecenben. (Egyik
alkalommal a hivatalos esti bankett után Gróh Gáspárral, egy másik volt tanítványával együtt
meghívott beszélgetni egy sokáig nyitva tartó helyre. Hosszan mesélt az életéről – csendesen
iszogattunk –, nem mindig derűs dolgokat.) Tatabányán egyszer – éppen lakásfelújítás volt nálunk,
a hajamból pergett a meszes vakolat – váratlanul bukkant fel feleségével: éppen erre autóztak, a
címet tudta, hát beugrottak. Még később, Babus Anti debreceni kandidátusi védésén – én voltam
az egyik opponens – Attila is benne volt a bizottságban. (Az egyetemi folyosón a tethelyre
vonulásunk előtt figyelmeztetett [„jobb, ha tőlem tudod meg” –, így szerette bevezetni
közlendőjét], hogy [a Tatabányáról megtett hosszú autótú és a kora júliusi nagy meleg miatt] csupa
víz a nadrágom hátsó fele: álljak majd arról az oldalról takarásban.) Viszonylag sok levelet
váltottunk az évtizedek során, leveleiben pontos, szigorú véleményeket fogalmazott meg (az
írásaimról is). Az egyik könyvemmet neki ajánlottam, ezt nem értette, s kérte, magyarázzam meg,
miért; neki miféle érdemei vannak ebben? Dedikálva elküldte a *Visszatekintés* című memoárját,
amelyről (elég jó) méltatást írtam. (Úgy hallottam később a feleségétől, hogy tetszett neki.)

Humora is volt, mégpedig fanyar és szellemes. Öregedve egyre jobban elhatalmasodott rajta az izomsorvadás (talán a Parkinson-kór). Az akadémián, Csoóri Sándor 80. születésnapján ünnepség-tumultusában találkoztunk utoljára 2010 februárjában. Már hétrét görnyedve, lassan mozgott, s mikor elébe toppanva lelkesen azt találtam mondani: „Jaj de örülök, Attila, hogy látlak” –, nehezen fölemelte a fejét, s kesernyés mosollyal így válaszolt: „Milyen kis igényűvé lettél, ha már ennek a látványnak is tudsz örülni!” Néhány nehéz év elteltével (egy idősek otthonába vonultak vissza Fűzfőn), 2015 februárjában a Farkasréti temetőben kísértük utolsó útjára.

⁷ Ez a „később” Szőnyi Tamás 2012-ben megjelent két óriás kötete, a *Titkos írás* című dokumentum feldolgozás. Ebből tudtam meg részletekbe menően, hogy az egyik fiú csoporttársam, az évfolyam egyik díszje – ám nem rokonszenves, mindig fölényesen mosolygó –, bennfentese a diploma után a Csongrád megyei Rendőr-főkapitányság szolgálatába állott. Először cenzornak alkalmazták, majd a III/III. egyik szegedi, megyei vezetőjeként tevékenykedett. Részt vett többek között Ilia Mihály, azaz saját volt tanára lehallgatásainak operatív munkáiban és még nagyon sok hasonló ügyben. Pedig ha valakiből, akkor belőle jó szakmabéli lehetett volna – Kassák Lajossal foglalkozott behatóan –, a *Tiszatáj* recenziója volt már hallgató korában. Nem, ő e helyett magas rendőrtisztí rangban ilyen szörnyűségekre pazarolta el az életét. Ki érti ezt? Nem írom ide a nevét (Szőnyeinél olvasható) – már meghalt (a temetéséről értesítést kaptam, ez is milyen különös), most már inkább azt mondom csak, hogy Isten nyugosztalja! (Volt még egy hasonlóan megrázó eset, még az egyetem éveimben. A kollégiumból jól ismert egyik vidám, barátságos és tehetséges fiú hosszú ideig, hónapokig azzal töltött jó néhány estét, éjszakát, hogy egy kis bandával szervezetteren sírokat fosztogattak; csak hosszú nyomozás után buktak le. A sajtó tele volt velük. Tiszta örület ez is.)

⁸ Ez volt a második külföldi utam. Az első két évvel korábban, 1965-ben, az alapszigorlat után zajlott, ekkor a volt gimnazista osztálytársammal, Végh Lacival (Szegeden lett vegyészhallgató, majd „disszidált”, már régen meghalt) és az öccsével vágunk neki – vonattal – Lengyelországnak. Voltak címeink (lengyel levelező lányoktól: az egyik bájos kislány korábban fényképet küldött ezzel a híradással: „Enyém apa fényképész”. Valljuk meg, logikus tömönlat-szerkezet ez). Krakkót, Varsót, majd az északi tengerpartot jártuk be. Emitt, az NDK-ban szintén vonatozgattam, szintén levelező lányok segítettek, főleg szállás ügyben. (De aludtam pályaudvari tömegszálláson is a bátyám fényképezőgépét a kezemre szíjajzva.) Drezdából először Bauzenbe utaztam Regina Hüsni ismeretlen barátnőmhöz (aki a lovagjával várt: nesze neked, bárminő kaland); majd ellenkező irányba: Leipzig (csatatér, Napóleon), Gera (a drezdai munkáscsapatbeli egyik szegedi útitársnőnk titkos német barátja lakott itt), aztán Weimar (Goethe és Schiller, Liszt-ház), végül Buchenwald: egyes egyedül a nyári alkonyatban, kora esteben. Nyomasztó élmény volt. Aztán újra Drezda, újra együtt a szegediek, s irányt vettünk hazafelé.

⁹ Mind a mai napig azt állapítom meg, akárhányszor hallok, látom a felvételeit, hogy ő volt (és maradt) a világ legszebb (bársonyos) hangon és tökéletes szövegmondással éneklő basszistája. Emellett kivételesen kulturált színpadi humora volt, valóban elragadó jelenség valamennyi szerepében (különösen Donizetti és Rossini műveiben).

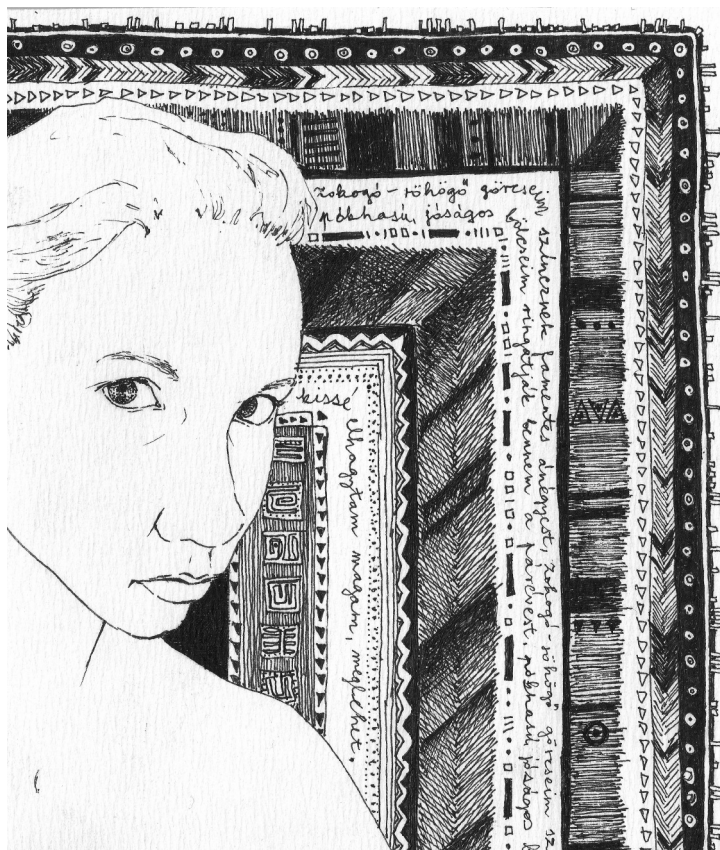
¹⁰ Versényi Ida kisebb filmszerepekben is feltűnt, játszott például a híres-neves Bacsó-filmben, a *Tanúban*: ő volt Gogolák elvtársnő, akinek – Virág elvtárs szerint – illetlenül *kurta* a szoknyája.

¹¹ A társulat tagjai közül elsőként az alsóbb évfolyamos, később kiváló színész, Dunai Tamás neve kívánczik ide (magyar–francia szakos volt), akinek már akkor megmutatkozott kiváló színészi és hangszeres tehetsége. (Mindemellett dicséretesen szerény és barátságos volt.) Volt még egy nagy élményem ugyanitt: a neves amerikai drámaíró, E. Albee *Állatkerti történet* című kétszemélyes, egy parkbeli pad köré komponált egyfelvonásosában az akkor joghallgató Nagy Endre alakított ragyogót (ő játszotta a hisztérikus alakot), aki aztán szociológus, eszmetörténész, kiváló társadalomtudós lett. Később is kapcsolatba kerültem vele: a Pozsgay Imre és Huszár Tibor-féle – már említett – kétéves ösztöndíjas kurzuson ő is előadott (s jött velünk kirándulni Zalába, Vasba), még később nálunk, az *Új Forrásban* is publikált, majd – harminc év után – az egyik megjelent írásomra reagált érdeklődve. Ez szép történet-ív: az abszolút érdek nélküli figyelem és érdeklődés egy variánsa.

(Egyébként játszott ebben az egyetemi színpadi igen változó összetételű társulatban egy időben Ördögh Szilveszter, a későbbi író, meg Szegvári Menyhért, a későbbi színházrendező, továbbá Spán [Szegvári] Katalin, a későbbi neves tévériporter is.)

¹² Tóth Eszter ceglédi lány volt, az Erdei Ferenc által oly szépen leírt paraszt polgár famíliából. A honi „kommunizmus” gazdaságilag őket is tönkretette: földjeiket a tanya körül elvették („csere földet” – több tagban – jó messzire a tanyától és a várostól kaptak), városi házukba idegeneket telepítettek, míg a négytagú család közvetlenül a löistálló mellett húzta meg magát. (Eszter igazán elmondhatja magáról, hogy neveltetése folyamán a ló benézett az ablakon.) De nem törték meg őket a megpróbáltatások: „lemondtak” a földről, későbbi apósom fuvaros kisiparosnak állott (főleg szemet rakodott és szállított), anyósom a vendéglátóknál helyezkedett el igen strapás munkakörökben. Ezzel a szívóssággal viszont mindketten kiharcolták maguknak a nyugdíjat. Eszter éles esze (és kitűnő érettségi bizonyítványa) mellett az is kellett az egyetemi felvételéhez, hogy éppen akkorra törölték el a származási kategóriákat, amely rendszer hosszú évekig nem tette lehetővé az „osztályellenség” gyerekeinek felsőfokú tanulását. (A szocializmus hazai működési gyakorlatáról az ő családjuk is sokat tudott mesélni.)

¹³ Kicsit később szaladgáltam ide-oda állásügyben. Az egyetem „Ságvári Endre” gyakorló gimnáziuma vezető történelemtanára (a szakvezetőm volt gyakorló tanár időmben ugyanitt) próbált segíteni, megpendített valami lehetetlen állást (Eszternek bölcsődei [sic!] gondozói hely jutott volna), de hát nem volt senki ismerősünk valamilyen magasabb polcon, aki tényleges és értelmes segítséget adhatott volna. Kínos lőtás-futás volt az egész.

A 100 éve született Görgényi (született Benkovics) István festőművészre (1917–1973) Sümegi György művészettörténész hívta fel a figyelmemet. Ő mondta el, hogy Görgényi 1956-ban és az utána következő években mintegy 40 nagyméretű olajképet festett az 1956-os forradalomról és az azt követő megtorlásokról. Saját bátorságától megrémülve – és talán hallott arról, hogy Bényi Árpád festő-

Dékány István 87

GÖRGÉNYI „REGÉNYKÉJE”

művész három évet ült egy tiltakozó plakátja miatt – a 12 politikailag leginkább érzékeny képét (*Tank előtt, Utcai csata után, Tárgyalás, Kivégzés, Vörös zászlók és keresztek, Menekülők* stb.) eltakarta – tájat, tanyát festett rájuk.

Rigó Erik tatai vállalkozót autószerelője kérdezte meg 2006-ban, hogy ismer-e valakit, akit érdekelnek a festmények, mert a felesége nagyapjának képeit eladnák. Rigó azt mondta, hogy nem ismer ilyet, ő maga sem műgyűjtő, de kíváncsiságból megnézné a képeket. Megnézte és három darab annyira megtetszett neki, és felajánlotta, hogy azokat megvenné. A képek azonban darabonként nem voltak eladók, csak egyben, az egész kollekció. (Több mint 600 darab!) Mivel olyan árat kértek érte, amit ki tudott fizetni, megvette az egész hagyatékot. A képeket több mint 30 évig egy pincében tárolták, azok rendkívül piszkosak, porosak voltak, látni is alig lehetett, hogy mit ábrázolnak. Ezért Rigó Erik megbízta Kerti Károly György tatai restaurátort, hogy tisztítsa meg azokat.

Néhány nap múlva Kerti felhívta Rigót, hogy jöjjön, nézze meg, mert a vásznanon más képek vannak, mint amit eredetileg láttak és gondoltak. Feltűnt neki, hogy az egyébként szürkés fehér tónusú képek szélei vártatlanul színesek voltak. Ezek kívül egyes képek felülete indokolatlanul kidomborodott. Ahogy tisztítani kezdte a kép felületét, a szürkés fehér tónusú tájkép eltűnt és egy egészen más kép jött elő, egy rögtönzött tárgyalási jelenet ördögszarvú ügyésszel, halálfejes bíróval, Sztálin képpel a falon. Még vagy tíz hasonló tematikájú kép került elő azonos módon. Kerti Károly György szerint vagy a sietségtől, vagy mert nem művészi cél vezette az átfestésben, Görgényi nem gondolt arra, hogy a fedőfesték a szélekre is ráfusson. A restaurátor azt sem tarja kizártnak, hogy az átfestés szándékosan lett ilyen elnagyolt, hogy később, amikor az eredeti képet – vagy ő, vagy valaki más – elő akarja hívni, minél kevesebb dolga legyen vele.

Ez a pillanat, amikor a fedőréteg alól előbukkan a rejtett kép, ez ragadta meg a fantáziámat és ekkor gondoltam rá először, 2014 nyarán, hogy filmet kellene készíteni erről a történetről: a képeket elrejtő festőről, a 30 év lappangásról és a „csodás” előbukkanásról. Elkezdtem anyagot gyűjteni

és hamar kiderült, hogy nemcsak a képek lappangtak, hanem Görgényi biográfiaja is meglehetősen hiányos. Fiatal koráról egyetlen hiteles forrás az 1971-es kiállításának katalógusában írt néhány mondata: „*Bánhidán születtem, egyszerű bányászszülőktől származom. Heten voltunk testvérek.*

88 *Szák-Szend községben pásztorkodtam, a Győr megyei Kispécen cselédkedtem, a kisgyóni bányában csapatcsillás voltam. Az országutat jártam, vándorlásaim során mindenféle alkalmi napszámos munkát vállaltam.*” Nem tudni azonban mettől-meddig dolgozott fizikai munkásként a tatabányai XV. aknán (1947-ben még minden bizonnyal – ezt újságcikkek bizonyítják); mennyi ideig volt az Erőmű dekorátora; hogyan lett általános iskolai rajztanár; a megyei Moziüzemi Vállalatnál főállásban, vagy mellékfoglalkozásként festett moziplakátokat; stb. Arra sem tud senki választ adni, hogy a II. világháború idején volt-e katona; hogy ’56-ban járt-e Budapesten? Közvetlen családtagjai közül már csak unokája, Goldfinger Kálmánné, Simkó Cecília él. Felesége (született Horváth Irén) 2004-ben, leánya Simkóné 1992-ben; fiatalabbik fia, Görgényi Frigyes 2000-ben; idősebbik fia Görgényi István 2003-ban halt meg. A valamikor „képekkel kitapétázott” lakásban most mindössze egy Görgényi festmény található, egy hóba fagyott katonát ábrázoló Önarckép.

Amikor értetlenségemnek adtam hangot, hogy semmi dokumentumuk nincs a nagypapáról, az unoka és férje megígérték, hogy kimennek a telekre és megnézik, hogy a hétvégi ház padlásán nincs-e valami? A keresés eredménnyel járt, mert az 1985-ös Emlékkiállítás vendég-könyve és több, korábbi kollektív kiállítás katalógusa mellett találtak egy iskolai, spirál füzetet. A füzet fedőlapja már leszakadt, így az első oldal eléggé elpiszkolódott, de azért jól olvasható egy „regényke” részlet.

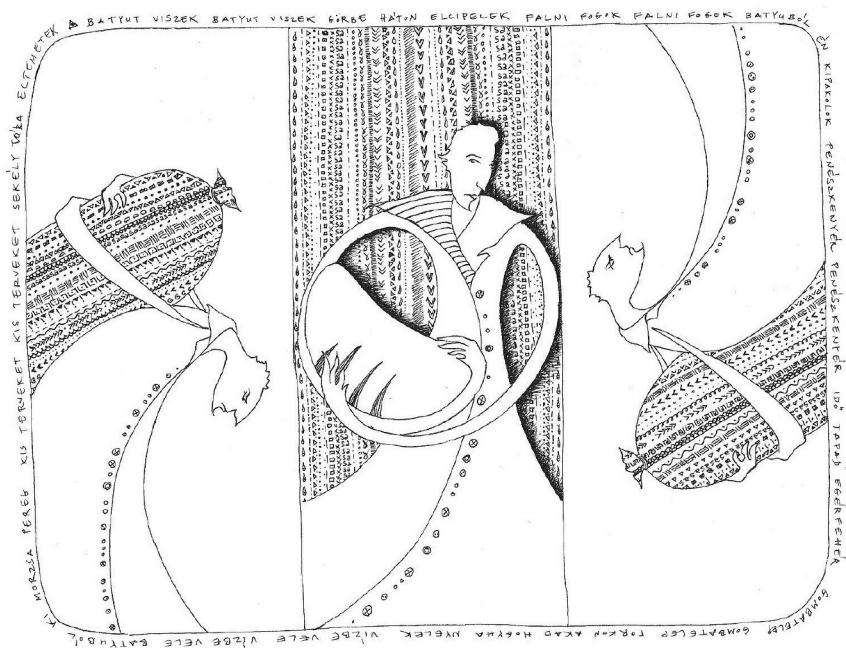
Tájéleírással kezdődik az írás és csak a 3. oldalon derül ki, hogy az egyes szám harmadik személyben írottak tulajdonképpen Görgényi (akkor még Benkovics) Istvánnak szépirodalmi köntösbe bújtatott önéletírása. Elmondja benne pásztorkodásának, cselédeskedésének történetét, részletesen ír a kisgyóni bányába kerüléséről. Először a külszínen dolgozott: az ürtőn, a siklón, majd a bányába került csapatcsillásnak. A földalatti munkáról csak annyit ír, hogy ez nehezebb volt, de jobban is fizetett.

Régi dramaturgiai szabály, hogy ha egy színdarabban szerepel egy puska, annak előbb-utóbb el kell sülni. A „regényke” végén Görgényi 22 pengőért vásárolt egy flóbert pisztolyt 15 tölténnyel, de a végkifejletről – mire használta (ha használta) a pisztolyt – nem ír. Nemcsak a pisztoly további sorsával marad adós, nem ír egy sort sem arról, hogyan kezdett rajzolni, ki figyelt fel először rajzaira, stb. Mindössze annyit jegyez meg, hogy a külszínen egy Veszeli nevű idősebb emberrel dolgozott együtt, aki rajzoló volt és többen művész úrnak szólították. De ez a szál is elvarratlan marad, ahogy az egész

írás csak abbamarad, nem fejeződik be. Nem szól az írás a főiskolára kerülésről – amit Makk Béla bánhidai plébános és a tatabányai prelátus segített 1938-ban. A főiskolán, ahová négy elemivel került, a szakmai tárgyakból, mint például a mestere, Rudnay Gyula által tanított alakrajz és festésből jó és jeles, mozgás és állattanból kitűnő, festészeti technikából 89 jeles érdemjegyeket kapott, míg a közismereti tárgyaknál kiütközött az alapok hiánya (magyar irodalom, filozófia, építészeti enciklopédia) – elégséges.

A „regényke” irodalmi értékkel nem nagyon rendelkezik, dokumentum értéke annál nagyobb, mert nemcsak Görgényi István életének néhány évét ismerhetjük meg közlelről belőle, hanem képet kaphatunk az 1930-as évek nincstelen fiatalságának küzdelmes életéről is.

Új Forrás 2018/1 – Dekány István:
Görgényi „regénykéje”

Reggel hét órára járt az idő. Kint a határban már melegen sütött a nap. Fák bokrok gyönyörű virágzásba hajtvá mint valami fölöltözött lányok különböző tavaszi ruhákban hirdették május negyedikét. Madarak boldogan énekelve

90 GÖRGÉNYI ISTVÁN „REGÉNYE”

egy virágos fáról a másik virágos fára szállva keresve, mellik virágzó fára rakják fészüket.

Bokod községtől, földúton Szák és Császár irányába, a bokodi erdőbe beérve egy tizennégy tizenöt éves fiú ballag mezítláb. Foltos rövidnadrág van rajta, viseltes kis kabát, viseltes cipője összekötve vállán. Kezébe egy akácfa vándorbot, ballag elgondolkodva, majd megáll, hogy hallgassa madarak boldog danolását. Irigyi boldogságukat, szárnyukat, mért nincs neki is szárnya. Ha őneki szárnya volna, olyan messzire elrepülne soha nem menne haza. Előtte van az édesanyja, amikor a gyermekkorúak bíróságán sírva mondta, hogy csak javító intézetbe vigyék. De volt egy gyermek védő öregúr, aki belelátott Pista lelkébe, azt mondta: ha még egyszer a legcsekélyebb dolgot fogja elkövetni rögtön elfogom vitetni a javító intézetbe. Utána pedig beszélt az édesanyjának, hogy ki váltották a munkakönyvét, elment helyet keresni. Most itt áll vándorbottal a kezébe irigyelve a madarak szabadságát, függetlenségét. Több mint egy óra telt el amíg keresztül jutott a gyönyörű bokodi erdőn. Ahogy elhagyta az erdőt egy nagy legelőre ért, lent a völgyben hatalmas gulya legelészet, kolompszó messzire elhallatszott. A vándorfiú leül gondolkodik. Oda menjen a gulyához, megkérdezze van e szükség bujtárra, hátha kell neki. Gulya mind közelebb tart feléje, már a gulyás is észrevette a fiút. Jónapot kívánok, köszön a fiú. Adjon Isten, fogadja a gulyás barátságosan. Nincs szüksége bujtárra? Bizony kéne, ha meg tudunk alkudni, hozzám szegődhet. Mennyit kér? 10 pengőt és az ellátás. Az sok, mondja a gulyás, császári bujtárnak 8 pengője van, és ott többet kell szaladgálni mint itt, mert haza járnak. Mi a gulyával csak szeptemberben fogunk bemenni a faluba. Maga mennyit szán? 8 pengő és az ellátás. Fiú gondolkodik nézi a gulya mellett legelésző kecskét. Jó van, itt maradok – mondja csillogó szemekkel. Honnan jöttél? Bánhidáról. Szüleid élnek? Igen élnek, édesapám bányász. Öten vagyunk testvérek. Valami igazolványod van? Van munkakönyvem. Hogy hívnak? Benkovics István. Te is Pista vagy? Nekem is van egy Pista fiam. Pista kiveszi viseltes kabátja zsebéből a munkakönyvet és átadja a gulyásnak.

Itt maradsz mindjárt, vagy hazamész a ruháért? Nem megyek haza, mondja lehajtott fejjel. Ruhám nincsen több csak ez. Vándorbotjával máris kezdte terelgetni a marhákat. Ez lesz a te ustorod mondja a gulyás. Nem volt sok futni való, mert a legelőn olyan dús fű volt, a marhák nagy csomókat tudtak harapni. Dél felé járt az idő, amikor a gulya a kúthoz ment. Gulyás gémes

kútval húzott vizet a vályúba, marhák mohón itták a friss vizet. Itatás után elfeküdtek a kút körül, mindegyik kérődzött. Messziről déli harangszót lehetett hallani. Harangszó után egy pár perccel egy sovány, vékony gyerek, a gulyásnak a fia hozta az ebédet. Pista alig várta már, hogy megkínálják. Finom krumplilevest, sült kelt tésztát hozott a fiú. Ebéd után boldogan heverészet a fűbe, örült annak, hogy már megszűnt a vándor élet. Délután három óra lehetett amikor a marhák kezdtek mozgolódni, majd az egész gulya elkezdett legelészni.

91

Első nap gyorsan múlt el. Este a nap már lemenőben volt amikor remiszbbe hajtották a marhákat. Gulyás megfejté a kecskét, megvacso ráztak. Vacsora után Pista a fák alatt csinált magának helyet, gunyhóba nem akart aludni ebben a szép májusi éjszakában. A marháktól nem kellett félni, hogy kijönnek a remiszből, mert jól megvolt csinálva. Körös körül hatalmas öreg akácfák koszorúzták, tövüknél pedig kerítés módon galagonya tüskével volt be kerítve. Pista lefeküdt a fa tövébe. Nem volt szokatlan közeli békák brekegése sem cserebogarak zúgása, denevér csapkodása, éjjeli bagoly huhogása. Nyugodtan pihent foltos pokróc alatt. A hajnali harangszót, amikor meghallotta felkelt. A gazda még aludt. A hajnali harangszó után nemsokára a Nap is felkelt, arany sugarait rávetette a gyönyörű természet adta magyar földjére. Gyönyörű látvány volt. Gulyás is felkelt, nem is vette észre természet gyönyörűségét, hogy bujtárja menyire gyönyörködik.

Gulyás megfejté a kecsket, fehér kenyérrel még melegen jó étvággyal megreggeliztek.

Napok gyorsan teltek. Vasárnap délután gazdák kocsival jöttek látogatóba, jószágaiknak sós korpát hoztak. Két lovas kocsi közeledik ökrök felé. Kocsis mikor meglátta Pistát, mindjárt megszólította: hát te hogy kerülsz ide? Ide szegődtem, mondja vállhegyről Pista. Lajos bácsi minek fogadta meg ezt a fiút, Ismered – kérde a gulyás. Hogy ismerem? Együtt jártam vele iskolába. Az anyja mindig sírva jött, mert mindig elkerülte az iskolát, hazulról mindent ellopot, eladta. Nem marad ez meg magánál, ez csavargó, biztos most is megszökött hazulról.

Gulyás csak nagyot nézett, hogy ilyen véleményt mondanak bujtárjáról.

Pista is oda felelt a kocsisnak: mit gondolsz mindenki olyan dilis, mint te vagy? Azzal elfutott terelni.

Magába mérgelődött, mert sokáig beszélgettek kocsis meg a gulyás egymással.

Amikor kocsi elment Pista oda ment a Lajos bácsihoz

Lajos bácsi van idáig panasz rám? Panasz, épp mondtam Majzák Vilinek, hogy idáig nem panaszkodhatom rád.

Énrám Lajos bácsi nem is fog panaszkodni.

Eltelik egy hónap, két hónap. Valóban Lajos bácsi annyira megszerette Pistát, mindenütt azt mondta még ilyen bujtárja nem volt.

92 Vasárnap délelőtt mondja Lajos bácsi Pistának. Haza nem visz, hogy itt vagy? Nézze Lajos bácsi, valóba rossz gyerek voltam, vagy talán vagyok is. Sem az apám, sem az anyám engem nem szeretnek. Elátkozták még a lelkemet is, majd hatalmas könnycseppek végig szántottak Pista arcát. Mért átkoztak el? Hagyjuk ezt Lajos bácsi. Többet nem is hozta elő Lajos bácsi Pista szüleit.

Pista csinált magának bodzafából furulyát és a marhák mellett furulyázott. Vasárnap délután megint jöttek a gazdák. Most már Pistát is ismerték, volt olyan aki 1 pengőt adott 40 fillér helyett.

Így múlt Pista pásztor élete.

Harmadik hónapja, hogy Pista pásztor remete életet éli. Egyik nap délelőtt, gulyával szemben egy sovány képű néni közeledik a gulya felé, hátán egy kis fehér batyu pihen. Mit akar ez az asszony mondja Pistának a gulyás. Pistának csillognak a szemei: ez az édesanyám. Pista eléje szalad, csókolom édesanyám, hogy kerül maga ide? Eljöttem, már nem tudtam mi van veled. Pista megcsókolta édesanyját, majd a könny kiszökött a szeméből. Apádat is úgy bántotta, hogy semmit nem írsz nem, tudtuk mi van veled? Tegnapelőtt szóltak, hogy te itt vagy a Szák-Szendi legelőn.

Jó napot kívánok Benkovics néni.

Jó napot. Mi újság van? Eljöttem fiamat meglátogatni. Kibontotta a batyut egy kis finom süteményt meg kirántott baromfi húst hozott. Vegyél, tessék venni – mondja Benkovics néni Lajos bácsinak. Neki láttak falatozni.

De csúnya nagy hajad van. Nem baj, mondja Pista, itt nem látják. Este, amikor mentek haza, akkor látják. Nem megyünk, itt alszunk, mi csak szeptemberbe megyünk haza.

Nincs a panasz a gyerekre? – kérdi Benkovics néni Lajos bácsit. Nincs, nincs. Még szemébe is meg merem mondani, hogy ilyen bujtárom még nem volt.

Igen örülök neki. Láttá Benkovics néni, hogy megjött rossz fiának az esze. Lajos bácsi elment terelni a marhákat. Múlt héten találkoztam a csendőrökkel, kérdezték hol vagy, megjavultál már? Nem mondtam nekik, hogy már harmadik hónapja nem tudunk rólad semmit.

Gyalog megyek haza, nincs pénzem, apádnak fizetés csak jövő héten szerdán lesz. 3.60 fillérem van, azt odaadom, jó? Nem kell, estére hazaérek. De minek kell gyalog menni? Pista bement a gunyhóba, kihozta a pénzt és odaadta édesanyjának.

Elmegyek a dadi[?] állomásra, ott kevesebbet kell fizetni. Én fizetésemet csak szeptemberben fogom megkapni. Ha megkapod valami szép ruhát fogunk venni Tedd el ezt a ruhát meg az ennivalót. Én nem lennék itt ebben a magányba. Pista lenéz, szép ez itt, én szeretek itt lenni.

Gyűjjön édes, nézze meg a gunyhónkat. A barmok elmentek remiszt irányába. Pista megmutatott mindent. Én itt alszom a fák alatt, ha esik az eső, akkor a gunyhó eresze alatt alszom. Nem félsz hogy valami kóbor kutya megharap? Nem felek én édesanyám semmitől.

Gulya legelő másik felén legelészett. Pista elhozta a ruhát, az 93
ennivalót. Becsukta a gunyhót, lassan mentek a gulya után. Amikor utolérték a gulyát Benkovics néni elköszönt. Pista még egy darabig elkísérte édesanyját azután elbúcsúzott. Lehajtott fejjel ment a kolompszó irányába. Olykor olykor még hátra nézett az édesanyja után. Amikor a gulyához ért Lajos bácsi mindjárt megszólalt, Látod még is csak eljött az édes-

anyád.

Nem tudom ki mondhatta meg, hogy én itt vagyok.

Az idő múlt Pista összebarátkozott pár jó paraszt fiúkkal: Valkó Miskával Veréb Janival. Valkó Miskáéknak ott volt a dinnyés földjük nem messze a legelőtől. Hol a Miska, hol az öccse Laci őrizték. Mind a ketten jó barátai voltak Pistának. Nem nézték le Pistát, hogy ökrös bujtár. Augusztus vége felé a jószággal bementek a faluba, mert kint már hidegek voltak. Minden reggel kihajtottak. Pista reggelenként a falun végig durrogatott a karikás ostorral. Amikor kihajtották a marhákat, hol egy kis diót, hol valami ennivalót, kolbászt sonkát kaláccsal kínálták Pistát. A rossz fiút mindenki szerette. Megjött a kukoricafosztás, Pistát minden este meghívták. Na, aztán amikor szüret volt, ha szüretelni nem is, de préselni hívták.

Még szép idők voltak szeptember 18.-áig, utána egyre rosszabbak, végén már nem is hajtottak ki.

Pista keresett egy kocsit ami hazaviszi a bérét, 3 mázsa búzát. Ráadásul Lajos bácsi még két mázsa kukoricát adott, és egy gyönyörű szép kecskét. Szeptember 19.-én reggel a kocsi oda állt Lajos bácsi háza elé, majd ráakodtak. Meleg búcsúzás után a kocsi elindult Bánhidára. Kecske a kocsi után ballagott. Fél 11 volt amikor haza értek. Volt meglepetés!

Kocsiról lerakodtak, közeli kocsmából egy liter bort hoztak, a kocsist is megkínáltak. Pista spórolt pénzéből kifizette a fuvarat. A kocsi visszaindult Szákra.

Pista odahaza alkalmi munkával foglalkozott, de ez a kereset igen gyenge volt.

Lassan múlt az idő, telet enyhe tavasz váltott fel.

Benkovics néni, Pista itthon van? – kérdi Gerőné szomszéd asszony. Igen itthon van mondja Pista édesanyja.

Pista bent írt valamit.

Pista! Gerő néni hív.

Pista ott hagyta az írást át ment Gerő nénihez.

Pista menjen, hozzon másfél liter bort Náltól [?]. Pista hona alá veszi az üveget, pénzt a kezébe fogja. Vasárnap, szép napsütéses idő van. Amikor az utcán megy egyszer csak találkozik egy jóképű fiatalemberrel, falusi eleganciával felöltözve. Pistát állítja meg. Jó napot – előzte meg Pista a
94 köszönést.

Te, nem tudod véletlenül, merre találnék egy tehenes fiút, aki meg úgy a ház körül el is elvégezné a dolgot?

Pistának felragyognak a szemei. Én nem felelnék meg? A fiatalember végignézi Pistán, talán kicsit gyengének találta. Van kedved?

Nekem van – mondja Pista. Hol laktok? Itt nem messze. Tessék várni, a szomszéd asszonyoknak bort hozok, rögtön itt leszek. Pista futott a kocsmáig és onnét vissza. A fiatalember megvárta.

Te, mondja a fiatalember, nem fogsz megszökni? Messzire megyünk. Ha jók hozzám, hogy szöknék el?

Ez a kijelentés nem nagyon tetszet a fiatalembernek. Majd haza értek. Itt lakunk, tessék várni – átvitte a bort Gerőéknek, és már is futott vissza.

Pista édesanyja meglepődött amikor Pista vendéget hozott. Édesanyám csomagolja össze ruhámat, elmegyek szolgálni.

A fiatalember elmondott mindent. Pista édesanyja gyorsan összeszedte Pista ruháit. A vasárnapi ebéd elkészült. A vendéget is megkínálták ebédvel. Amikor megebédeltek Pista hóna alá veszi papírcsomagot, elköszön édesanyjától testvéreitől. Elindultak az állomásra, de út közben találkoznak Pistával az emberek. Hová mész? Szolgálni. Fiatalember, kár ezt elvinni. Maga nem tudja milyen fiút visz, nem lesz maguknál meg egy hétig sem.

Alig mennek el száz méterre egy asszonnyal találkoznak. Csefán hova mész? Szolgálni – mondja Pista. Minek mész te szolgálni amikor nem maradsz meg. Csak azért mész el, hogy csavarogjál.

Pista dühös volt a lötyörgő emberekre, Még képes a fiatalember viselkedni.

Oda értek az állomásra. A fiatalember megváltotta mind a két menetjegyet Győrig. Nem sok várakozás után befutott a vonat, felszálltak. Csak Győrben szálltak le, mert itt át kell szállni. A győri váróteremben elég sokat kellett várakozni, míg be futott a pápai vonat. Erre kellett felszállni. Esti imádságra harangoztak amikor a Kispéci határra értek. Harangszót igen messziről lehetett hallani. Amikor a faluba értek, Pistának falu igen tetszett.

Szalai Miklós gazda a fiatalember nevelő apjának a háza, közvetlen a templom mellett volt.

Házban petróleum lámpa még égett, a gazda kukoricát morzsolta egy öregemberrel Sándor bácsival. Amikor bementek szívélyesen üdvözölték Pistát. Mindjárt vacsorával kínáltak. Pista kicsit evett, egy pohár bort ivott meg. Talán egy óráig beszélgettek amikor elmentek lefeküdni. Pistát bevezették

az istállóba. Első nap jászolba feküdt, második nap már az istállóba megcsinálta a priccset. Priccsbe finom illatú szénát tett, ott volt a helye. Először szokatlan volt hajnali felkelés, az istálló lakás, de hamar megszokta. Sándor bácsi, az öreg szolga megmutatta a legelőt. 11 darab jószágra vigyázott Pista. Ezeket még tisztán is tartotta. Szalai Miklós bácsi elnevezte Pistát Istóknak. Egy hónap telt el, amikor Pista kap egy levelet, melyben írják, hogy Szákra hívják. Igen jó helye volt. Nagyon jók voltak Pistához, itt többet kellett dolgozni. Igaz Pistának csak olykor parancsoltak, mert tudta ő már mit kell csinálni. De nem is volt panasz Pistára. Miklós bácsi Pistát úgy megszerette, hogy bármelyik gyermekét sem szerethette jobban. Pista rövid idő alatt olyan volt, mint egy díjbirkózó, minden ebéd után, vacsora után, ha az asztalon nem volt bor, Miklós bácsi a pincébe lehívta.

Egyik nap jó kedve volt az egész családnak. Fogadásból azt mondja Pista, hogy holnap hajnalba én fogok harangozni.

Istók, én nem hiszem, mondja Miklós bácsi. A fogadás megtörtént 2 liter bor volt a tét. Pista iparkodott lefeküdni, hogy a fogadást megnyerje. Hajnalban, ahogy megkondult a harang, Pistát mintha puskából lőtték volna ki, átfutott a templomhoz. Az öreg harangozó Pista bácsi meglepődött, amikor Pista kivette kezéből harangkötelet.

Gazdája annyira szerette, hányszor mondta: Istók, te ha már nem is leszel nálam amíg élsz eljöhetsz hozzám látogatóba. Ha nekem ilyen fiam volna mint te vagy Istók, nincs a kincs amiért oda adnának. (Spicces volt.)

Miklós bácsi, pedig vannak, akik nem szeretnek. Azt csodálom Istók. Tegnap beszéltem Vajda bácsival, azt mondta ha ő neki volna egy olyan fia mint Te vagy... Azt irigyli benned, hogy mindig jól tartod a marhákat és hogy mindig későn jössz és korán mész. Még azt is, hogy még a farkuk is ki van mosva a teheneknek.

Pedig mikor jöttünk, Lajosnak azt mondták, kár elvinni engem.

Így telt el Pistának az ideje. Sándor bácsi, az öreg szolga is szerette, vasárnap amikor nem volt munka Sándor bácsi felhívta a hegybe, őneki is volt egy fehérre meszelt pincéje együtt ittak, dióztak, mert sok diója volt az öregnek.

Pista számtalan esetben az ökrökkel trágyát vitt a földre. Eljött a szeptember eleje, a gazda asszony süttött Pistának kalácsot. Miklós bácsi kifizette Pistának a 90 pengőt. Egy darab sonkát egy darab kenyeret is adott. Pista nem akart vonattal menni, mert sokba került vonatköltség. Ezért határozta el, hogy gyalog megy haza. Egy üveg bor is került az úti tarisznzába. Pista reggel korán elindult a száz kilométeren felüli útnak. Mindenkitől elköszönt, megígérve, hogy jövőre megint visszatér.

Pistának kicsit hosszú volt az út. Este egy puszta beérve szállást kért. Másnap már korán reggel megint útnak indult. Késő este volt, amikor fáradtan haza tért. Szülei meglepődtek, hogy ilyen hosszú utat gyalog tett meg. Bárki pénzét is elvehette volna...

96 Pista megvacsorázott. Édesapját, Édesanyját borral megkínálva vacsora után lefeküdtek. Pénzt odaadta édesanyjának.

Maris hol van? – Kérdi Pista.

Maris König Mária nagyságos asszonynál szolgál. Elment, mert ő is szeretne ruhát venni. Ezért a pénzért neked is inget, ruhát, alsónadrágot cipőt veszünk. Nem bánom édesanyám, csináljon amit akar. Másnap már nem kellett korán kelni, aludhatott Pista ameddig jólesett neki. Másnap a tatabányai Konzumban szép ruhát vett, cipőt, inget, harisnyát. Egész elegáns lett Pista.

Az égen sötét szürke felhők kúsztak, napról napra hidegebb lett. Majd elkezdett havazni. Igen lassan múltak a napok Pista át ment Tóth Béla barátjához. Gyakran elment Valach barátjához. Valachéknak két iker gyerekük volt. Az egyik barna fiú volt, Ernőnek hívták, Jóska pedig vörösnek csúfolták. Ezek voltak Pistának igazi barátai. Csak később csatlakozott hozzájuk Benkő Misi. Pista édesanyja nem nagyon szerette, hogy Valachékkal barátkozik, mert ezek olyan elhanyagolt szülők gyerekei voltak. Valach bácsi, amint megkapta a fizetést egy két napig tartott. A szülők elitták volna még az Isten köntösét is. Ezt azután a szegény gyerekek szenvedték meg, 9 gyermeke volt az iszákos szülőknek. De Pistát ők értették meg a legjobban. A munkanélküliség igen nagy volt. Pista is meg az öccse Laci ínség munkára mentek hetenként két napot, 1.50 fillért fizettek. Az idő lassan múlt, bizony sok esetben az anyagi hiánya miatt veszekedések voltak Pista már alig várta, hogy kintavasodjon, hogy megint el tudjon menni. Közben Pista megismerkedett Huszár Katóval. Elég szép alacsony barna 16 éves lány volt. Amikor Pista tatabánnyal szolgálni akart menni Kató félre húzta a száját. Szolgálni menni?

Tatabányán megnyílt a tánciskola. Pista is beiratkozott, hetenként kétszer elment. Egyik este tizenegy óra lehetett amikor hazajött. Amikor Huszárék házához ért, a kertajtajuk nyitva volt. Egy kicsit furcsának találta, de nem is csukta be.

Amikor hazament az óra féltizenkettőt mutatott. Levetkőzött, lefeküdt. Másnap csak később kelt fel.

Tíz óra volt az idő amikor unszimpatikus mosollyal jön Kató édesanyja. Gyanúsán nézegeti a fazekakat, feltűnő kutatást rendezett, majd a végén kinyögi, hogy az éjjel ellopták tyúkjait. Azt mondták, hogy Pista féltizenkettőt volt.

Már át is adtam a csendőrségnek Pistát. Fenéken tudtam volna rúgni az állandóan mosolygó asszonyt.

Huszárné, én csakugyan féltizenkettőkor jöttem haza éjjel, de én tánciskolában voltam, még az időt is meg fogják mondani, hogy mikor indultam el onnét.

Huszárné elment, Pista utána csapta az ajtót. Még egy óra sem telt el, amikor csendőrök kopogtak be Pistáékhoz. Benkovics Istvánt keressük. Én vagyok, mondja Pista. Tegnap éjjel – mondja a csendőr – Huszárné asszonynak elvesztek a tyúkjai. Hallottuk maga éjjel jött haza. Nem látott, vagy nem hallott valamit?

Én nem, – válaszolt Pista. Amikor jöttem nyitva volt a kert ajtó. Nem csukta be? Nem. Hol volt tegnap maga. Én tánciskolában voltam Tabányán fent a sportban. Mikor jött haza? Féltizenkettőkor. Csendőrök fölírták, majd barátságos kézfogással eltávoztak. Mindent kinyomoztak, még azt is mikor indult el Pista tánciskolából. Ártatlansága teljesen ki derült.

Pista teljesen kiábrándult Katóból is. Katónak hamar akadt egy udvarló Pista öccsének a barátja Förkenc Jani személyében. Ez nem bántotta Pistát.

Április végén Pista összeveszett a szüleivel azért, mert apja azt mondta, hogy semmi mást nem tudsz csinálni, csak enni. Ilyen nagy gyerekek és nem segítenek semmit.

Pistát ez annyira bántotta, hogy kénytelen volt megint csak vándorbotot fogni. Elment, egy pengő nyolcvan fillér volt nála, semmi más. Már három hete elmúlt, hogy vándorolt. Koldus alamizsnán élt, ruhája elszennyesedett. Olykor folyóban kimosta szappan nélkül a fehérneműjét, hogy nehogy megféggesedjen. Számtalan esetben előfordult, hogy bement valamelyik házhoz, csak egy kis kenyeret kért és azt mondták nincs. Pedig azokat a házakat kereste, amik jobb módúakat mutatott.

Este szőlőbe lopódzott, amikor már nem dolgoztak a parasztok. Lopott cseresznyével enyhítette éhségét.

Munkát nem kapott, az emberek bizalmatlanok voltak. Így gyakran előfordult, hogy szállása is csősz gunyhó, vagy a szabad ég alatt volt. Sápadt volt, beesett, erősen lehetett látni a rendszertelen táplálkozást. Ruhája gyűrött, elhanyagolt.

Este egy pusztába érve gazdától szállást kért. Kapott szállást, de egész éjjel nem tudott aludni. Az istállóban jószág nem volt benn, így hideg is volt, no meg hosszú farkú patkányok nem engedték pihenni. Alig várta már hogy pirkadjon. Pirkadáskor felkelt, megköszönte szállást és elment. Nap már melegen sütött, keresett egy árnyékos bokrot, jó melegen hamar elaludt. Déli harangszót lehetett hallani közeli faluból, amikor felébredt.

Amikor felkelt a bokorból, mintha az édesapját vagy az édesanyját látná. Szédült az éhségtől. Elindult a harangszó irányába, talán lesz valamelyik háznál egy kis meleg leves – gondolta. Amint rátért az ország útra szembe jönnek céllövöldések és hajóhintások kocsinál Pistát ismerték. Gyere
98 tarts velünk – mondja Csík Pista. Lidi is igen hívta. Pista kötélnek állt, elment a hajóhintás legényekkel.

A falu elején megálltak, füstös fazekakat, lábosokat a kocsiból előszedve tüzet raktak, két követ hoztak és már főtt is a finom baromfi a fazékban. Biztos valamelyik faluban siratták a tyúkot. Pista 3 vagy négy napig tartott velük azután megint csak elment, nem akar ő hintás vagy céllövöldés lenni.

Este beérve Bakonycsernyére, szállást kért községi bírótól. A bíró elég jó volt, mert mindjárt vacsorával kínálta meg Pistát. Nem tudja bíró úr itt a faluba nem kellene valakinek szolga? Szolga itt? Faluból sokan járnak a bányába. Hol van itt a bánya? Itt nem messze 3 vagy 4 kilométer. Holnap menjen oda, hátha felveszik. Elmegyek, mondja Pista reménnyel. Amikor megvacsorázott megköszönte a vacsorát. Szénapajtába finom illatú szénába lefeküdt. Éjjel kicsit fázott, mert a bíró pakrócot nem adott, mert félt attól, hátha tetves. Így Pista betakarta magát szénával. Reggel nem nagyon korán kelt. Amikor felkelt a Nap már magasan volt. Pistát megkínálták reggelivel egy fél liter tejjel s egy karéj kenyérrel. Reggelit megköszönte, a szállást is, és elment ahogy magyarázták.

Lassan ment az erdőben, talán másfél óráig ment, amikor furcsa zörgésre lett figyelmes. Még egy negyed óráig ment az erdőben, amikor a kiskgyóni bánya futballpályájához ért.

Futballisták játszottak a pályán. A futballpályát a hatalmas Bakony erdő koszorúzta. Pálya mellett pár bányász ház, szemben a rakodó, ez csinálta azt a furcsa zörgést, ahogy a csilléből a szemet kiűrtik. Több lemezen csúszik lefelé a vagonokba. Az ürtő mellett van az András-akna, ezzel szemben egy nagy híd. Ez az összekötő híd a másik lejtaknával. Erről a hídról eresztik le az üres csilléket és a tele csilléket itt kapcsolják le és átvontatják az ürtőre. Az ürtőn pedig a vagonokba, innét ipari vasúton Bodajkra szállítják ott pedig rendes vasúti vagonokba rakják és viszik a rendeltetési helyre.

Pista nézi a futballistákat, egy sovány képű fiú jön Pista felé. Jó napot kívánok. Jó napot – fogadja barátságosan a fiatalember. Nem tetszik tudni fiatalúr, van felvétel itt a bányába? Felvétel nincs, de mindig vesznek fel. Próbálja meg. Levente volt? Voltam. Cserkész, lövész, futballista, birkózó – ilyen embereket felvesznek. Cserkész vagyok és az igazolványom is meg van. Én is cserkész vagyok szervusz – bemutatkoztak egymásnak. Gyere elmegyünk a parancsnok úrhoz, ott van a vitlába. Mi az a vitla? Vitla alapközle kötélpálya fenék gépháza. Ebbe a gépházba a parancsnok úr a vitlás, vagyis a gépész.

Nagyon jó fiú, igazi cserkész. Legény ember, özvegy édesanyjával él. Oda értünk a bódéhoz, ami csak deszkából volt összetákolva. Egy kis hídon mentek keresztül ahol a csillék mentek. Lassan odaértek az ürtőhöz, majd befordultunk a gépházhoz.

Ott van a parancsnok úr, épp néz kifelé. Amikor bementek a gépházba a cserkész parancsnok, Bognár László kedvesen fogadta a két vendég köszönését. Meleg kézfogással üdvözölte őket. 99

Parancsnok úr, – kezdi Pista – a 463-as Szerencse fel cserkész csapattagja vagyok, igaz hogy csak ideiglenes igazolványom van. Otthon nem kaptam munkát, nagyon szeretnék dolgozni. Nagyon szépen kérem a parancsnok urat, ha lenne szíves az igazgató Úrnak szólni felvétel ügyben.

Hát ez nehéz – mondja a parancsnok, mert most nincs felvétel. Gyere két órakor megpróbáljuk, de nem sok reményem van hozzá. Előre is hálásan köszönöm jóságát. Jó munkát, Isten veled. A parancsnok végignézte Pistát. Nem sok reménye volt, Pista kinézése semmi jót nem árult el.

Látod fog sikerülni, amikor már azt mondja gyere vissza 2 órára, akkor lesz valami. Igazgató Úr cserkészeket nagyon szereti, ha felvennének nagyon boldog lennék.

Hol fogsz lakni ha felvesznek? Azt még nem tudom, csak vegyem fel, ellakok én még a bokrokban is, ha már egyszer felvesznek.

Én is megyek ebédelni mert két órakor nekem is mennem kell munkába.

Szervusz, Jószerencsét! Jószerencsét, köszönöm pajtás, hogy segítettél. Tudod, a cserkész ahol tud segít. Ez a szép a cserkészletben. Pista egyedül maradt. Más nem járt az eszébe csak a felvétel. Ha felvennék. Pista az időt kihasználva mindent megnézett. Az tetszett a legjobban, hogy teljesen az erdő közepében van ez a kis bánya. Lent a völgyben megmosakodott egy kis patakban. Háromnegyed kettőre járt az idő, Pista ment a parancsnok úrhoz. Két óra lett volna öt perccel, már a gépház előtt várt Pista. Nem sokat kellett várni a parancsnok úr már jött is. Na menjünk, mondja a parancsnok.

Az ürtővel szemben, lent a völgyben volt az igazgatósági épület. Elég gyors lépésekkel mentek az iroda felé. Igazolványodat, munkakönyvedet légy szíves add ide. Tessék. Oda értek az irodához.

Te maradj itt a folyosón. Parancsnok úr bekopogott az igazgatóhoz, bentről egy hang szólal meg: tessék. A parancsnok Úr bement.

Pista izgul, gyűrött ruháját húzogatja, hogy a ráncok kisimuljanak. Törött fésűvel, amelynek már alig volt egy pár foga, megfésülte haját. Izgagtottan rágta szája szélét. Nyílik az ajtó, Benkovics gyere be. Kopog és

bemegy. Alázatos szolgálja – köszön alázatosan. Jó napot – fogadja fölényes barátsággal az igazgató.

Honnét jött maga fiam, kérdi Pistától. Szűros szemeivel Pista szemébe nézett.

100 Bányahídról, igazgató uram. Édes apja micsoda? Édes apám bányász. Hol? Tatabányán. Maga hol volt idáig? Hetek óta munka után járok. Nem munka után kell menni, hanem eléje, mondja nevetve az igazgató. Bányában dolgozott? Még nem. Ha felveszem, hogy fog dolgozni amikor nem ért hozzá?

Igazgató uram, a munkához ha valaki dolgozni akar nem művészet kell, hanem akarat, és én akarok. Jól van, csak iparkodjon, én felveszem. Parancsnok úr szól majd a Viszt bányamesternek, hogy ossza be magát.

Nagyon hálásan köszönöm Igazgató úr. Pista majd kiugrott örömeiben.

Panaszt ne halljak magára mondja Pista után az igazgató. Nem lesz panasz igazgató uram.

Jószerecsét! – kimentek az irodából.

Na, mégis sikerült!

Nagyon hálásan köszönöm a parancsnok úr jóságát, remélem tudni fogom honorálni valamivel. Jól van, mondja kézlegyintéssel a parancsnok. Most pedig gyere velem ebédelni. Köszönöm parancsnok úr. Ne köszönjél semmit, hanem gyere.

Öt perc alatt ott is voltak a parancsnok lakásán. Bognár néni, a parancsnok édesanyja kedvesen fogadta. Édesanyám mondja parancsnok, ez a fiú itt fog ebédelni. Jól van fiam, jut még neki is. Tessék helyet foglalni, mindjárt az asztal mellé ültek. Hamarosan finom zöldség leves került az asztalra. Pista is meg a parancsnok is gyorsan kanalazták a finom ízű levest. Amikor elfogyasztották túrós palacsinta jó tejfölösen került az asztalra. Pista nagyokat nyelt amikor meglátta a palacsintát. Vegyél. Vellával ügyesen a tányéjába vette a palacsintát és jó étvággal fogyasztotta. Negyedik palacsintánál megállt. Köszönöm szépen az ebédet. Ne beszélj, vegyél még volt a parancs. De Pista nem vett többet. Orvoshoz mikor mész? Holnapután, de akkor már munkába is szeretnék menni. Nem fogsz tudni haza érni. Holnap legkésőbb 11-12 órára otthon leszek. Holnapután kora hajnalban elindulok hazulról. Bodajkon leszek 10-11 órára. Ha akkor mindjárt megvizsgál az orvos, 1 órára itt leszek 2 óraker szeretnék munkába menni. Ha egy fél szóval előbb mentél volna el, elérhetted volna a vonatot. Az igazgató úrnál is sokat időztünk. Nem baj parancsnok úr, fontos hogy felvesznek. Azt a kis utat én szívesen teszem meg. Még egyszer köszönöm az ebédet. Csókolom kezeit – Pista kiment.

Gyors lépésekkel ment keresztül az erdőn, árkon, bokron szántóföldön, csak hogy minél előbb haza érjen. Már a nap lemenőbe volt amikor a

Móri határt elérte, fáradt lábait gyorsan szedte. Amikor Mór másik falu végére ért a Nap teljesen lenyugodott, táj kezdett szürkülni. Pista rátért az országútra, az úton kocsikkal találkozott, iparkodtak mielőbb haza érni. Teljesen sötét lett, ép hogy csak lehetett látni homályosan a poros ország utat.

Közelről kutya ugatást lehetett hallani, majd fehérre meszelt 101 puszta házak faltjai rajzolódtak ki a sötétbe. Egy pusztát. Pista megállt, gondolkodott, hogy mit csináljon. Menjen-e tovább vagy pedig menjen be szállást kérni. Úgy határozott, hogy bemegy szállást kérni és majd kora hajnalban folytatja az útját. Befordult a pusztai udvarba ahhoz az épülethez vette az irányt ahol világosság volt. Az istállóba tért be, ahol béresek fejték a teheneket. Jó estét kívánok, jóestét – fogadják. Tessék mondani, nem kaphatnék éjszakára szállást. Menjen be a gazdához, ott van a lakása, ahol nyitva van az ablak. Pista oda ment, kopog az ajtón majd benyit. Jó estét kívánok. Gazda úr nem kaphatnék éjszakára szállást? Miért ilyen későn jön? Szerettem volna még ma haza érni Bánhidára, de annyira sötét van, inkább reggel korán folytatom utamat. Valami igazolványa van? Van, tessék. Ott az istállóba megaludhat. Köszönöm szépen. Az istálló mellett van szalma vegyen egy nyalábbal.

Pista úgy csinál, egy nyaláb szalmát húzott, bevitte az istállóba, leterítette és lefeküdt. Cselédek is kimentek, csend lett az istállóban csak azt lehetett hallani, ahogy a lovak ropogtatták a szénát, tehenek hogy kérődztek, fújták ki a beszívott elhasznált levegőt. Pista sokáig nem tudott lealudni örömeibe. Gondolkodott, ha már dolgozni fog, mi mindent fog venni.

Szemére jött az álom, hajnalban már fél négy órakor fent volt. Elkérte igazolványát, folytatta tovább az útját, hol szántóföldeken, hol legelőn keresztül. Még nem volt 11 óra amikor fáradtan haza ért Bánhidára. Amikor benyitott a kapun meglátta az édesanyja. Hát te hol csavarogsz? Munkát voltam keresni. Nem is tudom mi lesz veled, állandóan csak csavarogsz. Itt is felvettek volna valahol kőművesek mellé. Nem megyek én kőművesek mellé, engem felvettek a bányába.

Pista már meg is bánta hogy haza jött. Jobb lett volna nekiállni a munkának. Megfogott egy rossz kabátot hátra ment a kertbe lefeküdt. Éhes is volt, fáradt is volt, hamar szemére jött az álom, elaludt. Amikor felébredt 5 óra lehetett. Már Benkovics bácsi is itthon volt. Pistát ő sem fogadta olyan szívesen. Bántotta, hogy Pista szeret csavarogni és nem tudott neki hinni. Amikor megmondta Pista, hogy felvették a bányába nem akarta el hinni, de amikor Pista megmutatta a felvételi jegyét mindjárt másképp nézett Pistára.

Pista elment Tatabányára Béla barátjához, meg Valachékhoz. Amikor meglátták Pistát mindegyik örült. Amikor Pista elmondta, hogy felvették bányába, és ott milyen jól lehet keresni, szinte irigyelték Pista szerencséjét.

Előkerült egy pakli kártya el kezdtek kártyázni. Este Pista elkészönt haza ment. Otthon megvacsorázott, látta az asztalon el vannak készítve azok a dolgok amiket elfog vinni.

Este korán lefeküdt. Édesapám keltsen fel jó korán, mert hol-
102 nap 10-11 óráig orvosi vizsgára kell mennem. Jól van. Másnap kezdett virradni, amikor Pista már felkelt, össze volt minden csomagolva, így hamar elkészült. Megreggelizett, mindegyiktől elkészönt nekivágott az útnak. Amikor a falut elhagyta egy teherautó közeledett háta mögött. Amikor meglátta elkezdett neki integetni. Vagy megáll vagy pedig megy tovább.

Meglepetés volt az autó megállt. Jó reggelt. Legyen szíves engedje meg, hogy felszálljak. Ugorjál fel öcsém, – mondja az egyik úr. Hová mész? Bodajkra. Mőrig elviszünk. Pista felkapaszkodott az autóra. Az autón több hordó volt, úgy látszik borért mennek Móra. Egyik hordóra ráült, az autó elindult, alig másfél óra alatt bent voltak Móron. Még hét óra sem volt. Pista örült a szerencsének, így egyszer időben be fog érni a telepre. Móron Pista megköszönte az autósoknak szívességüket. Nekivágott Bodajknak. 8 óra még nem volt, amikor Bodajkra ért. Megkereste az orvost. Itt is szerencséje volt, az orvost otthon találta. Pista megmondta mi járatban van. Félmeztelenre levetkőzött, orvos megvizsgálta, alkalmasnak találta. Aláírta a felvételi jegyet. Pista felöltözött, fizetni nem kellett. Jó napot kívánok. Isten vele. Pistának első dolga volt, hogy kimenjen az állomásra, ott megérdeklődte a vonatot. Azt mondja az egyik munkás, hogy az egyik vonat most ment el Kisgyőnban, másik fél 1 órakor megy. Pista elfeküdt, várta a fél egy órát. Örült annak, hogy minden úgy ment, ahogy elképzelte.

Valóban $\frac{1}{2}$ 1 órakor pontosan indult a vonat, mikor beért a bánya telepre még nem volt fél kettő. Csomagját Szabóéknál elhelyezte. Szabó Lajos – ugyancsak cserkész – két órakor jelentkezett Viszt főbányamesternél. Te melyik Benkovicsnak a fia vagy? Istváné mondja meglepetten Pista. Benkovics János az apádnak a bátyja. Igen, mondja Pista. Ismerem apádat, sokáig jártam vele az új egyesbe Tatabányán.

Menj oda sufer dombra, Veszélivel együtt lesztek.

Első nap gyorsan telt el. Veszeli egy rajzoló volt, idősebb ember, sokan művész úrnak is szólították. Este 10 órakor hagyták abba a munkát. Pista Szabóéknál aludt. Napok teltek. Pista szorgalmasan dolgozott, egyszer az ürítőre tették, egyszer a siklóra.

Szabóéknál több mint egy hétig volt. Pista látta, hogy többször alkalmatlankodik ottlétével, így elhatározta, hogy nem fog ott aludni. Vett egy csolány zsákot, azt megtömte szalmával kikeresett egy sűrű bokrot, a bokor alja volt a tanyázó helye.

Később a bányába osztották csapatcsillésnek. Itt már nehezebb munka várt rá, de fizetés az sokkal jobb volt, mint kint. Akármikor haza jött a

bányából őneki nem melegített senki vizet. Folyóba mosakodott, amióta elkerült Szabóéktól. Mosakodás után két téglá között meggyújtotta a tüzet, elővette serpenyőjét vagy egy levesfazekat és főzött magának.

Ma vasárnap van. Hová mész Pista – mondja Szabó Lajos. Én nem megyek sehová. Kemence mögött egy flobert pisztolylövés hangzott el tompán. Gyere megnézzük mondja Lajos Pistának. Hátra mentek kemence mögé, 4 fiú lövöldözött célba egy hosszú csövű pisztollyal. Pista amint meglátta pisztolyt mindjárt az volt az első szava: Nem adjátok el? Dehogynem, eladó, mondja Hegedűs fiu. Mennyiért adod el? 22 pengőért. Megveszem, mondja Pista. Töltény van hozzá? 15 drb, levante töltényt annyit szerzel amennyit akarsz. Hadd lőjek vele egyet. Tessék mondja a fiú. Kitétek egy 10 cm-es papirost. Pista azt vette célba. Pisztoly elsült, a papirost majdnem középen lukasztotta ki. Pista nagyon meg volt elégedve a pisztollyal. 18 pengőt most adok, a másik 4 pengőt előlegnek, jó? Jól van. Pista már fizette is a pénzt, a pisztolyt pedig az övébe tette. 15 drb töltényt zsebre vágta s már ott sem voltak a Lajossal. Mit szólsz Lajos, megérte? Te tudod, ha szükséged van rá, akkor megérte. Lajos nincs kedved egyet az erdőbe menni. Gyere a pályára, ott lehet kártyázni pénzre. Én nem szeretem a kártyát. Elmész az erdőbe? Elmegyek. Mikor jössz meg? Nem tudom, messze nem megyek.

103

Új Forrás 2018/1 – Görgényi István „regénye”

Folyóiratunk a

NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM és az EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA

anyagi támogatásával jelenik meg.

Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HIRKER RT.

és alternatív terjesztők

Szerkesztők

JÁSZ ATTILA – Csendes Toll (főszerkesztő, kiadóvezető)

PAPP MÁTÉ (költészet rovat: mahbija@gmail.com, Zene online rovat)

REICHERT GÁBOR (kritika rovat: reichertgabor87@gmail.com)

SZÉNÁSI ZOLTÁN (főszerkesztő-helyettes, felelős szerkesztő, próza rovat: szenazol@gmail.com)

SZŰCS BALÁZS PÉTER (Füstjelek online rovat)

Lapterv és műszaki szerkesztés

SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak

ACSAI ROLAND

BUCSI-KOVÁCS ANIKÓ

MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR

TURI MÁRTON

POGRÁNYI PÉTER

Tiszteletbeli munkatársak

BUJI FERENC

CSEKE ÁKOS

MONOSTORI IMRE

MUZNAY ÁKOS

VASADI PÉTER

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT

ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT

JÓZSEF ATTILA MEGYEI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer

Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben

Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2836 Baj-Szőlőhegy 2722/4

E-mail: jasz.attila@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu

Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címén. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.

ISSN 0133-5332

Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.

Készült a Sollers Kft. nyomdájában Tatán.